

TARTALOM

ILLYÉS GYULA: 110

ILLYÉS Gyula: Csillag, ha lángol; Tiszta sorok	3
KERÉK Imre: Kimondani azt a szót; Portré, alkonyfényben	4
BERTHA Zoltán: Hajh, szegény nép.....	6
LÁSZLÓFFY Csaba: Illyés Gyula- emlékek	13
POMOGÁTS Béla: Illyés Erdélyben	17
NÉMETH István Péter: Közös magasban	23
MADÁR János: Árva felhő.....	29
KÓSA Csaba: Szívközelben	30

MAGYARKANIZSA: 60

POMOGÁTS Béla: Irodalom és író tábor	32
MÁK Ferenc: A Magyar Kanizsai Író Tábor	34
BOGDÁN József: Éli, éli, lám má sábkáttáni; Anyám, Magyarország.....	36
TARI István: Anyamintában szétáradva; Falban sír	38
CSORBA Béla: orrlík porlik; Illegitim nóta	42
GULYÁS József: Mint a hólyag; Mikor a disznó; Fény és árnyék	43
NÉMETH István: Kiszállás Skanzenbe	44
DUDÁS Károly: Királytemetés	48
APRÓ István: A Balkán tegnap	52
BESZÉDES István: A háló; Kicsiny korában a sátán	61
B. FOKY István: A zanya (állom vagy álom)	62
VEREBES Ernő: Tönkretett szonett; Corpus ad notam.....	63
CSÍK Mónika: Térhatárok	65
KONTRA Ferenc: Macska	66
VICEI Károly: Útitársam: Zilahy	72

KÖSZÖNTÉS

POMOGÁTS Béla: Kaposvár háromszáz esztendeje	78
--	----

*E lapszámunkat Magyar Kanizsához kötődő képzőművészek
műmellékleteivel illusztráltuk*

Csikós Tibor rézkarca

ILLYÉS GYULA: 110

ILLYÉS GYULA

Csillag, ha lángol

*Mint a magasból
ledobott kő, úgy
bullunk. Minek? Bíz,
sárnak, a sírban.*

*Node, ha így van,
mint az esésnek
vad melegétől
csillag, ha lángol:*

*zubanjunk át oly
ős lobogással
a gyújtó űrön,
ami az élet,*

*hogy bármi véget
ér is a szívünk,
azt mondja rája,
ki szállni látta:*

oh, idefénylett!

Tiszta sorok

1.

Hajlott jóra a tulságos rossz.

2.

Tett bátorrá, hogy már ne féljek.

3.

*Tisztítom folyvást, – amíg mocskos –
magamban az emberiséget.*

KERÉK IMRE

Kimondani azt a szót

*„Ki a versírást abbagyja:
az igazmondást hagyja abba.”*

Illyés Gyula

*Nem lehet elballgatni, nem,
akármilyen könnyörtelen –*

*mellébeszélők, locsogók
közt ki kell mondani a szót,*

*azt a mezítlen-igazat,
Szent Ferencként a madarak*

*nyelvén prédikálva akár,
míg belefehérül a száj;*

*a szót, mi baláljóslatok
ellenében egy népet összefog!*

*Nem lehet abbagygni, nem,
s odébbállni közömbösen –*

*mint tó acéltükre az ég
fehér villám-tündökletét:*

*ragyogtatni kell a veszített csatát
örökölt örök igazát,*

*a darabokban őrizett
lobogókkal mentett bitet,*

*követ, fűszálat, amire
felírható bazád neve,*

*a szerszám-fogó mozdulat
zsoltárát kizengő szavakat,*

*ötágú sípon az ígét:
lélek s szabad nép énekét*

*világgá-fújni, mielőtt
visszafogad az anyaföld!*

Portré, alkonyfényben

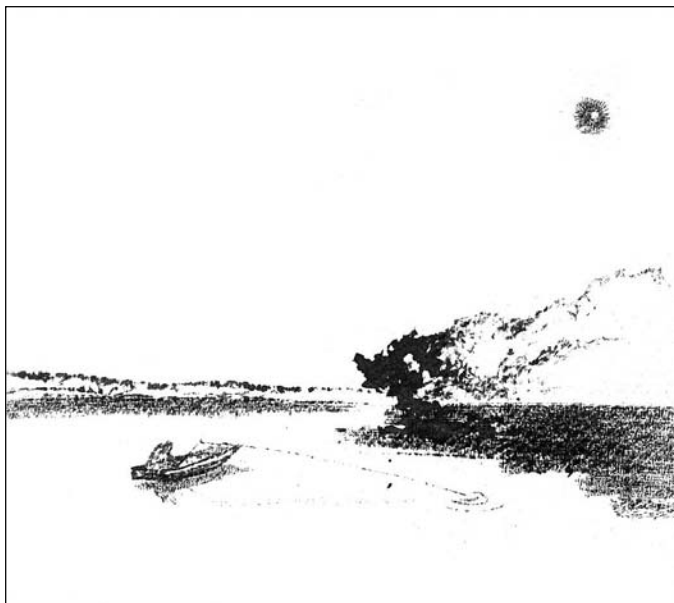
Illyés Gyulának

*Estefelé, ha már föl-
tetszik a csillag, az első:
szeles mezőkről a férfi
fáradt léptekkel megjő,*

*körtefaágra akasztja
csöndesen a kaszát,
s a küszöbre kiülve
dóznijából szűzdobányt,*

*papírt kotorász elő,
beidegzett mozdulattal
cigaretta sodor, meggyújtja,
szót vált a háziakkal*

*s nézi a csillagokkal kivirágzó
nagy kék mezőt, homlokára
kiül tó és ég tiszta
világossága.*

b.z. rajza

„Haj, szegény nép, haj magyar nép”

(Illyés Gyula és a nemzeti sorstudat horizontjai)

„Nem ismerek még egy népet, amelyik ennyit szenvedett. Idedobva idegenek közé, mint a másformájú csibe a baromfiudvarba. Meg kellene vizsgálni, hogy a legrégebb értelemben van-e magyar nép? Jó alkatú, de semmi nemzeti tudata nincs. Amíg fel nem pofozzák, addig azt sem tudja, hogy van. Abban a sváb községben, ahová engem német szóra adtak, magyart gyalázó verseket, mondókákat tanultam németül... Népünk pacifista, mert keleti. Átenged mindent. Nem volt polgársága. Óriási tennivalók vannak. A statisztikák szerint a halálba megy. (...) Én éltem egészséges nemzetekben, tudom, hogy ott milyen az életműködés. Igen érdekes dolog magyarnak lenni, mert a végzet játékát láthatjuk anyanyelvi közösségünkben. Akik nem törekednek népünk megismerésére, hanem szétbomlasztottságát a maguk egyéni érvényesüléséhez használják fel, saját létüket is veszélyeztetik ezáltal.”

Egy huszadik századi magyar helyzetrajz, akár ma is aktuális állókép (legfeljebb a folyamatos hanyatlás, ami mozgásnak látszik rajta), ezeréves történelmi sorsképletbe foglalva – és semmi prófétai hevület: hanem egyszerű, szintiszta igazságok világos számbavétele, noha a „végzet játékának” borzongató-titkos metafizikai távlataira is utalva egyszersmind. Ezt éppen a hetvenes évek elején fogalmazta-nyilatkozta így Illyés Gyula, de az ilyenféle folyton-folyvást feltoluló gondolatsorok mintha egész életművének eszmei gerincét képezve ismétlődnének, s formálódnának katartikus írásművek lényegévé, végighúzódnak műnemek, műfajok sokaságán – a lírától a szociográfiáig, a regénytől a drámáig, az esszétől-tanulmánytól a naplójegyzetig. S azokon belül is mennyi változtatban! Mert bármily tragikus is a látvány és a gondolat ténszerűsége, a hozzá illő hang nemcsak katasztrófizmussal, elégikus és fájdalmas borúval lehet átítatva, hanem lelkesítő aktivizmussal, megszenvedett bölcsességgel, sőt derűvel vagy akár összetett érzéseket kifejező iróniával is: vagyis a bele nem nyugvás lázító-serkentő energiáival. A diagnózis, a megszólalás komorsága vagy súlyosságára: tatárjárás- és törökkori, kuruc és romantikus siralmas énekek, nemzethalál-képzetek hangulatát sűríti, keserű adys látomások (például: „S ha néhányan nem kiáltoznánk, / Azt se tudná, hogy őt pofozzák” /*A bőkölés népe*/) reminiszcenciáit görgeti, a (Németh László-i fogalom szerinti) „sorsnyomás” légkörét evokálja; másfelől viszont határozott, céltudatos küzdelemre hív, ellenállásra és önvédelemre szólít fel, reménységre biztat és feladatra kötelez: hogy „saját sorsunk a saját kezünkben legyen”. Elítéli a helyzettisztázást politikai erőszakkal is meggátló, ledorongoló vádaskodást („soha nem íratott le gyakrabban, könnyedebben megrovó értelemben az, hogy búsmagyar, mint napjainkban”, „csak épp nem a baj megszüntetése, hanem növelése” érdekében – hangzik a hatvanas évekből), miközben a csupán a „lelki tunyaságot” fokozó busongást (a „hasztalan könnycsorgatást”) szintén elhárítja. „Legyőzött ország-

ként” „egy sors, egy nép, egy nemzet vagyunk, történelmünk tán sohasem látott mélypontján. Egyszerre kaptuk a legsúlyosabb dőfést, aminek a kiheverése magában elég volna, és a legnagyobb lehetőséget a jövő teremtésére, amely máskor nemzedékeknek is sok lett volna. Iszonyú vérvesztéssel, borzalmas bajokból kell kigyógyulnunk, s közben eszeveszettebben kell dolgoznunk. S a nemzeti lét motorja, a szellemi élet közben áll (...) Az ájult ember legelőször az eszméletét nyeri vissza. Nekünk a tagjaink mozognak, mielőtt eszméink mozognának. Ki mozdítja meg, ki téríti magukhoz ezeket?” – figyelmeztet Illyés (ezekkel a szavakkal '70-71-ben), ugyanakkor a szembenéző bátorság magatartásmintáit kínálva: nemzetünket „a halál fenyegeti, gyötrelmes haldoklással kívülről. Egy okkal több, hogy ne csüggesztő, hanem fölényes, már-már kihívó tekintet villanjon a szemből, mely állapotát vizsgálja”. Az elszántság megint felrázó Ady-igéket idéz („bármi áron meg kell védeni” egy „fenyegetet fajtát”, mert „a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára” *Nállomás a patriotizmusról*), s ugyancsak Adyra is rimelnek a Németh Lászlóra emlékező vers, az *Üdvösség vagy balál* radikális tézis-sorai: „Vagy fölépítjük mi is azt a Templomot, / vagy népét Hadúr is szét-szórja”. De hasonlóképpen állapítja meg, szinte szenvtelené fojtott szenvedéllyel, vagy legalábbis az igazmondás kegyetlen-intő hűvösségével a rettenetes ötvenes évek végén is: „A magyar pusztuló nép. Olyan mégpedig, amelybe a pusztulás elemeit a fölháborodás nyomta. Irigyei fölháborodása, hogy mit díszleg itt ez a jöttment, s a saját fölháborodása, hogy mit keresek én itt ennyi rosszakarat közt. Olyan pusztuló hát, amelyet nemcsak érdemes, hanem mintegy interkontinentális kötelesség megmenteni. De mivel senki más nem fogja megmenteni – azért, mert nem ismeri –, őt magát kell abból interkontinentális érdekből a megmentésre fölbiztatni. Ennek az első lépése, hogy a pusztulását elébe tárjuk: megismertessük őt először is a sorsával (...) a magyarság pusztulását legelszántabban a legelszántabb védelmezői ábrázolják”; „Nem kaptunk igazat, s hirdetniük kell az igazságot. Demokráciát kell hirdetniük, s minket kihagytak a népek demokráciájából. Egyenlőséget hirdetünk, s a magyart nem ismerik el egyenlőnek. Minden népet meg kell becsülni, hirdetjük, s a magyart – épp csak a magyart – nem becsülte senki”. Mindemellett erős és ösztökélő dinamizmussal, hangsúlyokkal jelenti ki: „Vannak úgynevezett pesszimista verseim. Aki személyesen ismer, tudja, hogy mondhatni, a zsigereimben optimista vagyok. Épp ez okozza tán a túl érzékeny reagálást az élet sötét jelenségeire”; „Rég túl vagyok azon, hogy a magyar nép jövőjét reménytelennek lássam. Sürgető gondjaim közé tartozik mindazáltal, hogy hangot adjak végre azoknak a kétségbeesett jajoknak, amelyeket a magyarság iszonyatos romlása érzetén évtizedek óta hordozok magamban”.

Az ilyesfajta kettősségek, paradoxonok, látszólagos ellentmondások végigkísérik Illyés Gyula pályáját, s átszövik filozofikus világképének, racionális-bölcséleti jellegű létszemléletének egészét. Az avantgarde szabadvers depoetizáló törekvései, a modernista világlíra perspektívatágító inspirációi felől érkezve hajol közel a szűkebb szülőháza tárgyi és emberi miliójéhez, kapcsolódik a népiség, a „petőfiesség” esztétikai hagyományaihoz is; a „magyar nép otthonos ritmusaihoz”, az „egyszerű, ősi és meleg emberséghez”, a „természet primitív

és igazi életéhez” – ahogyan Babits Mihály jellemzi az új, a „második” nemzedéket felvonultató 1932-es versantológia szerzőinek látásmódját, így az Illyését is, akinek szemlélete kapcsán Széchenyire is utalva leszögezi: hiszen „mindig méltó feladat egy nemzetet megmenteni az emberiségnek. Egy színt a csokornak, egy hangot a koncertnek.” „Párizst járt s a pusztán felnőtt fiú, beszél a műveltség világnyelvét, és beszél a népdal feledésbe ment konvencionyelvét. Költészetében úgy olvasztja össze a kettőt, hogy mondanivalója mind a kétfelé érvényes; a nép felé: egy feltörő osztály művelt szava; a műveltek felé: művelt szó a népből. Az új népiesség az ő mozgalmas, szívós szelleme révén magasabb levegőhöz, nagyobb láthatárhoz, jogosabb népszerűséghez jut” – ahogy pedig Németh László írja róla *Magyarság és Európa* című 1935-ös összefoglaló nagy tanulmányában. De különlegesen mély és összetett is ez az egyszerűnek tetsző újfajta realista tárgyiaság, ez a költői objektivizmus: mert leíró konkrétság és személyes érintettség különös szintéziséhez vezet: személytelenség és lelki bensőségesség, művészet és hétköznapióság varázsos összefüggéseikhez, vers és élet, szent és profán határainak összemosódásához („Szekerem zajától / Rebbent föl a hajnal, / A növekvő nappal / Nőtt a táj és a szívem! / *Szülőföldem*). Olykor szinte bizarr asszociációkig ugrik ez a „köznapi mennyországra” vágyó tekintet: „Tehén, Egyetlen, Egy, Hatalmas ! / innen is úgy látlak: az ég / a te négy hű lábodon nyugszik” (*Hősökről beszélék*); „Üdvözlégy, falu, üdvözlégy, atyám, üdvözlégy, ájtatos ökör” (*Tékozló*). A *tárgyilagosság lírája* (1933) című tanulmányában definiálja is a költő mindezeket a tendenciákat, szándékokat: „Ne magatokat, a környező világot vizsgáljátok, ez az igazi nagylelkűség, elég, ha a *bang a tiétek*”; „A költészet tiszta cselekvés tehát”. És valóban: Illyésnél a „nehéz földtől”, a „sarjúrendektől” a tájhaza minden dimenziójáig, a társadalmi nyomorúságba szorított szegénység minden örökértékű emberi erőfeszítéséig, a „három öreg”, a „szegények rejtő, halk szeretete” láttán-érezten igazolódó szociális igazságtéves indulatáig, akaratáig: mintegy szakralizálódik az evilági, profán emberség teljessé táguló egész értékszférája. Így magasztosul fel az emberi munka, a teremtő tevékenység, a rendtevő, a magát és a világot szakadatlanul tökéletesíteni igyekvő – „szálló egek alatt” „rendet a romokban”, „könny közt reményt” építő – vállalás és kötelességtudat, cselekvéséthosz; például a „mózesi két kőtáblává”, „szentegyház kettős tornyává” lényegülő mitizálódó kérges apai *Két kéz*. A nemes értelem és munkálkodás egybeszövődő szimbólumaként, amely egység mintha valami archaikus, eredendő vitalizmussal telített, szekularizált, modern értelemvallás alapját is adná.

„Magyarország népe, / történelem mostohája, / kerekedj föl a pusztából / egy nagy új honfoglalásra” – hangzik, s a buzdító-forradalmi intonáció kezdettől összefonódik a rémlátások baljóslatúságával, merthogy éppen a fenyegető sorvadésvészély ellen kellene felindulni; a társadalmi és a nemzeti méltánytalanságok egész rendszerének a tarthatatlansága és túrhetetlensége követeli a lét- és identitásvesztés megakadályozását; hiszen „Tűnnek a magyar falvak, bontja mind / fogas nyomor, halálos száradás (...) Mennyi van hátra? Száz év? Vagy ötvennel / több mégis ennél? (...) Itt élt, igen s évezredig se tudta / e földet itt megszerezni – magának. / Zselléreként tengett rajta, túrve-húzva / nehéz igáját, míg halálra fáradt (...) Ing már, egy intés: és nyugat felé / új nép karjába fordul a Dunántúl.

// Nem harag: – bánat füstől csak szívemben” (*Ének Pannóniáról*); „Elfogy az ország (...) Veletek mennek a dúlók, / a falvak, templomok. // Nem lesz magyar a föld, amely / magyartól megürül” (*Nyugat felé*); s ugyanez szózatoshimnuszos, kesergő dallam-lüktetésben: „Ezer éve vár így itten, / ezer éve idegenben, / tépázva a szélben, éjben, / ezer éve útrakészen / ez a falu, ez az ország, / ez az egész Magyarország”; „Haj, szegény nép, haj magyar nép, / napod hátra mennyi van még, / talán halott is vagy már rég, / nem vagy több, mint hiú emlék, / már hantot rád én is vetnék, / ha nem a te fiad volnék” (*Magyarok*). A megmaradás kétségségsével szembeszegülő és megharcoló történelmi példázattá emelkedik a Dózsa-felkeléstől az „ozorai példáig”, a népi heroizmus valahány megnyilvánulásától Zrínyi, Széchenyi, Kossuth, Petőfi, Ady, Móricz, Bartók, Kodály és mind a többiek erkölcsi, történelmi, nemzeti, művészi cselekedetéig (a „tüzes trónon” is az „igét” zengető, „Krisztusként” a „végtelent ölelve küzdő”, az „elsülyedt haza” feltámadásáért „félrevert” haranggal kongató, „az ígért üdvért, itt e földön, / káromlással imádkozó”, „sebezve gyógyulást hozó” hősiesség ezernyi változatáig) minden tett: amely megszenteli a viaskodásban, a gyötrelmes gondolati-morálfilozófiai dilemmák közül is felmagasodó, létjobbító humanitást. Hatalmas horizontokat átfogva, az etnikai feloldódás veszélyét is vállaló, szabadságkereső Árpád-honfoglalástól az európai és magyar progressziót együttesen jelentő genfi reformáció mozgalmáig – hiszen „maga az Isten se tudhatta másképp” –, s az esélyt tudatosító hittételekig, hitvallásokig: „Igy maradok meg hírvivőnek / őrzeni kincses temetőket. / Homlokodon lóhatnak, ha tetszik, / mi ott fészkel, égbemenekszik” (*Haza, a magasban*); „De lobogsz még, / szél-kaszabolta magyar nyelv (...) hűség / nyelve; a föl nem adott hit / tolvaj-nyelve” (*Koszorú*); „van, van lelke még / a 'nép'-nek, él a 'nép' / s hangot ad!” (*Bartók*); „Megvívni, igen, a halállal, / a förtelemmel. / Kimenteni, bemocskolódva, / egy tisztaságot” (*Teremteni*). Mert éppen az alternatíva, a bizonytalan kimenetelű, drámai történésfolyamat szilárdíthatja az elszánást, s minősítheti magasrendű, transzcendens értékjegyekkel azt. S ezzel a meg nem alkuvó tisztánlátással, pontosabban: probléma-, sorsprobléma-látással lehetett litániás-lamentáló „egy mondatban” (*Egy mondat a zsarnokságról*) leleplezni azt, ami a két világháború közötti viszonyok (a Szomorú bérestől A kacsalábonforgó várig, a Puszták népétől a Magyarokig, a Nem menekülhetsz-től a Nem volt elég-ig megannyi remekműben feltárt-megörökített) elviselhetetlensége, majd a háború (például az Egy év ábrázolta) borzalma után következett: a magyarságot újabb, immár totális és sok évtizedes kiszolgáltatottságba, megalázottságba, zsarnokságba taszító pokoli hatalmi, ember- és nemzetellenes rendszert, a kommunista diktatúrát. „Csak az igazat” mondva kivetíteni (a morális értékkála szélein) egyén, történelmi személyiség, szabadság, forradalmiság, közösségi gondolkodás, illetve uralmi önzés, egoista érdek, behódolás, szervilis megalázkodás feszültségeit (a Fáklyalángtól a Kegycsig, a Testvérektől a Dániel az övéi közt-ig). Vagy az atomháborús veszedelem oratóriumos vizionálásával, a globális megsemmisülés – benne a kulturális-civilizációs leépülés, „elállatiasodás” – apokaliptikus látomássorával mégis az árnyalatokban teljes emberlétezés univerzális, mindenségteremtő lehetőségeit szögezni szembe: a gyökeres mélységekből felfelé és előre törő, szüntelenül „emberiesítő” „édenteremtést”, az öntökéletesítő, életgazító, „isteni” jelentőségű –

„kézzel, ésszel” egyszerre végzett – örök munkálkodást (*Az éden elvesztése*). A szellem nevében tiltakozni a mindennemű erőszak ellen, s vitathatatlan és fokozott hitelességgel szólni az egyetemes emberiség és emberség érdekében.

Mert a magyarság sorskérdései: nem egyszerűen nemzeti, hanem általános etikai, humánontológiai, kultúrantropológiai létkérdések. Amikor Illyés a harmincas években azzal néz farkasszemet és azon töpreng, hogy „miért pusztul a magyarság, és miért gyarapodik a németiség ugyanazon a területen, látszólag egyforma gazdasági és szellemi körülmények között”, azonnal hozzáfűzi: „*nem a németek gyarapodása, hanem a magyarok pusztulása nyugtalanít*”; „nem vagyok sovíniszta (...) ember vagyok, és minden ember, minden nép szenvedése egyformán fáj. Ha családomé, nyelvtestvéreimé, a népé, amelyből kiszakadtam, melyben élnem kell, egy fokkal jobban fáj: a fájdalom még ebben az esetben sem fog elvakítani. Megvetem, és semmi jót sem várok olyan törekvéstől, mely egyik nép boldogulását a másik rovására akarja kiharcolni” (*Magyarok*). És a „területhabszoló térképszabdalással”, „már-már eszelős ceruzahúzásokkal” (*Beatrice apródjai*) Trianonban szétdarabolt magyarság ügyében, a kisebbségi magyar nemzetközösségek tönkretétele – „elemi emberi jogok sérelmét” okozó, beolvasztó-népelnyomó, már-már népirtó, „*apartheid*” (*Válasz Herdernek és Adynak*, 1977) politika – kapcsán ugyanígy vallja később is mindig: „Nem nemzeti elfogultság (...) arról szólni, hogy a magyar anyanyelvűek például az országukon kívül milyen helyzetben vannak; hogy miként szóródik szét milliószám a világban a magyarság; hogy milyen egyéni tragédiák folynak le milliószám ezért, mert emberek csak magyarul tudnak beszélni. Az sem nacionalizmus, ha magyarok csak magyar közösségben érzik jól magukat. Ezek örök emberi jogok, örök nemzetfölötti jogok. Ha (...) ezekről kell hangot adnom, (...) egyáltalában nem a saját magyar anyanyelvű közösségem iránti pártosságból csinálom. Hanem nagyon is európai nagy elvekhez és eszmékhez való ragaszkodásból. Ha tehát felemeltem a szavamat, Európa nevében beszéltem, nem nacionalizmust, hanem éppen nemzetfölöttiséget képviseltem vagy kívántam a magam szerény eszközeivel képviselni” (*Magyarság – Emberiség*, 1967); „ha én ma olyan helyzetű magyaroknak mondom, hogy óvakodjanak a nacionalizmustól, akik csak szenvednek a nacionalizmustól (...) akkor zavar támad” (*Lehet még nemzedék? /fölszólalás a fiatal írók 1979-es lakiteleki, Lezsák Sándor és a József Attila Kör szervezte tanácskozásán/*). Abszolút érvényű meghatározása: „A nacionalista jogot sért (más népekét, önző előnyért); a patrióta jogot véd (voltaképp nem is a maga népéét, hanem az Emberét, az Emberiségét)” (*Szakvizsgán – nacionalizmusból*, 1970). És számtalan ilyen távlatos tézise, metaforája állja az időt – az összmagyar irodalomról mint „ötágú sípról”, a „hajszálgökökerekéről” – arról, hogy „nemzetemhez – bármely végzet adta közösséghez – azzal óhajtok tartozni, hogy vállalom. Valósággal vállalni kényszerülök. Mégpedig minél sanyarúbb helyzetben van (...) annál inkább” –, a „gordiuszi csomóról”, amelynek megoldója nem az „önhitt kard, hanem a találatkony agy és ujj”, s a többiről. Vagy az olyan roppant horderejű kultúrtörténeti kérdésfelvetése, hogy a tarthatatlan szegénység kötelező civilizatorikus felszámolásával miképpen lehet viszont fenntartani az abban az állapotban is megőrződött örök emberi-lelki, kulturális értékek kontinuitását? Mert „mikor volt

műveltebb a puszták népe, akkor-e, midőn még hírért sem hallotta a betűnek, vagy most, amikor már hallotta? Hirtelenében nem merném eldönteni. Most nem művelt.” Emésztő, de vállalásban és vallomásban kiélesített, mondhatni: „sziszifoszi”, heroikus pesszimizmust sugalló paradoxonok ezek, a drámai sorsválasztás végső kényszerszituációi, mint a *Tiszták* főhőséi, aki a biztos genocídium torkában jelenti ki: „soha érdemesebb nem volt küzdeni”; „épp a halál világít rá, mennyi értéket kell megmentenem!” Kideríthetetlen, hogy az „elrendelés” a véget vagy a túlélést determinálja-e: csak az elkerülhetetlen sors-hordozás bizonyos. Mert „Sziszüphosz örökségének vállalása egyetlen lehetséges magatartásra kötelez: kidőlt sebes vállak helyén odavetni a vállat a megoldatlanságok sziklaköveinek”; és Illyés kimondta „a milliók léteben felgyülemlett szorongást, bűt és bizakodást, ezeréves tanulságot és kiűtkereső szenvedélyt, a szociális és nemzeti igazság szavait, a létező dolgok kíméletlen üzenetét s a Hiányok segélykiáltásait” (Sütő András); „lelkiismeret-ébresztő sikolyait” (Tamás Menyhért). Kimondta a személyes és közösségi emelkedés szükségképpeniségét és mikéntjét („Százszor lecsapva / te, népem, / te, mint a lapda, / keményen / szökj a magasba! /.../ Az dobjon / föl, mi lelökne! /.../ A próba: túrni! / S a mélyből / föl –, kikerülni! /.../ Zárt foggal, jobban / mint régen, / megmakacsodtan / reményben, / mondd: így is jól van /.../ törj magadra / hagyatva, / világ legalja / magyarja / még magasabbra!” /*Lapda*/), nemzet és igazság, léttisztesség, becsület és erkölcsi önérték, sors és jóvátétel, ethosz és ethnosz összekapcsolásának lehetőségét, követelményét – akármilyen körülmények között is („Vesd szemed fel a mennyboltra, / nem mintha kegyelem honolna / vagy irgalom ott, / de mégis így mondd, hogy ostorozzatok. // Ne nézz azokra, akik vernek, / mert jöhet nap, mikor kegyelmet / a rosszak, a jók / között majd egyaránt neked kell osztanod. // Eljő s te örvendj: míg más kérked, / te már a vezeklést is végzed, / mert van perc, mikor / épp ahhoz áll a Jog, kit túlon túl tipor. // Mert van ütés, melytől a vesztes / nyerő: a bűnös áldozat lesz, / amely már felold, / oldja a nyelvet is, mely bűn-béklyózta volt. // Akkor se tudd: sárt kik dobtak rád, / légy magad, magyar, az igazság; / drót, sár, vér felett / hogy én is folttalan lépdelhessenek veled” /*Folttalan*/). És kimondta, hogy a „magyar az, akinek jellemzésére azt mondhatjuk el, amit a tökéletes emberről gondolunk”; „Jó magyar az, aki emberi, jó tagja a magyar közösségnek” (*Ki a magyar*). Mint ahogy Adytól („Ember az embertelenségben, / Magyar az űzött magyarságban”) Babitsig („az Igazság maga sem kívánhat itt egyebet, mint fölemelését ennek a boldogtalan népnek, melynek oly fájdalmasan *igaza van*”), Kosztolányitól („Hát igenis lenni, lenni: elsősorban embernek és emberiesnek lenni, jó európainak lenni és jó magyarnak lenni”) József Attiláig („adj emberséget az embernek. / Adj magyarságot a magyarnak”), Kós Károlytól („A mi igazságunk: a mi erőnk”) Reményik Sándorig („Nem a mi dolgunk igazságot tenni, / A mi dolgunk csak: *igazabbá lenni*”), Makkai Sándortól („A mi európai feladatunk: embernek lenni – magyarul”) Tamási Áronig (aki „amíg embernek hitvány, magyarnak nem alkalmas”), Wass Albertig („mennél jobban sikerül embernek lennem, annál igazabb, tisztább és termékenyebb lesz magyarságom is /.../ egységes a magyarság akkor, ha minden magyar emberebbé lenni igyekszik, hogy ezáltal magyarrabbá váljon”), Németh Lászlótól („a magyar a rend ellenére, amelybe beleszo-

rították, emelkedő nemzet”), Veres Pétertől („a magyarság az én szememben, de a múlt magyarjai szemében is: a nemes gondolkodás és a nemes magatartás”) Utassy Józsefíg („EMBERNEK MAGYART, / MAGYARNAK EMBERIT!”) – Illyéssel együtt mindmegannyi klasszikusunk az emberséget és a magyarságot széttephetetlenül összeforrasztó morális nemzeteszme örökérvényű időszerűségének a példaadó tanúságtevője, halhatatlan szószólója volt. S a veszélytudaté is; hiszen – ahogyan *Elfogy a magyarság?* című cikkében Babits tisztán kifejtette – „egy lélek hal itt meg – s az véletlenül a mi lelkünk”; „az író a lélek embere, s egy nyelv, egy nemzetiség halála egy lélek halálát jelenti. Nem épp nemzeti érzésről van itt szó, s szinte azt mondhatnám, amit Illyés: bármely nemzet kivételezése ilyen tragikus görcsrel markolná szívemet. S azt, amit Széchenyi: mindig méltó feladat egy nemzetet megmenteni az emberiségnek. Egy színt a csokornak, egy hangot a koncertnek.”

Illyés Gyula, „a példa pátriárkája” (Lászlóffy Aladár), aki Csoóri Sándor szerint „korszakról korszakra megírta mindig a maga és nemzete katartikus nagy versét” és minden műfajú műveit, s akinél (Cs. Szabó Lászlót idézve) „költőfejedelmeként” senki nem tett többet azért, hogy nép és nemzet „végre békésen azonosuljon” (hiszen „a nemzetet csak a nép révén lehet megmenteni – a népet pedig csak a nemzet megőrzésével” /Sőtér István/): valóban egy nép számadójává lett, ahogyan Czine Mihály jellemzi: forgatta az „Igazság, a Kultúra és a Humanitás nyújtotta kardot, s építette egybe Ozorát és Párizst”; s jelenti nekünk „a fölérkezett európaiságot; a nemzeti léttel összeforrottság emberi és művészi példáját. Az otthontalanokért való küzdelem lázát. A hazateremtés igényét. A birtokunkba vett történelmet. A testvériség szomját. Az anyanyelvi közösség vállalását. A hűség példáját. A társadalmi haladás és művészi modernség összetartozásának igazolását (...) olvasókönyveket a nemzet számára. Bátorabb igazságokat: hazát a szívben. Hazát a magasban”. A harmincas években ő „hozta fel Fülep Lajos papházából a dunántúli pusztulás hírért, s egyke, telepítés, német veszély jelszavával ő mozgatja meg először a középosztály mozgásra előkészített részét” (Németh László), s az ő egész életművében „öltött alakot az a nemzeti költészet, amely egyszerre tudott szólni a magyarsághoz és a nagyvilághoz. Illyés költészetének nemzeti hivatást kellett betöltenie; Európa üzenetét és igényességét közvetítette a népi irodalomba, és a parasztság törekvéseinek adott hangot a Nyugat körében”; hiszen „nemcsak a magyarságnak van szüksége az emberiségre és Európára, hanem az emberiségnek és Európának is szüksége van a magyarságra”; „midőn tehát Illyés a magyarság fennmaradása mellett érvel, az emberiség érdekeit is képviseli” (Pomogáts Béla). Irodalmunk nemzedékeket összekötő (Fekete Gyula szavával:) „családfője” volt. „Egy végtelen honfoglalás fejedelmeként figyelt” – s „azt a történelmi parancsot, melyet Trianon után meg kellett értenünk, a Bethlen Gábor-i magatartásmintát a leghibátlanabban ő valósította meg” (Kiss Ferenc). Arra tanított, hogy „emberként is csak annak a nemzetnek a fiaiként tudunk élni, amelybe beleszülettünk vagy amelyhez önként csatlakoztunk, vállalva a vele való sorsközösséget”; mert ember és magyar között „nincs különbség és a kettő között ellentét”: „a magyar magyarként ember” (Borbándi Gyula). – Emlékezetével mindezek szerint tehát nem őt: magunkat – jelen – és jövőbeli sorsunkat mérjük.

LÁSZLÓFFY CSABA

Illyés Gyula- emlékek (1970-es, 1980-as évek)

*„Abogy fogynak vén napjaink,
Ős jogaink úgy szaporodnak...”*
(I. Gy.: Jogaink)

*„helyretenni
föld és ég dolgait, játékosabb
s így igazságosabb szabály szerint.”*
(I. Gy.: Játékszabály)

Csillapodj

*Ez az a nap mikor megnyugszol
nem aláznak meg tízszer bússzor
nem égsz el mint a serpenyőben
felejtett meredő ökörszem
nem kér belőled az erkölcs sem
nem várják hogy kinyiffanj bölcsen
menő eszmét vagy esztelen bért
felkínáló önmentő rendért
nem borzongat Boldizsár Menybért
ma nem kapkods a menetrendért
mint pállott bőr a bintóporral
csillapodj habcsókos terrorral*

IgeNEM (!)

*A mindentudás ördöge
helyett a semmi szótárát uram
néma oroszánordítást
csakazértis!-ből csakugyant*

*terhes tudásnál többet ér
tudni mindig hogy mi tilos
zúzott könyvlapnál szárnyalóbb
az érintetlen papiros*

*csak úgy hogy jó uram ne sértsem
csak azt ne hogy mégis hogy mégsem*

1987. május 25.

Az ünnep kísértete

*Álljon fel, akinek van önismerete!
(Ne a szoborra, mert úgy kisebbnek
fog látszani.) Mi ez a csörtetés?
Fölösleges eljátszani*

*a győztest –
a kardok kövülete hallgat,
zászlókon a vér rég megalvadt.*

*Kegyelem, kegyetlenség? – az élők
privilegiuma. „Hajoljon le.
Földig! Föld alá! Multontúliba!”
Esendők vagyunk visszamenőleg is,
a megfellebbezhetetlen jövő
titeket örületbe visz.*

*Sok a дума.
Sok a keselyű. Prométheus mája
elfogyott rég. Hatalom impotenciája.*

(Március 15. – a 80-as évek elejéről)

Csasztuska

*Csigaházból a csigaszarv:
kikandikál az elmekór.
Ugráltatja a kecskeszart
a deszkatömeg. (Fel ne forrj.)*

1984

(Töredék)

Barlanglakásra gondolsz,
a téli álom –
ösztön, nyugtalanság s te magad is
foglya vagy a világon.

Nyugodt és tiszta hangok
a hó alatt.
De ártatlanságodnak vége, ha
kikezdsz
mindenféle kacat.

Amit nem (nem csak) a
halál pusztíthat el – – –
Ott voltál; s mára mégsem
ugyanaz a hely.

Állsz a szobában. Kávéillat,
függöny takar; egy pillanat,
s már nem te vagy.

1982 ?

Anyánk és a kígyófészek

*„Kinyúló két kéz, távol
időből, óceánból!”*

(Illyés Gyula)

*A kígyó csak látszólag békülékeny.
Most füvek perzselődnek, rejti még
ráncát a föld, az ágasbogas éden.
Ő tudta: homokra építenéd
hajlékodat, sekélyes ürességre,
ha erőt venne a bitegetés
rajtad. Mert űzött lélek menedéke
csupán a hely; illúzió egész
kínos kapaszkodásod, jaj, te ürge
lyukba néző, gyökerre nem találsz.
Ősember ösztönével szembesülve,
balekfi, ha hüvelykujjadra állsz
tótágast, s odatartod nyúzott képed
a sorsnak, mely ostorfával subint,
Ő az, aki a kiálló tüskéket
kiszedi majd, és elmédből a kint.*

2002. május 11.

Levél helyett

I. Gy.-nek

Rókák cinkék riadt lábnyma közé rejtettem nyomomat a ház körül a világ
közepén vagy világvégén ÖSSZEFIRKÁLT SZÍVEDEN

Úgy szaladtam föl Tihany lépcsőin kilencszáz évet mint a fiatal eső lábujjhe-
gyen hogy végre hozzád érjek Ismeretlenül hányszor szemembe tűztél mint a
Nap de mit teszel az árnyékkal ott belül? faggattam volna a csillagsengésű

koponyafalat És egyszerre megéreztem mióta magányos már az a ház Kolostor-
tiszta odabent egyenes derékkal ült hült helyzeteidben a csend mégis való-
di volt ez a találkozás Távolságban nyúhtette testedet a nagy láz Tihanyban érintet-
lenül magasodott a tárgyaidra támaszkodó néma gondolatváz

*az óra állt a szőlő éppen érett
leloptam róla egy szemet
tűzbély követ (vagy szívedet)
forgáccsal szórtad be (míg élek
keresni fogom szerszámaidat)
mint lapos kő a fatönk-szélről
észrevétlenül bukott le a nap
akkor ott – s a maradék fénytől
felriasztva sárga leveleket
pillantottam meg homlokom felett*

*a legbékésebb legzöldebb nyarak
így ajándékoznak nekünk lebet
miként szálanként kifebédett
világért-virrasztó bajszálakat.*

1973

A tihanyi kertben, 1976-ban, Lászlóffy Enikővel és Lászlóffy Csabával

Illyés Erdélyben és Erdélyről

Erdély, mióta Kazinczy Ferenc 1916 nyarán beutazta, mindig is a magyar szellemiség mitikus országrésze volt. Legendák övezte föld, történelmi ereklyék tárháza, tartomány, amelynek nem pusztán földrajzi és néprajzi, történelmi és művelődéstörténelmi sajátosságai, hanem lelki karaktere is van. Ugyanakkor a magyar anyaország népe számára nem igazán jól ismert, szinte külön világ, minthogy az Erdély köré fűződő mítoszok és legendák, annak ellenére, hogy romantikus gazdagságban mutatják be az erdélyi spektrumot, nem egyszer elfedik a valóságot. Erről beszélt különben az *Erdélyi levelek* írója is: „Magyarország nem ismeri Erdélyt. Megszokván venni utunkat, valamikor honunkból kimozdulunk, feledjük, hogy kelet felé egy rokon nép lakik melyet nem illünk nem ismernünk.” Kazinczy, hogy a legendából és a mítoszból tapasztalati valóság legyen, személyesen kereste fel Erdélyt, és azóta, hogy nagyszerű (és jórészt elfelejtett) útirajza megjelent, voltak hosszú évtizedek, amik Erdélyről és az ott élő magyarságról jóformán szó sem esett. Legfeljebb írók: Trianon után Babits, Móricz, Márai és Cs. Szabó, a második világháború után pedig Nagy László, Csoóri Sándor, Czine Mihály és mások hozták szóba az ott élő magyarok sorskérdéseit, megpróbáltatásait. Mindenekelőtt természetesen a közösségi tapasztalatokat elsők között megszólaltató Illyés Gyula, aki költői és közéleti tevékenysége során igen sokat tett annak érdekében, hogy a magyarországi közvélemény hiteles ismereteket szerezzen az erdélyi magyarság élete és kultúrája felől. Összesen négy alkalommal járt Erdély földjén, ezeknek a látogatásoknak mindig valamilyen irodalmi esemény volt a magyarázata, és mindegyiknek az erdélyi valóság ismeretét tovább gazdagító költői művek, tanulmányok, publicisztikai írások és naplójegyzetek voltak a következményei.

Első alkalommal 1941 karácsonyán járt Erdélyben, egy esztendővel azután, hogy az úgynevezett „második bécsi döntés” rendelkezései folytán a terület északi és keleti része visszatért a magyar állam kötelékébe. Erről az útvjáról 1942-es januári *Naplójegyzeteiben* a következőket írta: „Tavaly karácsonykor jártam életemben először Kolozsváron. Semmi dolgom sem volt itt. Igazánból talán csak azért jöttem, mert diákkorom óta be nem vallott vonzódást érzek a városok iránt, amelyek végén a *t* ma is még helyragot is jelent – nem sok, hisz már én sem merem kimondani. Megszálltam egy kis tisztazöld szállodában, senki ismerőst nem kerestem föl. Ha volna valami rangom, úgy mondhatnám, három napig rangrejtve jártam a várost, félcipőben, térdig érő hóban. Egy életre ott tudtam volna maradni. Elbűvölt, hogy nincs benne villamos.” „Városban éreztem magam – folytatta nem sokkal ezután –, s próbáltam megtalálni ennek a titkát. Pesten csak rettentő háztömeget érzek magam körül, kövel és malterral mérföldhosszat meg-megsértett természetet. Itt könnyűséget, nyugalmat és rendet éreztem. Mert tere van a városnak? Azt hiszem, mert tere van és rajta egy pontosan odaillő székesegyház. A történelem ilyesmivel rajzszögez le Eu-

rópa térképére egy-egy tervet, szándékot, földadatot; egy várost. Nem biztonság, nem otthon, nem város az, aminek legalább fele nem szemmel látható múlt.” Igen, Erdély fővárosában a magyar múlt egy darabját kereste és találta meg, igaz, akkor Kolozsvár még jóval szervezettebben helyezkedett el ebben a történelmi múltban: a visszatért városnak több mint a négyötöde volt magyar, és szinte mindenki úgy gondolta, hogy Kolozsvár előtt egy magyar nagyváros és kulturális központ jövője áll.

Illyés úti programjában Kolozsvár után Dés, Marosvásárhely, majd a székely vidék következett, a költő oda Tamási Áron társaságában utazott. Mindenütt jóleső érzéssel és otthonossággal merült meg az erdélyi írók és értelmiségiek társaságában, igyekezett minél több tapasztalathoz, információhoz jutni. Erdély egy részének erőszak nélküli visszatérését akkor történelmi igazságtételként élte meg a magyar értelmiség, a magyar közvélemény, maga Illyés Gyula is. „Az ország tágult s újra tágult, mint a lélegző mellkas. Járom a vidékeket. Valami öntudat csak most kezd igazán tágulni és emelkedni bennem. Oly erős volt a szorítás, a nyomás? Nem tagadom, megilletődtem én azon, hogy még Kolozsváron is magyarul szabadon beszélnek. És Marosvásárhelyen is, s Gyergyószentmiklóson is, száz és száz kilométerre Pesttől és még azon túl is, száz kilométerre Ozorától. Én úgy készültem magyarnak, hogy kitartok mellette s viselem, ha mindössze csak Tolnában beszélnek ezt a nyelvet. A többi mind ráadás nekem: már Székesfehérvárt hódításnak éreztem. Hallgatva ülök az erdélyiek társaságában, úgy hallgatom a pusztai beszédet is, úgy élvezem, mint valami ünnepi előadást, valami nagy győzelem után. Megeresztett tagokkal karszékben ülök, nem minden önelégedettség nélkül.”

Illyés akkor is, később is többször szembesült azzal a kérdéssel, hogy Erdély többségükben magyar területeinek visszatérése felett érzett öröm és a megannyobbodott országterületen berendezkedő nemzeti önérzet vajon valamiféle „nacionalista” eltévelyedés tanúsítványa lett volna? Kolozsvári naplójegyzeteiben is feltette a kérdést. „Sovinizta vagyok?” Aztán maga válaszol rá: „Mindezt azért merem leírni, mert épp ellentéte vagyok a soviniztának.” És bizonyítékként leírt egy kis történetet arról, hogy – különben Tamási Áron jóváhagyásával – miként leckéztetett meg a gyergyószentmiklósi autóbuszban egy meglehetősen arroganciával fellépő újságárust, aki meg akarta fenyeíteni a románul beszélő parasztokat. „Nem nagyon udvariasan mondhattam meg a rikkancsoknak – olvasom Illyésnél –, hogy csak a maga nevében beszéljen ilyen hangon és ne egy nemzetében.” Aztán megnyugtatta a riadt román parasztokat is: „csak folytassák: mindnyájan egyformák vagyunk.” Ez a kis jelenet arról a – mások nemzeti identitását tiszteletben tartó – demokratikus nemzeti érületről mondott tanulságos példabeszédet, amely érzület különben általános volt a felszabadult erdélyi magyarok világában is. Ebben a tekintetben a magyarországi közélet sokat tanulhatott volna (talán még a jelenben is tanulhatna) az erdélyi magyarságtól.

A második látogatásra az 1942-es júniusi könyvnap adott alkalmat: Illyés ekkor Márai Sándorral, Cs. Szabó Lászlóval, Szabó Lőrincsel, Keresztúry Dezsővel, Tersánszky Józsi Jenővel, Sinka Istvánnal, Nagy Istvánnal és az erdélyi származású népszerű írónővel, Gulácsy Irénnel utazott Erdélybe. A könyvnap

ünnepséget június 5-én a város főterén, a Szent Mihály-templom előtt nyitották meg. Szombathelyi Ferenc tábornokkal, a vezérkar főnökével az élen részt vettek rajta a honvédség képviselői is („járta az irodalomban” – jegyezte fel róla Illyés Gyula), Illyés ekkor talált alkalmat arra, hogy szót emeljen Szombathelyinél a letartóztatott Kovács Imre érdekében, aki aztán az intervenció következményeként rövidesen szabaddá került. Ebből a történetből is kitetszett, hogy Illyés irodalmunk elsőszámú diplomatája volt, tárgyalókészségét és eredményességét megirigyelhették volna a hivatásos diplomaták is.

A harmadik látogatásra már a háború után, 1945 szeptemberében került sor: időközben a fegyverszüneti rendelkezések következtében Észak-Erdély és a Székelyföld ismét a román állam része lett. Illyés régi barátjával, a parasztpárt egyik vezetőjével, az erdélyi származású Farkas Ferencsel utazott, és vett részt egy kolozsvári „baráti találkozón”. Ezen az összejövetelel találkozott először a maga teljes brutalitásában azzal a véleménnyel, méghozzá az erdélyi magyar közéletben akkor nagy szerepet játszó Bányai László részéről, miszerint az egész magyarság bűnös a fasizmus rémtetteiben. Megdöbbenette akkor ez a kíméletlen vélemény. „Megdöbbenve nézek rá – jegyezte fel naplójában –. A magyarság ilyen legyalázását még sohasem hallottam.”

A látogatás alkalmával Segesváron is megfordult, és ellátogatott az egykori fehéregyházi csatamezőre, ahol Petőfi Sándor elveszett, ekkor írta Petőfi emléket idéző *Segesváron* című költeményét. A vers, ahogy Illyésnél nem ritkán, morális tanulsággal fejeződik be: „Nem volt kis dolog, amit ottan / megértettem, akármiképp / tudtam rá eddig az ígét, / amíg kocsinkhoz ódalogtam. / Mint aki azt hiszi, kilábol / félelméből is, hogyha fut: / mentem – mintha volna kiút / ebből a jókedvű világból.” A látogatás alkalmával arra is sor került, hogy a költő a bukaresti rádióban szólhatott az erdélyi magyarokhoz. Ebből a beszédből szeretném idézni a magyar és a román nép közép-európai megbékélését és összefogását szorgalmazó gondolatokat. „Jó demokraták módjára felismertük, hogy a magyar-román összebékélés nem megy munka és küzdelem nélkül. A két nép közt nemcsak félreértés van: a múlt rossz örökségeként van ellentét is. Abban nektek is részt kell vállalnotok, romániai magyarok, hogy ezt a félreértést eloszlassuk, ezt az ellentétet békésen megoldjuk. Erdély ne az örök viszály tere legyen, hanem az a baráti asztal, amelynél két egymásra utalt nép meghittten helyet foglal, hogy higgadtan és jóakarattal megbeszélje közös ügyeit. A Duna-völgyi népek csak akkor fognak békében élni, ha a maguk külön hazája fölé megteremtik a demokrácia és szabadság közös hazáját is.”

A történelem akkor a legkevésbé sem tett kísérletet arra, hogy a költő jószándékú kívánságai megvalósuljanak, ellenkezőleg, a közép-európai régióra csakhamar a szovjet birodalmi elnyomás és az erdélyi magyarságra még külön a bukaresti nagyromán sovinizmus terhe nehezedett. Illyés persze nem volt naiv idealista, jól látta a magyar-román viszony és az erdélyi magyarság sorsának buktatóit is. *Erdélyi út* című beszámolójában (amely tudtommal nagy késéssel csak a *Naplójegyzetek* című sorozat, 1986-ban, már a költő halála után megjelent első kötetében került a nyilvánosság elé) szólt arról, hogy a bukaresti kormányzat, a maga stratégiai szándékai szerint, sohasem ismerte el az

országban élő más nyelvű közösségek jogait, és minden külpolitikai kanyargásával is valójában a nagyromán nemzeti törekvések érvényesülését szolgálta. „A magyar politika örök vádja – olvasom Illyésnél –, hogy a román politika >ingatag<, >megbízhatatlan<, sőt >kétszínű<. Az igazság az, hogy a román politika nagyon is egyenes vonalban tudta követni azt, amit a nemzeti tudat épp a maga érdekében vélt. Azaz nagyon is állhatatosan szolgálta és képviselte azt az egységet, amelyről másodszor is meg kell mondanunk, hogy önmagában még nem érték; az teszi azzá, amit beleöntenek.” A kérdés, amelyre Illyés gondolt, tehát az volt, hogy a román nemzeti egység kereteibe a demokrácia vagy a nemzeti kizárólagosság stratégiája kerül. Az Erdélybe látogató költő nem minden aggály nélkül nézte ezt a folyamatot, ha akkor talán még nem tudta is, hogy a román nemzeti egység stratégiája milyen radikálisan el fogja utasítani a demokráciát.

Végül a negyedik látogatásra 1956 januárjában került sor, Illyés *Fáklyaláng* című történelmi drámájának századik marosvásárhelyi előadása alkalmából. A költő ekkor nemcsak a vásárhelyi közönséggel és régi barátaival találkozott, meglátogatta a Székelyföldet, például Tamási Áron szülőfaluját, Farkaslakát is. *Székelyföldi tudósítás* című (a Színház-Mozi című lap 1956 márciusi számában megjelent) írásában lelkesedve számolt be a vásárhelyi színházban szerzett élményeiről. Vásárhelyen vers is született: az *Erdélyben* című, ez az ottani magyar és román írókkal folytatott baráti beszélgetések emlékét őrzi, annak örömét, hogy a kölcsönös türelem és jóindulat végül is megteremheti a maga gyümölcsét. Érdeemes felidézni a szép költemény záró sorait: „Erdély, oh Erdély, nem attól csupán, / hogy itt vagyok, annyi idő után: / attól, amit e más-más nyelvű szók / vallottak, mint közvallani valót, / hogy: >egyertérés<, meg hogy: >türelem< / meg: >az ellenfél versenyfél legyen<. / Úgy legyen, Erdély! Példáddal, mit adsz, / légy a szívekben hótiszta-magas!”

Ezt követve véglegesen bezárultak Illyés Gyula előtt Erdély kapui: a magyar forradalom veresége után a költő hosszú időn keresztül belső száműzetésben élt, később pedig, minthogy az erdélyi magyarok elnyomtatása miatt több alkalommal is a nyilvános tiltakozás eljárását választotta, lehetetlenné vált, hogy elfogadja a máskülönben rendre érkező erdélyi meghívásokat. Illyés ugyanis mindig és következetesen védelmébe vette az erdélyi magyarság emberi, közösségi jogait és érdekeit. Különösen a hetvenes és nyolcvanas években, midőn több tanulmányában, újságcikkében és nyilatkozatában is szóvá tette a Romániában (illetve Csehszlovákiában) tapasztalható kisebbségellenes politika erőszakosságát és ennek ártalmas következményeit. *Nemzetében él a nyelv, Három levél* és mindenekelőtt a nagy visszhangot keltett *Válasz Herdernek és Ady-nak* című írásaira gondolok: ezek a magyarság mostoha közép-európai sorsával, a magyar kisebbségi közösségek ellen irányuló erőszakos elnemzetlenítő törekvésekkel vetettek számot.

Közülük a Magyar Nemzet 1977-es karácsonyi, majd 1978-as újrólévi számában közreadott, Herder közismert jóslatára és Ady Endrének a nemzeti fennmaradást illető szorongásaira adott válasza foglalta össze a legteljesebben azokat a felismeréseket, amelyekre Illyés az erdélyi (és a felvidéki) magyarság sú-

lyos megpróbáltatásaira figyelve eljutott. „A világon – fejtegette – mintegy tizenöt-tizenhat millió magyar él. Ebből azonban csak tízmillió az ország területén, határain belül: a többi kívül, jelentékeny részben úgy tapadva a térképbeli országra, mint kenyérre a héja: jól oda kell néznünk, hogy a valóság és vele egy eltakarhatatlan kérdés határait lássuk.” Ezt követve jelentette be, hogy – a hivatalos nézetekkel ellentétben – a magyar kisebbségi népcsoportok kérdését nem lehet megoldottnak tekinteni: „A nemzeti kisebbségek jogait semmiféle nemzetközi megállapodás nem védi. A békeszerződések ezeket, mint maguktól értetődőket, az egyéni jogok közé iktatták. Az országok, melyeknek bármily tömegű diaszpóráik vannak, csak egyéni magatartásukkal fejezhetik ki azt, miként vélekednek a legelemibb – legemberibb – jogok helyes vagy helytelen alkalmazásáról.”

A *Válasz* igen széleskörű nemzetközi visszhangot keltett, a bukaresti hatalom bértollnokai pedig valóságos rágalomhadjáratot indítottak Illyés ellen. Közöttük is egy román történész (a tudományos világban máskülönben teljesen súlytalan) Mihnea Gheorghiu akadémikus intézte Illyés írása és személye ellen a legélesebb támadást. Az ellencikk szerzője a Társadalmi és Politikatudományi Akadémia elnöke, címe *Húnok Párizsban* volt, ez nyilvánvalóan Illyés önéletrajzi regényére utalt. A bukaresti akadémikus, mint mondta, Illyés nevével először (az 1943-ban franciául, 1952-ben románul is megjelent) *Puszták népe* című regényben találkozott, gondolatmenetéből azonban igen gyorsan kitesztelt, hogy egyik könyvet sem olvasta, pusztán a cím nyomán képzelte el bizonyos „szemléletet”, és konstruált Illyésnek tulajdonítva valamiféle ideológiát. A párizsi „húnokat” és a „puszták népét” egyaránt úgy képzelte, mint Illyés „turánista” ideológiájának bizonyítékát, és ennek következtében rajzolt az íróról torz képet, amely szerint Illyés a két világháború közötti magyar nacionalizmus és a románellenes revansizmus képviselője, és a *Válaszban* kifejtett gondolatai során végre „kiengedte odújából lidércnyomásos románellenességét”.

Illyés Gyulát érthető módon felháborították Mihnea Gheorghiu mocskolódásai, és miként május 14-i naplójegyzete rögzítette, nyomban válaszolt is a román lap rágalmaira. Azt is jól tudta, hogy ezeket a rágalmakat nyilvánvalóan a bukaresti kormányzat rendelte meg. A május 23-i naplójegyzetben olvashatók a következők: „Az engem gyalázó cikk eredete voltaképpen román belügyi helyzetben van. Bukarest semmit nem tehet Király, Fazekas, Takács és Sütő ellen – magas állású, közismert emberek, világbotrány lenne a letartóztatásuk. Amit rájuk tudnának mondani gyalázkodást, ezért árasztják rám. Diplomáciai fogás tehát. Bizonyos, hogy Ceausescu tudtával történt, ha ugyan nem az ő utasítása szerint. A cikk szerzője nyilván nem Gheorghiu: bent a kamarilla készítette.”

A válaszcikk közlése körül támadt némi vita: Aczél György azt javasolta, hogy hagyja szó nélkül a rágalmakat, Boldizsár Iván, hogy magának a Luceafarulnak kellene elküldenie. A *Fegyelmезetten* című írást Illyés végül a Magyar Nemzetnek küldte el, ahol közlését elő is készítették. Válaszában Illyés nem kevés méltósággal hivatkozhatott arra, hogy mindig is a román irodalom barátai és tolmácsai közé tartozott, felemlítette a *Miorita* a (Bárányka), a *Corbea* (Holó)

című népballadák, George Coşbuc, Tristan Tzara és Tudor Arghezi költeményeinek a fordítását, majd a következőket állapította meg: „Válaszában, ha figyelmeztethetem rá, szemét mintha az indulat köde homályosította volna el a kérdéshez és helyzethez szükséges élelátás helyett. Nyilván ez ragadtatta arra, hogy a román nép ellenségének és elfogult magyarnak nevezzen, holott – azt hiszem, sikerült igazolnom – csupán a közös bajok ellensége vagyok, egyaránt mind a két nép jövője érdekében.”

Illyés válasza felettebb mértéktartó és visszafogott volt, a költő felesége, amint ezt a május 14-i naplójegyzet elmondta, túlságosan is enyhének találta. „Nem érti tán, hogy a túl-európai, a szinte megalázkodásig menő fogalmazás az egyedül lehetséges, és aki megérzi annak háttérét, az mélyebben látja az igazat, mintha fölemelném a hangomat.” Ennek ellenére Pethő Tibort eltiltották a válaszcikk közlésétől, és a pártvezetés olyan döntést hozott, miszerint Illyés helyett, az ő védelmében a történész Pach Zsigmond Pál akadémikusnak kell megszólalnia, aki korábban az úgynevezett „magyar nacionalizmus” ellen vezetett támadásairól volt ismert. Pach írása *A Dunánál – itt élned kell* címmel az Élet és Irodalom 1978. július 8-i számában jelent meg, és nem volt sok köszönet benne, Illyést „védelmezve” valójában a román nacionalizmust mentegette, s a bukaresti politikának tett szolgálatot.

Az Illyést támadó rágalmakra adott hivatalos válasz nem elégítette ki az író, de nem elégítette ki a magyar (és az erdélyi magyar) közvéleményt sem. Pach Zsigmond Pál válaszát szinte mindenki taktikai kitérésnek, sőt megalázó visszavonulásnak tekintette. Illyés naplója több alkalommal is keserű szavakkal jegyzi fel, hogy milyen csalódást okozott számára az a tiltás, amely védekezésének nyilvánosságra hozatalát megakadályozta. Lényegében ez a tiltás rontotta meg Aczél Györggyel fenntartott korábbi szívélyes kapcsolatát, amely aztán nem is állott helyre a későbbiek során. Egy ideig még abban reménykedett, hogy legalább már kinyomtatott könyve: a *Szellem és erőszak* (és benne a *Válasz Herdernek és Adynak*) az olvasó kezébe kerül. Erre sem került sor, csupán Kardos György, a Magvető igazgatója adott át neki május 19-én összesen öt példányt a raktárban fogott harmincezerből. Május 12-i naplójába kiábrándultan jegyezte fel: „itt van kinyomtatva pályám tán legközelebbi – legfontosabb – könyve, s nem jelenhet meg. Itt egyheti kemény munkám, a válasz a Luceafarulnak, ami megint csak közügy (s nem az én személyes védelmem), s az sem jelenhet meg.”

A *Szellem és erőszak* azután Molnár József müncheni nyomdájából került el néhány száz olvasóhoz, az eredetivel teljesen megegyező reprint-kiadásban. (Örömmre szolgált, hogy annak idején magától Molnár Józseftől én is kaptam egy példányt.) Maga a kis kötet csupán a „rendszerváltozást” közvetlen megelőző időben: 1988 nyarán szabadult ki kényszerű fogságából, a *Fegyelmezetten* című válaszcikk pedig csak a Magyar Nemzet 1988. augusztus 6-i számában (majd a *Naplójegyzetek* 1977-1978-as kötetében) kerülhetett az olvasók kezébe. Túl későn: Illyés Gyula ekkor már öt esztendeje a Farkasréti temetőben pihent.

Közös magasban

Illyés Gyula, világirodalmi csillagképben

1. (Kultúránk új évezredében...)

Kultúránk új évezredében Illyés Gyula szellemi helye változatlanul s egyre láthatóbban: magaslat. Ozorai hegytető a táj hazájában s mindenki számára hozzáférhető, igazi „*baza lehet a magasban*”, ahogy Kányádi Sándor leleményesen figyelmeztetett az Internet-korszak adta lehetőségre. – A XXI. században ez sem kevesebb egy sokadik honfoglalásnál. Ez a legújabbfajta, az „égi”. Viszont csakis azokat a műveket tudjuk a műholdakra fellőni, amiket a füstkorszak kéz- és gépiratai már rögzítettek, amik Illyés Gyula és a kortársak fiókjából előkerültek, versek, drámák, regények, naplók, levelek, mely üzeneteket még borítékaikban a postai küldemények hoztak-vittek vagy barátok csempészték a határokon át, hogy eljussanak a címzettekhez. Illyés Gyula szellemi terét mind ezek az alkotások önmagukban is kijelölték már, de mindannyiszor jó érzés rá-rápillantani, mint Tihany csúcsára, a Balatonra vagy a Duna-kanyarra. Vagy egy csillagképre éppen, ahonnan közös magasból küldik fényeiket tovább Illyés közeléből: Ramuz, Paszternak, Pierre Emmanuel...

2. (Ramuz)

A világirodalom felől szeretnék közelíteni Illyés Gyula életéhez és oeuvre-éhez. Hiszem, hogy az itt következő, világhálóval való merítésből ismét kiderül, mekkora is a gazdagságunk, amit Illyés Gyula testált ránk. Olyan analógiákat, szinkronitásokat kerestem, amelyek tovább segítenek tán a 110 esztendeje született költő alakjának megrajzolásában, szerepének és sorsának megértésében, úgy, hogy a nem magyar ajkú olvasók is megszólítottaknak érezhessék magukat. Azt érzem, ha Ramuz rajongóinak elég csupán néhány ceruzavonással fölvezetni Illyés Gyula portréját, rögvest olyan összefüggéseken túli megértést fognak tapasztalni, melyet akár a testvériesülés érzése is követhet. Gyergyai Albert Ramuz-esszéje – például – miért ne szólhatna a mi Illyésünkről is? Elég csak kicserélnünk a Genfi-tavat a Balatonra, az Alpok hegyeit a dunántúli bazalt-képződményekre, a vaudi kanton vincelléireit *A puszták népe* parasztjaira, a Montparnasse-i szobát a *Rue de Budé* 9. manzárdjával – a két géniusz kisebbségi érzése közös, indíttatásuk, hitvallásuk, sorsuk annyira rokon, hogy az már testvériség. Illyés ugyanúgy a népe helyett nyújtja föl az isteneknek a saját létét áldozatul, mint Ramuz a magáét. Illyés Gyula ugyanazzal a kisebbségi komplexszel küzd, amivel a svájci író is. Tudjuk, megváltás volt költőnknek a francia nyelv, hiszen tolnai tájszólásáért gyermek- és kamaszkorában kinevették a közösségek. De még hatvanas éveiben is fölemlegeti: „*Tele vagyok kétellyel, seb-*

bel, a kis nép fiainak stigmáival: a megaláztatás bélyegeivel.” (I. Gy.: Franciaországi változatok). Milyen szép, hogy Párizs, később Genf és Zürich oldja Illyésnek e lelki görceit azzal, hogy polgárai átérzik a keleti ember sorsát. S viszont: Illyés a magyar parasztokra ismer Nyugaton az ottani parasztokban: „Semmi lényegeset nem tudtam meg, csak azt, hogy természetre és gondolkodásra a parasztok mindenütt egyformák, vagyis jószívrrel csak bizonyítékokat kaptam arra, amit eddig is sejtettem. Az emberiség legkevesebbet mozgó, egymástól legjobban elszigetelt tagjai, a parasztok hasonlítanak leginkább egymásra, hegyek, völgyek, síkságok, sőt évszázadok távolságán át. Azért, mert ha a természet és az idő változik is körülöttük, munkájuk mindenütt ugyanaz...” Illyés Gyula ebből a sejtéséből, amiből bizonyosság is lett, gyönyörű verset fordított André Frénaud-tól. Nem az empátiáját kellett erőltetnie, csupán a mesterség fogásaival változatlan biztonsággal és jellemmel: élnie. Íme a Frénaud-vers részlete: *A búzaszemen át, a búzaszáron át / Fáradtságos, bosszú az út, / Ez jár az észben; / Kibozni állatból, talajból / Amit kell – ez a becsület. / S a rend: beállni békén az ősi sorba...* (Parasztok) E költemény nélkül sem létezhet Párizstól Budapesten át Szentpétervárig Európa kultúrája a XXI. században, független attól, hogy a tőzsdén hogyan áll a búza, a szőlő ára. Ramuz és Illyés Gyula egyaránt fogták magukat, s Párizsból hazamentek éppen abba a népbe s tájba, ahonnan vétettek. (Lásd Illyés Gyula *Hunok Párizsban* című önéletrajzi regényét.) Így diktálták mindazok az erők, testi-lelki parancsok, melyek a génekből, szellemi és jellembeli döntésekből összeadódtak.

Illyés Gyula tihanyi falán egy szőlőtő-Krisztus corpora függött a kereszten, míg a következőket írta: *„Hívott a puszta föld: szőlőt raktam bele. / S már ő rendelkezett: köze gazzal tele! / Kértél, emberiség, tőlem szeretetet / S áldozatomat is inmár keveseled? / Eh, “ tettem dolgom és – hogy is volt? Nőtt a fiirt / S kérgesülő szívem meg – és megédesült. (Jutalom).*

3. (Paszternak)

Szép véletlen, puszta egybeesés (?), hogy Illyés Gyula verses életművének első sora Borisz Paszternak Nobel-díjas regényének (a *Zsivago doktornak*) is ott szerepel az elején:

Didergő bokor koccantja ablakom... (Illyés Gyula: *Jel*. Nehéz föld. 1928)

„A lombjukat fosztott akácbokrok tekeregték a szélrobamokban, mint dübörgő örültek, és le-lefeküdtek az útra. Éjjel Jura arra ébredt, hogy kopognak az ablakon...” (Borisz Paszternak regényének magyar kiadása. Bp. 1988. 8. oldal)

Az már azonban nem puszta egybeesés, mélyebb oka van, hogy Illyés Gyula versének s Paszternak regényrészletének közös a létélménye. Illyés Gyula *A szil és a szél* című költeménye a *Kézfogások* című kötetében jelent meg 1956-ban. Sztorija alig van: egy szilfa birkózik a széllal, mivel itt az ősz, s az a dolgok rendje, hogy megadja magát az évszak és a létezés törvényeinek; lecsupálódva várja a telet. A küzdelem azonban hat hétig tart a szil és a szél között. Majd egyetlen szellőcske lesz a győztes. Illyés ezt a létért való harcot két egyforma erő, két egyenlő fél küzdelmének láttatta. Ezt erősítette Illyés – Izsák József

szerint – stílusosan is a majdnem-homonimák segítségével (*szél-szél*, úgy mint másutt: *balam-bálóm, kancsók-kincsek* stb...) Jákob harcolt így ki döntetlent az angyalal..." (Vö. Pierre Emmanuel *Delacroix* című versével – Illyés fordításában s Illyés költeményével, a *Cats as cats can*-nel!) A szílfá és Jákob esélytelennek tűnhet ellenfeleivel szemben, de a költő tudja és elhitheti a küzdő emberrel, hogy a győzelemmel ér fel a mindenkori kitartás. (Vö. Rilke intelmével: győzelem nincs, minden csak kitartás.) Borisz Paszternak szintén komolyan gondolta, hitte, hogy egy széllal dacoló őszi fa, a juhar, embersorsot példáz. Főhősének, alteregójának, Zsivago doktornak is a nevében a *zsity* (az élni) ige szerepel. A regény 206. és 207. oldala „rímelt” Illyés következő, *A szél és a szél* című versére: „*Rezzent a vén szél: szisszent, jött a szél; / Villám rándult, mint megrántott kötél; / Egy percnyi csönd. És bömbölő haragra / Fakadt a vihar százezer harangja - - - // Egy levelet, egy sárga levelet, / Az öreg szél csak annyit engedett; / Azt vitte a szél, azzal írta égig / A maga égigérő gyöngeségeit! // ...Elült a szél s a büszke szél úgy állt: / legyőzte – mindörökre! – a halált. / S hat hét mulva egy őszi szellőszóra / Minden levelét önként sárba szórta.*” E verssorok és a *Zsivago doktor* című regény következő részlete ugyanarról szólnak: „– *Hullatja a lombját a juharfa – szólt a belépő korboncok. Valaha köpcös férfi volt, most pedig csak úgy lötyögött rajta a táskás bőr. – Csapkodták a záporok, tépték a szelek, de nem bírtak vele. És mit tett egyetlen reggeli fagy!*” Illyés Gyula és Paszternak egyaránt azért vívta az adott társadalmakban – néha a természetbéli szílnél és juharnál is kilátástalanabb – harcát, mert közösen vallották, hogy élettel kell leélni az életet. Hogy ez mit jelent? Azt, amit a regényhez toldott versciklus első versében (a *Hamlet*-ban) Paszternak megfogalmazott, s amit Illyés az elsők között fordított magyarra. [Gömöri György így írt a versről és Illyés variánsáról 1965-ben a *Híd* című folyóiratban: „Általában igyekeztem szöveghű maradni, ettől csak egy esetben tértem el. A „Hamlet” utolsó sora orosz eredetiben így hangzik: *Zsizny prozsity – nye polje perejtyi. Az idézett sor orosz közmondás, ami annyit tesz: az életet élni nem annyi, mint egy mezőn áthaladni. Illyés Gyula a Nagyvilágban közzétett fordításában ez a sor így hangzik: „Az élet nem lakodalmas út.” Igen, de ez a megoldás inkább a népi bölcsességet hangsúlyozza ki a közmondásból, s nem Paszternak egyéni mondanivalóját, hogy tudniillik az élet nemcsak tele van buktatókkal, de ezeket gyakran nem szabad kikerülnünk: áldozatokat, keserves döntéseket kell hoznunk magasabb értékek érdekében. Az én verzióm: „Élni – nem leélni kell az életet” – ezt a szemléletet próbálja érzékeltetni.”*

Illyés után kétségtelenül árnyalni tudja az utolsó sor műfordítói megoldását Gömöri György, majd meg is próbálja még vagy tucat magyar költő Rab Zsuzsától Csorba Győzőn át Faludy Györgyig, ám én már Illyés 16 sorát is hitelesnek tartom, melynek egészében benne van mindaz, ami Gömöri washingtoni Paszternak-kiadásában.]

„*Elcsitult a lárma. Színre léptem, / Ajtófélfának döntve vállamat / Füleltem. A zajló messzeségben / Mi történik életem alatt. (- - -) // Ámde futja minden itt útját. / Magam vagyok. Jó, rossz egyre jut. / Elúrhodott a farizeus-ság. / Az élet nem lakodalmas út..”* (Borisz Paszternak: *Hamlet*, részlet Illyés Gyula fordításában)

Nem lehet egy életet átszorongani vagy animális létben eltölteni. Béládi Miklós is ezt tartotta fontosnak följegyezni Illyés-könyvében: „*Illyés az irodalmat az élet cselekvő részének tekinti: szellemi, erkölcsi erőt lát benne, tudatformáló energiát, mely a közönnyel, személytelenül válasszal szemben az emberi és közösségi értékek hordozója.*” És ugyanott olvasom: „*A világtól akarni kell valamit.*” Igen, akkor is, amikor élete végén magára marad, és számvetést készít. Akkor újra a hamleti-zsivagói testhelyzetet, színészi értelemben: azt a pózt veszi föl Illyés Gyula is *Ajtófélfának döntve vállamat* című versében, hogy a legőszintebben vallhasson. (Hogy semmi kétséget ne hagyjon efelől olvasói számára, a mottót a Paszternak-féle Hamletből veszi: „...*füleltem: a zajló messzeségben, / mi történik életem alatt.*”)

„Akikre adhatnék: nincsenek itt. / Akiknek dicséretére adok, / Akiknek rosszalására adok, / Nincsenek itt velem. / Irányíthatják rám távcsöveik / Még fényt-sekapott csillagok: / Akiknek véleményére adok, / Nincsenek körülöm. / Akikkel együtt játszottuk a Szerepet / “ égi tetszésre – ideleenn! “: / nincsenek. Hidegen / küldi huzatát az üres terem. / Valami nyitva feledett / Folyosó-végi ablak csapkod / Ütemes-ridegen / Csontkezű tapsot.”

A költemény még attól is kísérteties, hogy ritmusa az ötvenes évek Rákosi Mátyást ünneplő vastapsának a ritmusával csendül ki. Vagyis, ahogy a szíl a széllel, az ő szabad szelleme a zsarnoksággal és a diktatúrával állt szemben.

4. (Pierre Emmanuel)

Illyés Gyula Rácegrespusztán és Pierre Emmanuel a Pireneusok vidékén egyaránt vallásos családok gyermekeként látta meg a napvilágot. Mindkettejüket katolikus szertartás szerint keresztelték meg. Az már más kérdés, hogy Illyés Gyula gondolkodásában, mentalitásában inkább a „nyakas kálvinistákhoz” állt közelebb (édesanyja református), de volt már erre példa a magyar történelemben, hiszen a katolikus Zrínyi is nem egyszer a magyar református urak táborával tartott. [Például az 1662. évi országgyűlésen a protestáns nemesség oldalára állt.]

Emmanuel nevét mindenki ismeri itthon, aki olvasta Pilinszky verseit, hiszen az *Utószó* című költemény ajánlása a francia költőnek szól. Jékely, Rónay, Rába György, Tímár György, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, Gereblyés László, Bárdos László, no meg Illyés Gyula fordították magyarra Emmanuel verseit. A kilencvenes években több dokumentum, visszaemlékezés is napvilágot látott a magyar írók és Emmanuel barátságáról.

Az ötvenes évek végén jelent meg Párizsban Pierre Emmanuel verses bibliája, az *Evangéliumoskönyv*. Az „*emberi szellem struktúrája*” forgott veszélyben a XX. században, s mivel is lehetne kezdeni a kivezetést – a költői kalauzt – a döbbenetes kor labirintusából, mint azzal, hogy meg kell tisztítani a szavakat. Ezért s így írta Emmanuel az *Evangéliaiere*-t. Benne egy nagy gondolati költemény a Jézus arcát kendőjével letörlő Veronikáról, vagy inkább a közelmúlt eseményeiről, amikor a kicsiny nemzetek le akarták mosni, törölni a gyalázatot, a történelem köpeteit arcaikról. [A fordítás e sorok írójának a munkája – Megj. tőlem: NIP.]

„Vannak hóhérok Németországban / Van belőlük Oroszországban és Magyarországon / Van belőlük Franciaországban is / Mikor fiatal voltam mondja a költő / De a költőnek nincsenek nagy szavai többé / Befelé sír Szégyen égeti Odáig jutott / Hogy nem hisz már könnyeinek sem / Odáig jutott akár csak más vagy én / Több lett mint felelős / Bűnös Nem veszi magára a becstelenséget / Elszenvedí inkább - - - Jaj Veronikám jaj az én szégyenem / Nyújtsd felém beszennyezett kendőd / Bármelyik nép beszennyezett zászlaját / Hogy a szent arcot letöröljem / A hóhér S az áldozat / Egyugyanaz arcát.” (Pierre Emmanuel: *Veronika*)

Igen, az áldozat mindig könnyebben bocsát meg, láttuk ezt a nyolcvanas évek végi dokumentumfilmekben, mikor egy-egy recski rab jobb testi-lelki egészségben fogadta a filmeseket, mint fogvatartója, ráadásul kiküzdött tevékeny-szép munkássággal a háta mögött, s nem úgy a megkínzója... Illyés Gyula pontosan látta ezt. A *Szellem és erőszak* könyvében föl is tette a kérdést: Szánjuk-e hóhérainkat? S nem fordította le Emmanuel fenti versét. A *Mai költők* című francia könyvsorozat Emmanuel-kötetében pedig a környezetében található *Ateista imá-t* és a *Delacroix-t*: igen! Számomra ez szintén a lehető legegyszerűbb válasz és üzenet volt. Illyés még metafizikai síkon sem engedte meg magának, hogy összekeverje az áldozat és a hóhér szerepét. Ne az áldozat szégyellje magát azért, hogy a bűn a világban elkövetődött. A francia költő Illyés konok, kikeleti hite és erkölce előtt olyan verssel tisztelgett, melyet aligha írnak akárkinek:

Pierre Emmanuel: *Illyés Gyulához* (részlet)

„A ráccstalan tejút / Éjjel sem szorongató lét / Jövő amely nem hazug / Világból nem látni hóhért / Meghal élni a szabad / Levegőn a fénybe tárva / Mellét Szívében a Nap / S délben vére gyújtja lángra / Szerény égalja fölött / Igazát amely örök” (Timár György fordítása).

5. (A szavakon is túl)

A világ, hiszem, egyre többet tud meg Illyés Gyuláról és életművéről, így a magyar népről is. A költő életútját bemutató filmben Domokos Mátyás kérdező faggatja Illyést, hogy milyen érzés volt megtudnia, hogy a *Puszták népe* angol fordításban kötelező olvasmány Új-Zélandon az iskolákban... „Nagy volt az örömöm, mikor Tótfalusi István 1996-ban 29 Illyés-verset ültetett át angolra, s egy bibliofil kötetkét adott ki. (Igaz, a borítóján van Gogh varjai helyett szívesebben láttam volna Bernáth Aurél fekete madarait a téli dunántúli tájban, de ez csak okvetetlenkedés legyen részemről.) Tótfalusi több mint egy tucat verseskönyvből válogatott” A *Sarjűrendek-től A Semmi közelít-ig*. Illyés portréját ez a 29 költemény is olyan hitelesen és teljességében rajzolta elém, hogy azóta is legszívesebben ezt a kötetkét nyomnám a külföldiek kezébe. (Csoóri Sándor válogatott egybe szám szerint kevésbé több szerelmes versből Illyés-kötetet a nyolcvanas években. /*Mert szemben ülsz velem...*.) Elkezdtem hát e könyv fölött a szavakkal játszani. Korántsem éreztem olcsó tevékenységnek, hogy megpróbáltam összeállítani azt a lajstromot, mely Illyés Gyulára a legjellemzőbb 29 szót tartalmazhatná. A verscímekből vettem ki kulcsszavakat elnagyolt, de mégiscsak bibliometriai módszerrel. Íme az eredmény: *Alkony* /

Csillag / Elégia / Emlék / Fa / Gyerekkor / Halott / Haza / Híd / Hű / Kéz / Madár / Magyar / Munka / Nyár / Óda / Örök / Ősz / Reggel / Széchenyi / Szerelem / Sziszifusz / Tavasz / Tél / Teremt / Tibany / Töredék / Új / Utolsó...

Pierre Emmanuel, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes a II. világháború után a meggyalázott és bepiszkított szavak megtisztításáért küzdött. Illyés Gyula pedig azokhoz a „*balál-tiszta*” kifejezésekhez fordult, melyeknek árthatott a kataklizma, de kiirthatatlanoknak bizonyultak. (Vas István volt így a zászlókkal, lobo-gókkal...) Illyésnek elég volt a téli ablak felé fordulnia, hogy a hulló hópelyhek látványából kalligrammát varázsoljon. Illyés képverse nemcsak az Apollinaire-i hagyományokat követi, hanem Szenczi Molnár Albert négyzeteit is imitálja, melyek jó és rossz, erény és bűn, piszok és tisztaság megítélésében – József Attila szavával – bizonyosabbak, mint a kockák. Pedig ezeket a szavakat egy óvodás vagy egy súlyosan beszédhibás is mondhatná... Illyés Gyula *Újévi ablak* című verse így van tele egyszerre kétségbeeséssel és reménnyel, s a bravúrral, amint a vereség átfurdal a diadalba, a hóból lett keserves *ob*-ok után ahogy megérkezik a válasz-rím a vers jobb alsó sarkába. A szószegénységből a legtündöklőbb nyelvi gazdagság áll előttünk:

„hó hó hó hó hó hó hó hó hó / hány bukás hány elsikoltott néma oh
- - - / mennyi hiábavaló oh oh oh oh oh oh / oh oh oh oh mennyi halál-tiszta
szó”

6. (P.s.):

Míg a szabad mezőkön jártál, / Szedd össze pajtás, amit láttál, / Mit szívvel, ésszel zsákmányoltál, / Vidám vitáknál, leányoknál... Milyen jó, ha elmondhatja az ember, naponta úgy teheti a dolgát, ha kicsiben is, hogy méltó lehessen ez Illyés Gyulai intelemhez. Mindenesetre – ad notam *Le Petit Prince* – a saját kisbolygómra kitakarítottam ma is ama piciny vulkánkánokat. Hiszen legutóbb azt láttam viszont Antoine de Saint-Exupéry regényében, hogy a pilóta főhős szintén vidám vitáknál, leányoknál szeretné kivenni a részét az örökkévalóságból:

„Fabiennnek szüksége volt rá, hogy levesse fegyverzetét, érezze teste súlyát, törődött tagjait; a szegénység is gazdaggá tesz, s ez is: úgy élni itt, mint egyszerű ember, aki ablakából néz egy immár változatlan látomást. Elfogadta volna ezt a parányi várost: az ember, ha választott, megelégszik véletlen sorsával – és szeretheti is. Határt von köré, mint a szerelem. Fabien szerette volna, ha sokáig élhet itt, ha itt veheti ki részét az örökkévalóságból. Mert úgy érezte, az apró városok, ahol eltöltött egy-egy órát, a vén falak közé zárt kertek, amelyeken áthaladt: örökkévalóan fogják körül. A városka a gép felé emelkedett, kinyílt felé. Fabien barátságaira gondolt, a gyöngéd lányokra, a terített asztalok meg-hittségére, mindarra, ami lassan beavat az örökkévalóságba.”

(*Éjszakai repülés* – fordította Rónay György)

Hát ezt a rokon idézetet zsákmányoltam a világirodalomból, szeretném, ha azt bizonyítaná, hogy Illyés szellemi hazája tényleg abban a magasban van, hol az *Éjszakai repülés* és a *Kis Herceg* írójának repülőgépe is száll.

MADÁR JÁNOS

Árva felhő leng

A 110 éves Illyés Gyulához

*Minket a kényszer bekerít,
reményünk ----- éles
---- dudvák közt vadon.
Sobasem élhetünk, halhatunk*

*----- szabadon?!
Zászlónk idegen szelek tépik
újra, félünk és fázunk rongyosan.
A baza megrepedezik*

*----- bennünk,
és mélyre zuhan. A magyar
ember magzatnyi fényére
sikoly és csönd les. Tengődik*

*--- önnön vérében, túri
a fekete tarlót; a bölcső is üres.
Egyke zokog, madzag lóg
csámpás kilincsen. Az ajtó előtt*

*----- bajléktalan
sír, mert itt semmi sincsen.
Csak keserves élet és koldusok
arca van. A terített asztal,*

*a bőség kosara megfoganna
– szívünkben, – agyunkban.
Képzeletünk cipelne minket
a csillagokon át. De szomorúan*

*nézi a Nap az ég kirakatát.
Árva felhő leng, morzsányi
létével bajol. Míg a szegénység
--- a pusztákhoz lebahajol.*

Szívközelben

A múltkoriban vendége voltam a vasútnak. Rég utaztam már vonaton, gondoltam, ideje visszaszoknom rá. Ha másért nem, hát a riporter Móricz Zsigmond tanácsát követve. Ám másért is. Gépkocsival már alig-alig lehet ebben az országban közlekedni. A Dunántúl és az Alföld között a főváros legyűrhetetlen akadály – és még csak most tervezik a dugódíj kivetését. Az autópályákat, az országutakat ellepték az örültek, a szembe-száguldozók, az ökölrázó árokba-szorítók, no és a bokrokban bujkáló rendőrök. Akik az Audikat, a Mercedeseket ugyan nem érik utol, de nem is rájuk vadásznak. Hanem azokra, akik öt-hat kilométerrel túllépi a sebességhatárt. Vagy elfelejtettek új egészségügyi dobozt venni.

Valamikor, ötvenegynehány esztendeje, amikor vidéki kisfiúként a fővárosban vakációztam egy-egy hetet, apai nagyapám minden nap kísért velem a Déli pályaudvarra. Nyugdíjas vasutas volt: élém tárta a birodalmát. A birodalmának egy részét. Senki nem állt az utunkba. Nagyapám még a nagyszerű vasút- és ország-építő, Baross Gábor elvein nőtt fel.

– Idehallgass, fiacskám! – mondogatta. – Amilyen a vasút, olyan az ország!

Bámultam a mozdonyokat, a fenséges vastesteket, amint a pályaudvar külső karéjában megfordították őket. A kormos arcú mozdonyvezetők, fűtők lehajoltak a fűtőállásból, ráköszöntek a nagyapámra.

– Fölengeditek az unokámat? – kérdezte a nagyapám.

– Hát persze! Gyere föl, öcskös!

A vasutasok megmutatták a titokzatos tüzes gépet, még a gózsíp fogantyúját is meghúzhattam. Körülnéztünk a postakocsikban is, amelyekben a csomagokat, a leveleket szállították, bekukkantottunk a még üres utasfülkékbe. Kalauzokkal beszélgettünk, hordárokkal, vasúti tisztekkel. Nem vizsgálták a jegyeket a biztonsági őrök, nem ütöttek rá pecsétet, mint manapság, megvette mégis mindenki a jegyét.

Talán azért, mert az emberek szégyennek tartották a bliccelést. Meg talán azért is, mert akkoriban még meg lehetett fizetni a vonatjegy árát.

Vonatra ültem, és utaztam tehát egy vidéki dunántúli városba. Utaztam, ahogy Jókai Mór mondaná: „More patrio”. Vagyis hazai szokás szerint.

A gyorsvonat egyterű utasterében ültem, egy összekaristol, foltos ülésen. Kétfelől lecsavazott karfák, bizonyára azért, hogy el ne emeljék őket.

Két diákforma utas – egy fiú meg egy lány – mobiltelefonozott. Hadarva, sipogva, gurgulázva, mosdatlan szavakat harsogva. Ez a babaarcú lány, ez a baseball sapkás fiú mintha már csak a trágárságokat őrizné a magyar nyelvből.

Az idősebbek, az öregek hallgattak. Megszeppenve gömbölyödtek össze a zsírpecsétes, olaj- és sörfoltos, bicskával, zsilettpengével felhasogatott ülésen, imádkozva, hogy túléljék ezt a huszonegyedik századi kalandot.

Az egyik sarokban ultiztak. Négyen voltak, négy borostás, kialvatlan férfi. Csapkodták a térdükre helyezett utazótáskára a lapokat, káromkodnak veszettül.

Az első állomás után egy kopaszodó, erőszakos arcélű férfi cigarettára gyújtott. Mintegy jeladásra, a szomszédja is füstölni kezdett. Egy fiatalasszony – áldott állapotban lévő –, a tiltó táblácskára mutatva csöndesen megszólalt:

– Itt tilos a dohányzás...

– Elmész te a... – dobta át a vállá fölé az obszcén szavakat a kopaszodó. Az asszonyka elhallgatott, összehúzta magát. Hallgatott mindenki.

Később elakadt a vonat. Várakoztunk a nyílt pályán. Az utizók lehúzták az ablakot: hátha megtudnak valamit. Ömlött be a hideg.

– Felhúznák az ablakot? – kérte őket egy idősebb utas.

– Húzd fel te! – förmedtek rá. – Húzd fel, ha tudod! Nézz ide! Fel lehet húzni?

Feltolták az üveget, esett vissza magától. Megint föl, megint vissza. Az utizók röhögtek.

Végre zötyögve elindultunk. Indult a kártyaparti is, újra, indult a káromkodás.

Illyés Gyula *Szívközelben* című, vonatos versének sorai jártak a fejemben:

*Bölcs, henye, szomorú és vidám szó
kavarul balkan s barsogón,
Valami szép kaláka rendjén
nő a kedv és a bizalom...*

Igen, valamikor, Móricz Zsigmond és még Illyés Gyula korában is meséltek az emberek a vonaton. De még az én gyermekkoromban is.

*Adja köz-szóra a magáét
Kiki boldogan, attól: ad!
Varázslatosan emelődik
Kézen-közön a hangulat.*

Maga a gőzös is mintha a mesékből pöfögött volna elő. A kupékban az utasok a hosszú utakon elővették a butykost, a demizsont. A térdükre terített kocás vászonszalvétákra kirakták a házi kenyeret, a kolbászt, a töpörtyűt. Kínálgatták egymást jó szívvel, falatoztak, körbeadták, meghúzták a demizsont.

Így illett. Így volt jó. Így folyt a szó.

A döcögő vonatokon életek, sorsok tárultak fel, meghívások, barátságok, házasságig jutó ismeretségek köttettek.

Soha nem felejttem a vicinálist, amellyel diákkoromban Szombathelyről hazautaztam a Vasi Hegyhátra. Motorvonat volt, három kocsi, egyterű kupékkal. Téli napokon az utastérben duruzsolt a vaskályha, akkor így fűtöttek a vicinálisokon. A vörös hasú kályha megvilágította az utasok arcát. Otthonos, szinte családi hangulat uralkodott közöttünk. Az emberek mondták egymásnak a vidám és a szomorú történeteket, bölcsen, megértéssel – bizalommal – meséltek egymásnak az életükről.

De ez a mostani vasút egy másik vasút. A kupéban tömör cigarettafüst, káromkodás, orrfacsaró testszag, gyanakvó, ellenséges pillantások. Elmerengtem: hová lett az az illyési *szívközel*i hangulat? Mikor iramlott el végleg?

Vasutas nagyapám arca úszott elém. Az ő szavait halottam hat évtized távolából:

– Olyan a vasút, amilyen az ország.

Éppen olyan.

MAGYARKANIZSA: 60

POMOGÁTS BÉLA

Irodalom és író-tábor

A mögöttünk álló évtizedek irodalmi életének, mondhatni, állandó intézményei lettek az író-táborok. Persze nem valamiféle „sátortáborra” kell gondolnunk, inkább konferenciákra, írótalálkozókra, többé-kevésbé kényelmes szálláshelyekre, szállodákra, napi programokra, tanácskozásokra, író-olvasó találkozókra. Ilyen író-tábor a minden esztendő augusztusának végén-szeptemberének elején a bácskai (vajdasági) Magyarkanizsán megrendezett irodalmi összejövetel is, amely az idén ünnepli fennállásának ötvenkilencedik évfordulóját. Hasonló írótalálkozók szerte a Kárpát-medencében, sőt a nyugat-európai és amerikai „magyar világban” is egybe szokták gyűjteni – nemcsak az írástudókat, hanem az irodalom, a nemzeti kultúra vagy éppen a nemzeti összetartozás eszméje iránt érdeklődő idősebb és fiatalabb értelmiségieket.

Ha csak arra gondolok, hogy magam hány helyen vettem részt ilyen irodalmi táborozáson a mögöttünk álló, mondjuk, három évtizedben, nyomban a bőség zavara fog el. Hiszen csak a Vajdaságban rendszeresen jelen voltam – a kanizsai író-tábor mellett – a szabadkai Kosztolányi-napokon, a Magyar Kultúra Napjának januári zentai ünnepségein, az adai Szarvas Gábor Napokon, a Kishegyesen rendezett nyári irodalmi találkozón, az újvidéki egyetem magyar tanszékének tudományos konferenciáin vagy a Tótfaluban tartott ifjúsági összejövetelen, a Zomborban összehívott találkozón – és mindez csupán a vajdasági konferenciák hozzávetőleges felsorolása.

Mindemellett ott vannak azután az erdélyi összejövetelek: Nagyváradon, Kolozsváron, Szatmárnémetiben, Marosvásárhelyen, Csíkszeredában, Székelyudvarhelyen, Marosvécsen, Gergyószárhegyen, a felvidékiek: Pozsonyban, Kasán, Rozsnyón, Gombaszögön, Komáromban, Érsekújváron, Kárpátalján: Ungváron, Beregszászban, Szlovéniában: Alsólendván, Ausztriában: Alsóőrön, Felsőpulyán és persze Bécsben, Magyarországon pedig Budapesten, Szegeden, Debrecenben, Tokajban, Kaposváron, Zalaegerszegen, Kisvárdán, Sárospatakon, Sátoraljaújhelyen, Békésben és még egy sereg helyen, és akkor a nyugat-európai és amerikai találkozókról még nem is tettem említést.

Mindegyik találkozó: irodalmi és tudományos konferencia, tanártovábbképző tanfolyam, diáktábor nagy élményt adott, mindig örömmel vállaltam rajtuk szerepet. Ha most összeszámolnom azt az időt, amelyet ezeken az összejöveteleken eltöltöttem, valószínűleg több mint egy esztendőről, esetleg kettőről kellene számot adnom. Végül is nagyon örülök annak, hogy a mögöttem lévő két évtizedben (többé-kevésbé hivatalos minőségben: mint az Anyanyelvi

Konferencia, mint a Magyar Írószövetség, mint az Illyés Közalapítvány kuratóriumának elnöke) bejárhattam a magyar kulturális glóbuszt, megismerhettem több száz derék magyar pedagógust, újságírót, író, művészt vagy éppen diákok és kétékezi munkást.

Talán csak annyival egészíteném ki most ezt a futólagos visszatekintést és enumerációt, hogy bizony létre kellene hozni egy „összmagyar rendezvény-naptárt”, méghozzá a hazai és a határon túli magyar szervezetek és szakértők együttműködésével, minthogy már oly nagy számban szerveződnek ilyen programok, hogy egyrészt szinte áttekinthetetlenek, másrészt igen gyakran fedik egymást, és időnként nagyon nehéz eleget tenni a kötelezettségeknek, kivált, ha két ilyen találkozó időpontja szinte egybeesik. (Velem is előfordult, hogy este Kalotaszentkirályon, másnap délben pedig már Pápán kellett ünnepi előadást tartanom – ilyenkor az ember, autóval utazva, kénytelen áthágni minden sebességkorlátozási előírást.)

Nos, miként már szó esett róla, a nevezetes magyar-magyar találkozók közé tartozik a minden esztendőben megrendezett magyarkanizsai írótábor is. Ezúttal nem az én feladatom, hogy részletesebben bemutassam az írótáborok történetét (ezt ugyanebben a folyóirat-számban Tari István teszi meg), csupán néhány tanulságra szeretném felhívni az olvasó figyelmét.

Az eredetileg a vajdasági irodalom baráti összejöveteleként szervezett találkozók, amelyekben alapításuk idején olyan vajdasági magyar írók vettek részt, mint Bogdánfi Sándor, Fehér Ferenc, Gál László, Majtényi Mihály, B. Szabó György, Urbán János, Zákány Antal és mások, programszerűen a jugoszláviai magyar irodalom gondjait, törekvéseit tekintették át. Később ez az együttes fiatalabbakkal, így Bányai Jánossal, Burány Nándorral, Dési Ábellel, Matuska Mártonnal, Torok Csabával, esztendőik múltán pedig a legifjabb írónemzedék képviselőivel, valamint magyarországi írókkal, irodalomkritikusokkal egészült ki, érdeklődési köre és irodalmi programja is gazdagodott, kiterjedt a magyarországi és a többi kisebbségi magyar irodalom vizsgálatára, ilyen módon az egyetemes magyar irodalom fontos intézményévé vált. Ennek keretében nemcsak a délvidéki magyar irodalom, hanem a teljes nemzeti kultúra műhelye lett – különösen a kilencvenes évektől fogva, midőn a délvidéki magyar irodalmi kultúra már szervezettebben lehetett jelen az összmagyar irodalomban.

A magyarkanizsai műhely ilyen módon kapott igazán szerepet és rangot, s most, hogy a Berzsényi Táraság nevében köszöntöm a Kanizsai Írótábort, nemcsak szerepét és rangját ismerem el, bizalmamat is kifejezem aziránt, hogy a magyarkanizsai gyülekezet továbbra is fontos szerepet fog betölteni a nemzeti irodalom szolgálatában, szolidaritásának építésében.

A Magyarkanizsai Írótábor

A megszokottnál is ünnepibb volt a hangulat az elmúlt ősszel a Magyarkanizsai Írótábor rendezvényein, mert bár nem volt kerek az évforduló – 59. alkalommal találkoztak az írók a hagyományaira méltán büszke Tisza-parti városban –, a 60. esztendő közelsége már sajátos fénybe vonta a tájban (is) ragyogó rendezvényt. A hat évtizednek egészében is szép története van, bár csak annyi bizonyos, hogy a kanizsai kertvendéglő asztalát először 1952-ben ülték körül a nagyváros zajától – és a legendák szerint a lehallgató készülékek elől – elmenekült írók, a város lakóinak szeretete vendégmarasztalónak bizonyult, később is, minden évben az ősz beköszöntével ellátogattak a jó borok vidékére. Azután jöttek azok a gubancos 1990-es évek, és a megosztó politika megkísérelte szétcincálni a rendezvényt is, így történhetett, hogy némely esztendőben „párhuzamos táborokra” is sor került. Ha azonban a Magyarkanizsai Írótábor Tari István képviselte nemes hagyományait tekintjük, bizonyos, hogy az intézményesült rendezvény 2012-ben a kerek évfordulója megünneplésére készülhet. Nagyban segítené azonban a tisztánlátást, ha végre elkészülne az Írótábor monográfiája, amely a kronológiai kérdések tisztázása mellett a találkozó teremtette szellemi gyarapodás tartalmát is megmutatná. Nem biztos, hogy az írói sereglet ténykedése minden tekintetben fölmagasztosulna, de hogy a számvetés megkerülhetetlen része lenne a délvidéki magyarság szellemtörténetének, az egészen bizonyos.

És ezzel máris az elmúlt írótábor központi gondolatánál tartok. A szervezők ugyanis *A könyv sorsa* címmel rendezett tanácskozás keretében ültették az asztal köré a meghívottakat. Csak első pillantásra tűnhet úgy, hogy a parttalan-ság veszélye fenyegette a beszélgetésben résztvevőket, író ember számára – egyéni sorsa tekintetében is – a kérdés eleven aktualitással bírt, ha pedig a mai könyv társadalmi mögöttesének elemzésére is lett volna alkalom, a 60. találkozóig is kitölthettük volna vele az időt. Nekem például a legfőbb gondjaim a meg nem született könyvekkel, vagy a könyvekbe foglalható meg nem született írásokkal vannak. Azoknak a műveknek a hiányával, amelyek egyébként a javunkat szolgálnák, segíthetnék a Bácska és a Bánság magyar közösségét társadalomépítő, otthonteremtő törekvéseiben. Számba véve a rendszerváltásunk elmúlt évtizedének termését, alig látok olyan műveket, amelyek őszinte elhivatottsággal magyarságunk valós helyzetéről szólnának. Alig található olyan írásba foglalt felmérés, értékelés, vagy problémaföltáró vizsgálódás összegzése, amely segítené a Délvidék mai emberének valóságismeretét. Tudom, ez felet-több összetett kérdés, hiszen gazdasági, szociális, szociológiai, lélektani, kultúr- és művelődéstörténeti, etnográfiai és ki tudja, még hányféle mélyfúrásokat kellene elvégezni, de egyszer végre mégiscsak munkához kellene látni. Munkához kellene látni a társadalmi bajaink feltérképezése és pontos leírása tekintetében, mert máris végzetesen lemaradtunk.

Mi több, véleményem szerint a gondunk még ennél is súlyosabb: én ugyanis hiányolom a vidékünk elmúlt száz esztendeje történetének a tényszerű feltá-

rását és leírását is. Hiányolom azt a KÖNYVET – amely bizonyára tanulmányok és monográfiák sokaságából fog összeállni –, amelyben megtalálom magyarságunk XX. századi életének a historikumát, úgy, ahogyan az a tájban történt együttélés során alakult, formálódott, változott és fogyatkozott. Ne feledjük: volt egy példamutatóan gazdag számvetésünk a XIX. század végén, tudósaink többnyire ma is az akkori monográfiák ismeretanyagából élnek, a népéletünkről készült akkori művek ma is hivatkozásaink forrása. De itt maradtak teherként rajtunk a következő évszázad megválaszolatlan kérdései, és egészen bizonyos, hogy a társadalom-építés terén nem fogunk tudni tovább lépni, amíg nem teremtünk bejárható hidakat múltunk és jelenünk között. Ehhez pedig már műhelyek, jól működő intézmények kellenének, ám ezekből én nagyon keveset látok. Jól megszervezett, jól irányított, eleven tudományos életre lenne szükségünk ahhoz, hogy az a régen várt, sorsunkról számot adó nagy könyv, végre megjelenjen. Még az sem lenne igazán nagy baj, ha könyvtárnnyivá terebélyesedne, gondjainkkal, bajainkkal bőven megtölthetnénk azt is. Ez azonban már nem a Magyarokizsai Író-táboron múlik, hiszen közel évtizede már annak, hogy őszi programjára – őszinte elkötelezettséggel – rendre a közösségünk égető gondjainak a megvitatását tűzi, és ezzel egyfelől feladatainkra, másfelől a mulasztásainkra is figyelmeztet.

Kovács Antal szobra

BOGDÁN JÓZSEF

Éli, éli, lámma sábáktáni*

A negyvennégyes megtorlás ártatlan áldozatainak emlékére

*Negyvennégyben Jézus ott volt Zentán,
ártatlanul vérzett a keresztfán.*

*Ott lógott egy rövidujjas ingben,
szeme zöldjén hempergett az Isten.*

*A gyűlölet fogasán a teste,
szüzi anyja oltalmát kereste.*

*Negyvennégyben Zenta felüvöltött.
Árulástól búzlott nagycsütörtök.*

*Bordacsontba ütköztek a lábak.
Kisírt szemű anyák kiabáltak:*

*„Miért fekszik a homokban boltan
az, akit én szívem alatt hordtam?*

*Miért forgatják Tisza hullámai?
Éli, éli, lámma sábáktáni!”*

*Negyvennégyben Jézus ott volt Zentán.
Ártatlanul halt meg a keresztfán.*

** Jézus szavai a keresztfán: Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?*

Anyám, Magyarország

*Nem kértem én, anyám, se pénzt, se kenyeret,
Csak egy csöppnyi mosolyt, egy kis szeretetet.
Csak azt kértem tőled, mit a gyermek kérhet,
Holt csillaggá lettél, nem ontod a fényed.*

*Holt csillaggá lettél, nem látom az orcád,
Olyan idegen vagy, anyám, Magyarország.
Lebűztad a redőnyt, mikor hozzád mentem,
Én is fiad vagyok, mért tagadsz meg engem?*

*Mint fészket a madár, kezed úgy kerestem,
A mostoha sorsba belekeseredtem.
Nyolcvan esztendeje, fekete palástban,
Itt a Délvidéken, apátlan, anyátlan.*

*Kibez menjek, mondd hát, ki fogad be engem,
Ki segít, ha nem Te a sok elesetten?
Akik felnéztek rád mint édesanyára,
Megvert magyar népünk ölelése várja!*

*Nem kértem én, anyám, se pénzt, se kenyeret,
Csak egy csöppnyi mosolyt, egy kis szeretetet.
Csak azt kértem tőled, mit a gyermek kérhet:
Ragyogtasd fel újra ezeréves fényed!*

Törökkanizsa, 2004. dec. 6-án

Kovács Antal szobra

Anyamintákban szétáradva

*írnokból átvedlett levélnyomók
bélyegmetszők és kártyakészítők
az ördögös mesterséget űzők
fölöttébb gyanús társaságához
tartozva – mintha jobban kedvelném
a könyvnyomtatás előtti barnás
sötétbarnás színt a frissen vésett
nedvesen csillogó fatáblákról
mintha nem lenne semmi közöm a
régiek lószőrrel töltött sötét
kulimászos bőrlabdáihoz a
nyomdafesték illatához mintha
még nem száradt volna meg rajtam a
kencés, gyantás lámpakorom, mintha
még nem, sobasem turkáltam volna
címbetűk között szedőszekrények
betűrekeszeiben mintha nem
járt volna szedővas a kezemben
mintha még nem zártam volna ki sort
sem vakanyaggal*

*a sors könyvének
kefelevonatait lapozva
sörtágítóval fölszerelve
észrevétlenül, igen cselesen
a nagy hadvezért nagy vadvezérre –
kézirat nélkül is! – átjavítva
mintha még nem lennék nyomdaérett
mintha még mindig visszasírnám a
könyvmásoló műhelyek bosszúra
nyúlt árnyékait az évezredes
szóbeliségre épült kultúrát,
melyben egy-egy kiváló mesemondó
halálával könyvtárak égnek porig
mintha nem tudnám mit jelentene –
ötvösökkel, aranyművesekkel,
barangöntőkkel összekacsintva –
az anyamintákban szétáradó
betűfém fényében megmártózni
a betűmetszők korom-próbáin
elérzékenyülve mintha nem is
sejteném mekkorára nőhet a*

*nyomot bagyók oly esendő vágya
csak bambán bámulom a betűket
a levesben a betűk búsát törzsét,
a gondolkodás képiségén úszó,
azt megpecsételő betűk játékát
kavargását a nagy őslevesben
legcsonkamagyarabbá vált folyónk:
a zala tükrén*

*mintha nem gördült
volna át rajtam vándornyomdászok
kocsikereke mintha nem is a
déli végeken edződtem volna
ahol a kettészakított bánáság
egyik falujában: kumándon a
második világégés végén az
önmagukat fölszabadítóknak
nevező győztesek koporsóba
zárták s elföldelték a bibliát
azt hitték hogy eltemethetik a
könyvek könyvét: a hitet, a vallást
és ez után a temetés után
kapott szárnyra azon a környéken
az új szállóige: EMBER LEGYÉL,
NE KUMÁNDI!*

*manapság is egyre
számosabban temetnék a könyvet
az elképzelt világban ügyesen
tájékozódók közül – fújom a
betűket a levesben országok
rongya mögé bújva fülemben a
papírmalmok fáradt zajával a
bútorárubáz könyvespolcain
díszelgő szétnyithatatlan könyvek
cifra gerincére a sírkertek
szétnyitott kőkönyvére gondolva
a lapok tartósan összefűzött
fedéllel védett egységét nézve
főllapozhatnak becsukhatnak-e
a nyitott könyv lapjain sistergő
könny- vagy esőcseppekkel szétfolyva
megnyithatnak e bármit*

*a nyitott
kapukat oly elszántan döngetők*

Falban sír*

a székely apostol emlékére

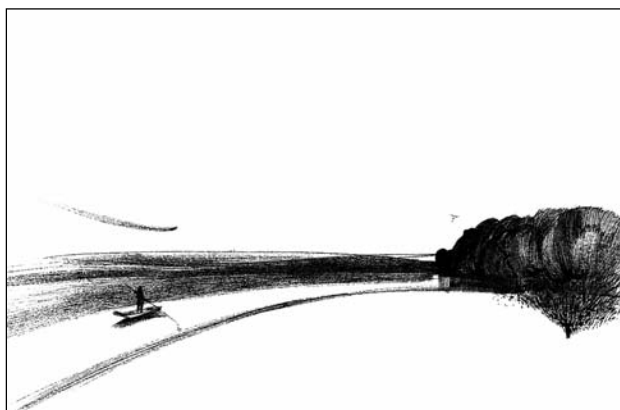
*kivetkőzött papként
kiapadó tartalékok
liszteszsákjainál
a szív malmát bajtó vér vad
áramában abol
papnak vagy költőnek lenni
ugyanazt jelenti
szép misét mondani értünk
malomkő-oltáron
áram nélkül számítógép
nélkül és képernyő
nélkül föltöltődni korunk
újabb szavainak
jegyzékéből is merített
papíron az érdes
halinakötésből házat
óh! magának hazát
kirágó moly ködös képe
hiába védtük és
csomagoltuk ütésálló
ölelő burkolatba a
bont sorskérdéseink
forró zsugoralagútját
is hiába járta
meg légpárnás fóliákkal
bélelt rekeszekben
hiába menekítettük
a reményt gyilkolók
elől már nem is létező
megdöntött királyság
képviselőjére fura
követségére csak
a képzeletbeli színes
buborékok fényét
lövöldözi eszelősen
falban sír nem akar
fülkesírba temetkezni
aki lezúduló
rögök zajához szokott rég
rögök robajához
vakolókanál és habarcs
cuppogása helyett
a rögfogók bódítása*

*előtt virtuális
díszátviratok és online
emlékbélyeg előtt
a megszállók táncát
is önként kezdeményező
balottkozmetika
a buzgó önfelszámolás
kiteljesedése előtt*

*kivetkőzött papként
kiapadó tartalékok
liszteszsákjainál
a szív malmát hajtó vér vad
áramában abol
papnak vagy költőnek lenni
ugyanazt jelenti
szép misét mondani értünk
nárdus olajával
megkenni a kibantolt ügy
újrateremtését*

*székelyek székelye
öröm és ifjúság kékje
Mária gyászának
földerengő kékségében
boldként világít a
nap paténájából fölénk
emelt ostyád mostan*

*Elhangzott a Magyar Írószövetség Nyirő-émlékkonferenciáján,
2012. május 23-án

b.z. rajza

CSORBA BÉLA

orrlík porlík

bácskabánáti mars

*orrlík porlík mint a szikra
bősz magyarok kara bég
karalábé karagyorgye
föl a csontos karabé*

*ős aracsi pusztatemplom
kelebia gyöngysziget
koplalkodánk már eleget
ki megfizet az vihet*

*mámma imró tennap mirkó
tennapelőtt komisszár
borsódzik a borsos tokány
viszket tokmány tökebáj*

*majonézos csillagösvény
apró lépés fősodor
mámma bunor hónap ugor
hónapután megugor*

Illegitim nóta

*Naplóm be akarta tiltani a Tanács,
Ilyen hír járja Pest-Budán, kedves Tamás.*

*Előterjesztője ön volt, ugyan ki más:
„Ne írhat! Hisz nálunk a legitimitás!”*

*Higgye el, kudarcot vall majd, kedves Tamás,
Mert a toll meg énnálam, ez tán nem is vitás.*

*De tudom én, hibájáért nem ön hibás,
Csupán a fizetőképes moralitás.*

G U L Y Á S J Ó Z S E F

Mint a hólyag

*Mint a hólyag,
duzzadnak a pávatenyésztő intézetek,
aranylik a semmi,
bazugság, napnál fényesebb,
a sötétség termékei torkodig,
lépni lehet-e?
a pávatoll-esernyők, pumpák stb.
Minden szem tollát,
mi véremből cseppent, visszakérem,
ujjamért egyet,
szememért százat,
anyám ősz hajáért
egész pávabázat.*

Mikor a disznó

*Mikor a disznó rád néz könnyes szemével,
fordulj el,
meríts erőt forrásaidból,
egy kútból, a mélyből,
bannon szemeid jöttek,
mikor a disznó rád néz könnyes szemével,
búzz elő emlékezetedből
egy januári éjszakát
és szorítsd szívedhez éles hangszered.*

Fény és árnyék

*A jólét illata csapott meg
bent a centrumokban
s kijjebb, láttam én,
az emberek nyakán burok van.*

Kiszállás Skanzenbe

Mintha minden közel volna, már-már karnyújtásnyira: az égbolt egészen leereszkedett, ráfeküdt az asztalsima tájra, a fölázott, szurokfekete szántásokra, a lombjuktól megfosztott fákra; a nap valahonnan oldalról világít be e lapos sátor alá. Vörös fénye megbarnítja a hantokból, udvarok mélyéből fölemelkedő párákat, nem is tudni hirtelen, most van-e a föld születőben, vagy most búcsúzik önmagától. Csak ez a kis falu áll a lapos ég alatt, nem tudni, milyennek látszik a román oldalról, s azt se, hogy látszik-e egyáltalán. Nyugatra néző házai, házfalai fehéren világítanak a barnás, vöröses alkonyati párában.

Egyfolytában harangoznak. Tudom, hogy meghalt valaki, egy idős, magányos asszony, alighanem most temetik, most kísérik ki. Folyton fölösleges magyarázkodásokba bocsátkozom. Elegendő lenne ennyit mondanom: meghalt egy asszony, vagy meghalt egy ember, mert ebben a faluban mindenki idős és magányos.

És ebben a faluban nemcsak az idős asszonyok és férfiak halnak meg, hanem a házak is, udvarok, kertek, sőt a házak előtt a gyalogjárdák. Épp egy ilyen haldokló gyalogjárdán iparkodok a templom felé, amelynek a tornyában egyfolytában szól a harang. Széles téglajárda – flaszter – volt ez, mostanra annyira benőtte a porcfű, hogy a közepén csak egy keskeny nyom maradt, ezen a keskeny nyomon jár-kelel az utca néhány megmaradt embere, de ha már ők sem lesznek, ezt a nyomot is benövi a porcfű, a régi flasztert teljesen beborítja, beborítja, mint egy természetes szőnyeg.

Téli alkonyat, de hó még nincs, minden fekete, átázott, nyálkás, a levegő hideg, nyers, csaknem orrfacsaróan hideg, mégis párában áll minden, vagy éppen azért: a levegő hirtelen lehűlt, de a föld meleg méhéből... na, mi? Talán az élet elpusztíthatatlan ereje? A pap mintha mást mondana. Mert idecseng érces hangja. Szidom is magamban, hogy te nem pap vagy, te egy megátalkodott antipap vagy; te nem a föltámadásról, te a végleges pusztulásról, az örök halálról prédikálsz.

Vagy csak képzelődnék? Szeretném ott élni a templomban a harangozót – régi ismerősöm –, mégis meg-meg kell állnom, annyi a romos, elhagyott ház az utcában. Pedig ez volt a falu egyik főutcája, vagy ahogy a lakosok nevezték: nagyutca. Ezenkívül volt egy hivatalos nagyutca is, templommal, iskolával, községházával, postával, nagykocsmával, és egy harmadik, a német utca, ennek is nagyutcai rangja volt, tele boltokkal, kisiparosok műhelyeivel, ez most már mind a múlté, a falu nagyutcástul, mind a három egykori nagyutcájával süllyed vissza oda, amiből egykoron kinőtt: a földbe. Házai egyszerűen szétmállanak. Amelyik előtt állok, az egy Sz. I. nevű emberé volt, ő építette 1914-ben, ez is a ház homlokáról olvasható le. Jelenleg senkié, olyan, mintha nem volna senkié, hogy is mondják ezt, ja, igen, gazdátlan; gazdátlan a kertje, az udvara, gazdátlan a ház, a gang mennyezete teljes hosszában leszakadva, s azt a törmeléket – jól mondom? –, nem akadt senki, hogy ezt a törmeléket valaki

letakarítsa a kiteglázott gangról, és most már nem is fogja letakarítani senki sem, a pap is ezt mondja, idehallom a hangját, milyen pap vagy te, hogy épp most nem tudsz egy vigasztaló szót szólni hozzánk?

A túloldalon nyitott nagykapu – micsoda gazdag udvar lehetett itt valaha! –, az udvaron át a ház felé egy talpig feketébe öltözött asszony egy nikkelezett tálcán – tálca vagy tárca? – kávéscsészéket visz, itt lehetett a halott, ebből a házból kísérték ki a halottat, és még most is kísérik a temető felé, mert még mindig harangoznak..., hogy tud valaki ennyire feketébe öltözni, mint ez a tálcat vivő asszony, fekete a pantyusza, mert csak olyan pantyuszfélében van – megérti ezt valaki, hogy pantyusz? –, a lábán fekete harisnya, innen is jól látni, hogy nem selyem vagy nejlon, hanem kötött harisnya – hogy is mondják: pantent? –, nehéz, fekete szoknya, a fekete blúz fölött fekete pulóver, a fején fekete kendő, az asszonynak a haja is, ami kibukik a kendője alól, koromfekete, és a szeme is, és fekete a körme alatt a piszok, ilyen piszkos körmökkel főzte ezt a feketét, ezekkel a körmökkel gyúrja a tésztát és főzi az ebédet, fekete itt minden, a ház ablakai nyitva, a halott után ki szoktak szellőztetni, itt még, ebben a maradék faluban háztól temetnek, szó volt ugyan már arról, hogy kellene építeni – közkölségen? – egy halottasházat, de minek, mondták azok, akiknek erre össze kellett volna adni a pénzt, jó lesz nekünk már, néhányunknak, maradéknak, így is, ezt az asszonyt is a saját házából temették, itt volt fölgravatozva az utcai szobában, még mindig égnek bent, az üres ravatal mellett a gyertyák, elfelejtették őket eloltani, vagy nincs olyan erős huzat az üresen, most már végérvényesen üresen maradt szobában, hogy az eloltotta, elfújta volna, ott égnek a gyertyák, milyen kísérteties ez most ott a szoba sötétjében, mert ott bent mintha megrekedt volna a sötétség, a kriptasötétség, ez a hitéből kifordult pap is erre utal, hogy most már örökre így marad, sötét lesz mindétig, hallom a hangját, mert nem leszen többé világosság, és föltámadás se leszen, oda fogok menni hozzá a temetés után, és megkérdem tőle, hogy gondolja ezt, megbolondult, hogy ilyeneket mond épp akkor, amikor az emberek tekintetét föl kéne emelnie a sárból, hogy hirdethet pap olyat, hogy nincs föltámadás, hiszen eddig épp ebből éltünk, drága barátom, abból, hogy hitünk a föltámadásban, az igében, amit te rágtál a szánkba, most meg egyszerre fölruágsz mindent, ne röhögj, ez nem illik a szomorú alkalomhoz, de a röhögés nem is a temető, hanem a nyitott udvar felől jön, valahonnan a hátsó szobából, ahová a gőzölgő kávévitte a gyászruhás nő, igen, onnan szűrődik ki a nevetés, az előbb még ráfagyott az arcukra a gyász, vagy úgy tettek, mintha gyászoltak volna, most meg, a halottal még ki sem értek a temetőbe, mert még mindig szólnak a harangok, röhögnek. Ejnye-bejnye!

Nem sok van már a templomig, csakugyan szeretném ott érni a harangozót, megszorozom a lépteimet, a templom előtt, kint a kocsút közepén a téli latyakban ott áll a harangozó felesége, mért áll itt kint, kérdem tőle, itt kint, ebben a latyakban, azért, mert, mondja, csak innen látni, mikor ér ki a gyászmenet a falu végére, a temetőbe, mért fontos ezt látni, kérdem, hogy intsek az uramnak, mondja, hogy elég, hogy abbahagyhatja, mert úgy szól az alku, hogy csak a temetőkapuig, érti, csak a temetőkapuig, aztán már nem köteles húzni, így is megdermed szegény abban a toronyban, el tudja maga képzelni, milyen

dermesztő hideg van ilyenkor a toronyban, itt lent, kint nem is érzi annyira az ember a hideget, de ott fönt, azok közt a kihűlt falak között... Nem is várom, hogy befejezze, nem érdekel most már a harangozó, nekilódulok, hátha utol-érem még a gyászmenetet, a papot, ezt az antipapot, sohase voltam valami harcias természet, de ezzel a pappal szeretnék leszámolni, de szembe jön velem a falu egykori csősze, „megírtam” már őt is, mint annyi mindenkit a faluból, megállít, s húz be a kocsmába, mert épp ott ütköztünk össze, a kocsmá előtt, hova szalad, kérdi, rohanok, mondom, leszámolok ezzel a pappal, nincs pap, nem jött ki, mert beteg, pap nélkül temetik az öreglányt – így mondja, öreglány –, még azt a másikat se találták otthon, aki a hozzánk kijáró papot szokta helyettesíteni, ha ez megbetegszik, így pap nélkül temetik, hiába is szaladna, nem bír vele leszámolni, gyűjjön be inkább egy italtra, majd mesélek magának a megboldogultról, megérte a pénzét menyecske korában! De hát én hallottam a papnak a hangját, mikor, kérdi a volt csász, az előbb, az nem létezik, mondja a csász, maga képzelődik, no, gyűjjön be, kellemesebb itt, mint a temetőben, csakugyan, állapítom meg magamban, amikor benyitunk, a kocsmá tele sipkás fejekkel, idős emberekkel, nézik a tévét, nem is vettem rögtön észre, mit, a csász biztatott, amikor leültünk egy asztalhoz, hogy vessek már oda is egy pillantást, csak akkor látom, hogy pornó, kemény pornó, hát épp a jelenlévőknek való, gondolom magamban, ezeknek a vénembereknek, a falu maradékának, de úgy látom, élvezzi a közönség a pornót, kommentárokat is fűz hozzá, ilyesfélét „no, aztán az is szereti a fingon füstöltet!”, vagy: „nem fagyalt az, lelkem!”, vagy: „abálja ám, mintha haragudna rá!”. A császnek külföldön dolgozik a fia, onnan valahonnan kerülnek ide ezek a pornókazetták is, minden harmadik munkaképes ember külföldön dolgozik, vagy városba költözött, kint bealkonyodott, az emberek szállingóznak vissza a temetőből, a kocsmá ablak bepárásodik, valaki elkiáltja magát: „Tedd föl, Mancikám, azt a huszárosat!” A pincérnő a készülékhez libeg, érett, negyven körüli asszony, s miközben kazettát cserél, az egész kocsmának szánva mondja: „Mikor tanulja meg már Bálint bácsi, hogy ez nem lemezjátszó; itt nem föltenni kell, hanem bedugni!” Feltehetően nem először hangzik el, de most is jót derülnek rajta. „No – mondja nekem, kiszolgálva bennünket –, amikor a gyászmenet itt elvonult, arra az időre kikapcsoltam. Különben engedve van.”

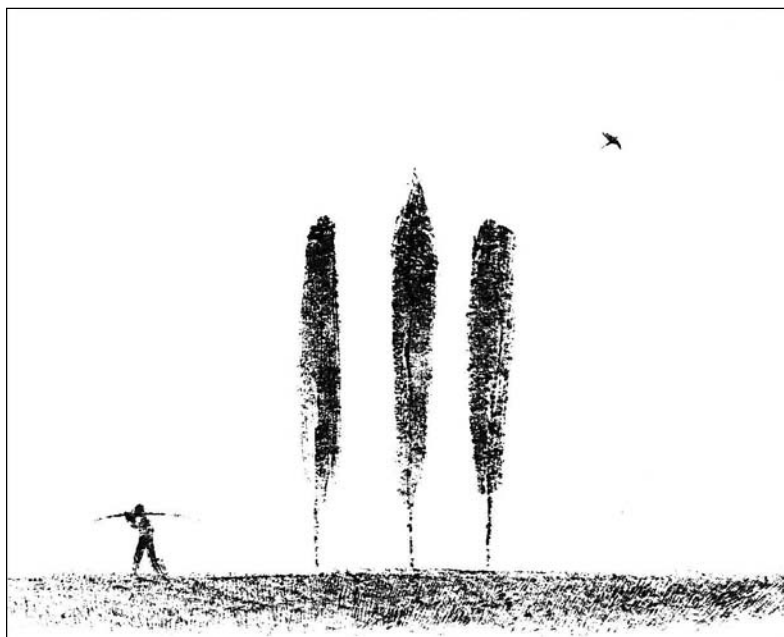
Engedve van, motyogom magamban a harmadik sör után ki az udvarba, a füttyüldébe tartva. Fölnézek az égre. Már teljesen beesteledett, de nincs sötét, süt a hold. A holdvilágnál az udvar minden zegét-zugát látni. Még azt is, hogy a kiteglázott udvar föl van seperve, s minden a helyére van rakva benne: a farakás, a téglarakás, a nyitott fész, a kocsiszín alatt a régi parasztszerszámok. Az egész udvarban egy falumúzeum, egy skanzen csendje, dermedtsége. Ilyen annak az öregasszonynak az udvara is, akit ma temettek el. Mintha újra hallanám az antipap éneklő hangját: „Ki innen eltávoztál, soha többé ide vissza nem térsz!” „Még ilyen tiszta, holdsütötte éjszakákon sem?” – kérdelem suttozva, minden porcikámban remegve. „Ki innen kilépsz, hagyj fel minden reménnyel.” „Ezt Dante nem egészen így mondta!” – sziszegtem a pofájába, mert ott áll előttem.

– Maga kivel aggyozik? – ráz vállon a csász.

– A pappal – motyogom.

– Hagyja a fenébe azt a papot, mondtam, hogy nem gyűtt el, nincs itt pap, nincs itt már semmi, csak az emlékek maradtak, meg mi, vének, mi se sokáig. No, gyűjön, gyerünk vissza, majd mesélek valamit. Elmesélem, hogy igazoltattam a menyecskéket a határban, amikor csósz voltam. Itt van, azt mondja az egyik, itt van, azt mondja, az igazolványom, és fölrántja a szoknyáját. Gyűjön csak, majd elmesélem a folytatását is. Mert nem egy volt, aki fölrántotta. Volt mit abriktolni. Otthon meg a szegény feleségem, amikor követelte a részét... bizony, otthon is helyt köllött állni hébe-hóba. Igyekeztünk is. Az volt az igazi! Ez, ami a tévén van, picsafüst. Kisdéd játékok ezek ahhoz képest. Gyerünk vissza, majd előadok egyet-kettőt. Hogy milyen eleven élet volt itt valamikor...

Eleven élet. Most viszont, igen, most viszont, látom, leszállt az égbolt, ráborult a falura holdastul, csillagostul, ahogyan a régi népdalokban, holdastul, csillagostul, dúdolom, a csósz megveregeti a hátamat, no, majd csak rendbe gyün mán, még egyszer visszanézek a tiszta, holdezüsttel megszórt múzeumudvarra, és azt kezdem magamban számolgatni, hány pohárral is ittam meg megérkezésünk óta, kezdtük pálinkával, reggeli után bor, a borra sör, aztán megint bor, most újra sör, hogy is van, sörre bor mindenkor, vagy fordítva, aztán majd ha lelép az a csósz, végigsétálok a falu utcáin, jól kiszellőztetem a fejemet, miközben megpróbálom megfejteni, mi vonz ide időnként vissza, miért szeretek eltölteni itt egy-egy napot, itt ebben a föl... ebben a föl-tar-tóz... – már alig forog a nyelvem – ebben a föl-tar-tóz-tat-ha-tat-lan pusztulásban.

b.z. rajza

Királytemetés

Kis Kovács Ágnes a televízió forgatócsoportját várja. Holnapután lesz százéves, ebben a községben még senki sem ért meg ekkora kort, itt valahogy az országos átlagnál hamarabb dőlnek ki az emberek a sorból, indokoltnak látszik tehát, hogy a tévéhíradó szigorúan megszabott műsoridejéből rászánjon három percet. Nem rabolunk el a néni drága idejéből csak egy röpké negyedórát, magyarázta negédesen és túlzott hangerővel egy hete a rendező, amikor a csoport kinn járt a riportot megbeszélni, elmondja nekünk, milyen volt az élete, és mi már itt se vagyunk, mit ordít ez?, gondolta az öregasszony, nem vagyok én süket, még nem, hála istennek, de semmit sem szólt, csak belenyugvón bólogatott. Három éve, hogy ágyhoz van kötve, először a lábára nyomorodott meg, kibírhatatlan hasogatásai voltak, és nem tudott többé járni, aztán jött a szélütés, a szélütés óta a menyé forgatja, eteti, hordja alá az ágytálat, azt volt a legnehezebb megszokni, az émelyítő bűzt, ami ilyenkor szétáradt a parányi szobában, így rohad meg élve az ember, ezt nem volna szabad megengedni, még szerencse, hogy az esze tiszta maradt, szólni tud a menyének, ha rájön a szükség. Az esze tiszta maradt, de mind kevesebbet használta, gondolkodni már alig gondolkodott, ha szóltak hozzá, legfeljebb bólintott, szemhunyással jelezte, hogy értem, még mindent értek, napokig nem szólt, s ha szólt is, csak annyit: jól vagyok, gyengén, nem fáj, fulladok, most kicsit jobb, de már ettől is bágyadság szállta meg, szürkeség telepedett a szemére, és gyorsan álomba merült, amelyből nemsokára kimerülten riadt föl.

De most majd beszélni fog a televízióknak, valamikor nagyon szerette nézni, milyen régóta már csak villámló kékes fénye szűrődik be ide hozzá a ráeresztett függönyszárnyakon keresztül, amelyekkel elrekesztették őt a külvilágtól, a látogatók tekintete elől, s a hangok, amelyekről már nem tudta teljes bizonyossággal megállapítani, hogy a televízióé, a házbelieké vagy idegen emberek hangja. Megpróbál majd újra emlékezni, bármilyen erőfeszítésébe kerül is, biztosan sok mindent kérdeznek tőle, pedig a szélütés óta neki már nincsenek emlékei, csak elmosódott, gyűrött képek úsznak elő a múltból, mintha valami nagy lavór vízben vagy fürdőmedencében lebegnének, megfájdítja a fejét ez a lebegés, kutyatejes réten fut mezítlábasan, bokáig érő hófehér ruhában, Ágikám!, Ágikám!, ez az apja hangja, és már itt az apja is, a szép barna ember, a legszebb férfi a világon, tárja a karját, repülne felé, de jaj, elúszik a kép, jó volna megállítani. Újra a fürdőmedence könnyű csillámlása, hogy kerül ide mindez, hiszen sohasem volt fürdőben, városban is mindössze kétszer, először a tavaszi nagyvásáron, később meg amikor a frontra induló fiát kísérte ki a vonathoz, honnan mégis a napsütötte fürdőmedence és a szürkületen áttündöklő színes levelezőlap, gondosan nyírt díszbokraival, emeletes házaival, fürdőruhás népeivel, s a már alig olvasható zsigogó betűkkel: Üdvözet Harkányfürdőből.

Megérkeznek a televíziósok, indokolatlanul nagy zajt csapnak, ahogy szét-rámolják a felszerelést, a lófaszt zörögsz, ugyan már, az öreg nyanya a beugróban úgysem hallja, előkerülnek a házbeliek, Kis Kovács Ágnes fia és menyje, nem sokkal rá a leányunoka, már ő is túl a negyvenen, de még tudnám használni valamire, mondja a világosító, és csettint hozzá, mindannyian az alkalomhoz illően öltözve, Kis Kovács Vilmoson a fekete esküvői ruha, alig észrevehető, mostanra szürkére piszkolódott fehér csíkokkal, a nadrág éle mentén a barnás porlerakódás, a kigombolt nyakú, sárgába hajló vászoning, fekete kalapját úgy szorítja a combjához, mint egykor Bugyonnijban az ellenzős katonasapkát Keserű alezredes színe előtt, milyen hiábavaló mozdulat, gondolja a rendező, mennyire hiábavaló, szorosán mellette a felesége, Kis Kovács szül. Sepsei Anna, nehéz fekete fejkendőben, fehér babos sötétszürke ruhában, fekete csatos cipőben, ideges kézzel gyűrögeti álla alatt a kendő csücskét, közöttük s valamivel előttük diszkréten kivágott virágos ruhában a szép telt asszonyunoka, Antunovics szül. Kis Kovács Veronika, csak néhány napja érkezett haza látogatóba a külföldi munkavállalásból, a férjem nem lehet itt, szabadkozik, elutazott a szüleihez, ő nem ebből a községből való, így egymástól távol töltjük az évi szabadságunkat, szomorkás meleg tekintetét a kellesténél hosszabb ideig tartja rajta a szakállas operatőrön, csoportkép hölgygel, gondolja a rendező, és alig tudja visszatartani a nevetését.

A mama állapota tegnapelőtt óta rosszabbodott, mondja Kis Kovács Anna, és aggodalmaskodva a kezét tördeli, senkihez sem szól egy árva szót se, mintha meg se ismerne bennünket, csak a plafont nézi, bajosan hiszem, hogy ki tudnak belőle húzni egy épkezláb mondatot; bízva csak ránk, mosolyog magabiztosan a rendező, nekünk már ilyesmiben van tapasztalatunk, elnézést, hogy így mondom, de a műsor érdekében szólásra bírjuk még a halottat is, és csendesen mosolyog a jól időzített élcen.

A műszakiak ezalatt begyakorolt mozdulatokkal máris átrendezték a szobát, látszik, hogy jól összeszokott stábot küldött ki a televízió, a meszelt falról boszorkányos ügyességgel tüntették el a köpönyegeket, a foltozott kabátokat, az agyonra repedezett táskákat, a görbe botokat, hadd legyenek szép nagy tiszta felületek, háttérnek mindig ez a legjobb, a fehér abroszos asztalra már odakészítették a hatalmas műtortát, kidíszített tetején száz szál színes gyertyával, valamelyik századelőn játszódó tévédráma kellékei között bukkantak rá, ügyes vágásokkal és trükkfelvételekkel úgy rendezik majd a dolgot, mintha éppen az ünnepélyes évforduló kellős közepén toppantak volna be váratlanul, Kis Kovács Ágnes elfújja a gyertyákat, megszege a tortát, azután két és fél percig beszél az életéről. Ha ezzel sem vágódok be, gondolja a rendező, szedem a sátorfámat, megyek csumát szedni, lassan készülődhetnek, gyerekek, szól oda az operatőrnek, néhány perc múlva indulunk.

Az operatőr üresen beindítja a kamerát, hogy a házbeliek hozzászokjanak, a világosító felgyújtja az izzólámpákat, éles fény önti el a szobát, mintha nem is a mi szegény kis szobánk volna, mondja Kis Kovács Anna, és összecsapja a kezét, ekkora fényességet!, Kis Kovács Vilmos előrelép, kihúzza magát, és jó hango-

san, már-már kiabálva beszélni kezd bele a kamerába: Belgrád volt az első megállóhelyünk, aztán Kijev, innen gyalog mentünk Bugyonnijig, ekkor jöttünk a fehér sváb autók, be voltak meszelve, akár ezek a szobafalak, hó volt mindenfelé, sohasem lehet már ezt elfelejteni, ahogy ástuk ki a fagyos cukorrépat a kőkemény földből, ahogy temettük a helyébe elhullott társainkat, ahogy térdembe csapódott a géppisztolygolyó, ahogy a huzatos szerűben fogságba estünk, tüskésdrótos vagonokba raktak bennünket, ment a vonat, szél vitte-e, mi-e, sohase akart megállni, Bakuba éppen május elsején értünk, kanyarogtunk végig a balti tenger partján, amikor fogságba estünk, mindenhol hó volt, itt meg piros cseresznye, innen már levelet is küldhettünk haza, jó vastag papírra írtuk, kartonlapra, hogy a hosszú úton szét ne ázzon, bélyeg se kell rá, mondogatták az öreink, ha jó a címzés, anélkül is biztosan hazaér, kár is lett volna a bélyegért, meglestem egyszer, a szakácsok tüzeltek a leveleinkkel, és közben énekeltek hozzá, füstölt is nagyon a tűzük; állítsa le magát, öregapám!, szakítja félbe türelmetlenül a rendező, most az édesanyja a fontos, elvégre nem maga a százéves. Csinálnak néhány néma kádert a tortával és a gyertyákkal, aztán intézkedik, a forgatócsoport lábujjhegyen átvonul az elfüggönyözött beugróba. Kis Kovács Ágnes mozdulatlanul fekszik a damaszthuzatú dunna alatt, erre az alkalomra illet, hogy a szekrény mélyéről előkeressék a damaszthuzatot, a szeme nyitva van, mint két befagyott, behavazott tómeder, soha nem láttam még ennyire fénytelen szemet, gondolja a rendező, elhúzza a függönnyt a parányi ablak elől, beárad a fény, de az öregasszony szeme továbbra is rebbenéstelen mered a mennyezetre, ne kapsold be a lámpákat, súgja hátra a világosítónak, lesz itt elég fény, aztán közel hajol az öregasszonyhoz, a néni ne törődjön velünk, mondja jó hangosan, mintha itt sem volnánk, pihenjen csak nyugodtan, aztán int az operatőrnek, fölvétel indul, a százesztendő Kis Kovács Ágnes néni, először, s az objektív végigpásztázik a falakon, elidőzik az aranykeretes esküvői képen, nyilván a fia esküvői képe, gondolja a rendező, de hadd maradjon a filmben, az operatőr pedig a foga között káromkodik, mert a szűkös lyukban alig van lehetőség a kameramozgásra, sorra veszi a falon lógó régi gobelint – a keresztet ügyes billentéssel kikerüli –, a nyoszolya fölé boruló függönyszárnyakat, oldalról a parányi ablakot, aztán egyetlen határozott vonalvezetéssel átcsap az öregasszonyra, amennyire lehet, ráközelít az arcára, a dunnán súlytalanul nyugvó kézre, kedves néni!, kiabál a rendező, mondjon valamit az életéről.

Most majd ország-világ előtt kitergetem az életemet, gondolja Kis Kovács Ágnes, lejjebb rebben a tekintete, elmosódott, imbolgó emberalakokat lát, de tudja róluk, hogy ők a televíziósok, hadd ámuljanak rajta mások is, milyen volt az én életem, most majd emlékezni fogok, ha beledöglök, akkor is emlékezniem kell, mély lélegzetet vesz, és beszélni kezd. Ült a vályogház előtt az öregapám, fűzfavesszőből kosarat font, és nagyokat nyögött közben, mert csúz ette a testét, Ágikám!, kiáltotta, és én már hagytam is félbe a játszást, futottam meggázolni a lábát, a hátát. Ágikám, egyszer majd elmegyünk Harkányba, nyögte, Harkány meggyógyít bennünket, jaj, miért kell az embernek ennyire megöre-

gednie?, kérdezte tőlem, amikor haldoklott, egyszer mutatott nekem egy képes levelezőlapot, parkok és fürdőmedencék voltak láthatók rajta, hogy csillogott a kék víz a medencében!, ettől kezdve én mindig csak Harkányról ábrándoztam, ha egyszer fölnevök, az urammal Harkányban fogunk élni; közelíts rá a tekintetére, suttozja a rendező, próbáld megfogni a semmibe révedő tekintét, éppen azt csinálom, morogja az operatőr; zötyögős kocsin vitt ki a pusztára a háromnapos lakodalom után az uram, gondoljanak bele: húsz évet kint a pusztán!, úgy halt meg az öregapám, úgy halok meg most már én is, hogy nem láttuk Harkányfürdőt, ezért hasogat ennyire a lábam, az egész testem, jaj, miért kell az embernek így megöregednie?, kedves néni!, kiabál a rendező, próbálgjon mondani valamit az életéről, lovasok törtek ránk egy éjszaka a pusztán, kóborbetyárok, rugdosták-verték az ajtót, értem jöttek, odabent reszketett az uram, sivalkodott az első gyerekem, magukkal vittek, két álló hónapig, amíg csak rám nem unt a vezérük, egy nagytermészetű, délceg ember, közöttük élttem, aztán visszabocsájtottak az enyéimhez; a faluból a mély hangú nagyharangra emlékszem leginkább, a hatmázsásra, amit Sándor király halálakor a gyerekek napokig húztak, egymás kezébe adták a kötelet, és kiabáltak: királytemetés!, királytemetés!, királytemetés!, meg is repedt a nagyharang, oda lett csodaszép hangja; és egyre úsznak elébe a képek, az emlékek, sorolja őket a homályosuló kamerába, nem veszi észre, hogy mindvégig szorosán összezárva az ajkai. Fölvétel vége, mondja a rendező, köszönjük, ennyi, visszahúzza az ablakon a függönyt, sietve elhagyják az állott levegőjű beugrót. Láttátok a kezét?, kérdezi az operatőr, baszd meg a kezét, mondja a világosító, és ezen mindannyian nevetnek.

Megmondtam előre, egyetlen mondatot sem tudnak belőle kihúzni, néz a rendezőre Kis Kovács Anna, magának lett igaza, bólogat a rendező, azért csak össze tudunk hozni valahogy három percet, három perc némát, legfeljebb majd a stúdióban aláolvastatunk valami szöveget, megérdeмли a kedves néni, hiszen végső soron ő lesz az első, aki ebben a községben megéri a száz esztendő; színesben lesz a mama?, kérdezi még Kis Kovács Anna, mielőtt a televíziósok eltávoznának, természetesen színesben, nyugtatja meg a rendező, az utóbbi időben mi mindent színesben csinálunk.

A függönyszárnyak mögött Kis Kovács Ágnes moccanatlanul fekszik, csak a tekintete rebben oda a tenyérszerű ablakra: az előbb, ahogy félrehúzták a függönyt és beömlött a fény, mintha zsebtükörrel világítottak volna a szemébe, a tükör, gondolja, kettéhasadtan ott porosodhat most is az ablakmélyedésben, mióta nem nézett tükörbe!, olyanok ezek a függönyök, mint valami csendes nagy hóesés, behavazott az idő, jut eszébe valahonnan, és a sűrűsödő hóesésben újra beúszik a kép: kutyatejes réten fut mezítlábasan, bokáig érő fehér ruhában. Kintről lódobogást hall, kocsizörgést, a kóborbetyárok, gondolja még, a nagytermészetű délceg szép ember, picit oldalra billen a feje, itt vannak, értem jöttek.

A Balkán tegnap

Ha tíz-tizenöt vagy annál is több év eltelik, az ember jobban teszi, ha nem halogatja tovább emlékei papírra vetését. Hiába érzi úgy, „mintha tegnap történt volna” és hiába áztatja magát, hogy kristálytisztán emlékszik mindenre. Ha mégis törlődik néhány részlet, a hiányukat sem veszi észre, elvesznek, mint kavicsok a tóban. Fontos és kevésbé fontos dolgok pedig nincsenek – ha megélted őket, tessék mindet szépen magaddal cipelni, ahogy illik. A kilencvenes évek elejéről például ezeket:

Most megmondom Milánnak, hogy Koszovó egy befejezett mondat... Igen, ez szerbül jól hangzik, *Kosovo ti je završena ređenica*... Kíváncsi vagyok, mit szól ehhez, meg tudja-e őrizni azt a hűvös, mosolygós diplomata arckifejezését. Milán diplomata, Milošević di plomatája, sajtóattasé, vagyis képzett hírszerző, azaz kém. Milošević-kémje. Ugyanakkor az sem mellékes, hogy nem belgrádi, Újvidéken él, amikor éppen nincs kiküldetésben. Valódi vajdasági szerb, nem nagyhangú betelepülő („dógyos”). Én viszont nem vagyok kém, semmiféle kiképzést nem kaptam, ezért nyilvánvaló, hogy beszélgetéseinkből ő, a profi húzza a több hasznot, azaz a több információt. Azért lopva már eltanultam tőle egyet-mást. Sokszor már felismerem a célzott kérdéseket, a mintegy mellékesen, csaliként odavetett megjegyzéseket, amelyeket nehéz válasz nélkül hagyni. Persze igyekszem épp oly naivnak és dilettánsnak látszani, mint korábban, hátha nem fog gyanút – bár egyáltalán nem tudhatom, mennyire lát belém, talán kiképzése és tapasztalata révén több ilyen lélektaniretégen is átlát.

Havonta egyszer-kétszer szoktunk együtt ebédelni és mindig ő hív. Kellenek az információk, vagy talán csak a jelentések, amivel kellően igazolja magát és a drága kiküldetést. Szóval megdolgozik a pénzéért. Az információ nekem is kell, éppenséggel jelentés is lehet az érdekesebbekből, az ebédet meg ő fizeti. Egy ideje már nem is erőlködöm, hogy másként legyen, a költséget ugyanis elszámolja és a bélszínnek is más az íze így, hogy tudom, Milošević számlájára eszem. (Sok jelentést le kell körmölnie Milán barátomnak, mire főnöke akár csak töredék százalékát is törleszti mindannak, amit csetnikjei elraboltak tőlem. Talán kezdhethné azzal, hogy megveszi nekem az egész sörözőt. Egen, ezt is megmondom neki.)

Milán már ott ül a pincében, az ajtóval szemben, de a fali lámpával a háta mögött. Naná: én viszont ülhetek a bejáratnak háttal, zavart nyaktekergetésre kárhoztatva, ahányszor nyílik az ajtó és az én képembe világít a lámpa, miközben az övé rejtélyes homályban marad. Ezt a trükköt én is ismerem, de soha nem tudok olyan korán érkezni, hogy megelőzzem.

Azonnal int, amint belépek – felesleges, már „kiszúrtam”.

– Azon gondolkodtam – magyarázza megnyerő mosollyal –, milyen szerencse, hogy a magyar kormánypartban olyan szakértők vannak, mint te, akik igazán értik a mi országunkat.

No, várj csak, talán jobban is értem, mint azt a gazdád szeretné – kajánkodom magamban miközben letelepszem. – Várj, amíg előjövök a befejezett mondattal...

Ám ez még korai, elakadunk Boszniánál.

– Csináltok még egy háborút...

– Mi egy háborút sem csináltunk.

– Tulajdonképpen kész rejtély előttem, miért nem borult lángba Bosznia már vagy fél évvel ezelőtt.

– Mondom, hogy mi nem csinálunk háborúkat.

– Lángba fog borulni.

– A Nyugat nem így látja.

– A Nyugat egy balfasz.

– Na, ebben egyetértünk. Bort iszunk vagy sört?

Milán nem szereti, ha túl sokáig az ő térfelén pattog a labda. Hagynom kell, hogy átlőjön az én kapum elé.

– Mintha a ti politikusaitoknak is más lenne a véleménye, mint neked...

– Mert azt fűjják, amit a Nyugat.

– Még szerencse, hogy nem hallgatnak rád. Vagy nem is írsz jelentéseket?

Komikus, hogy most azt hiszi, kitör belőlem a buzgó mócsing és előadom, hogy éppen tegnap adtam át egy harmincoldalas elemzést a témáról. Nem, nem hiszi, csak próbálkozott. Tudomásul veszi, hogy a kérdést egyszerűen elengedem a fülem mellett. Egyébként tényleg nem tudom, hogy bárki is komolyan veszi-e az elemzést. Vagy elolvassa-e egyáltalán.

Évés közben inkább irodalomról, színházról beszélünk. Aztán minden átmenet nélkül azt mondja:

– Meg fogjátok nyerni a választásokat.

– Évek óta itt élsz, mégis *ottani* fejjel gondolkodsz.

A többit inkább lenyelem. Nem fogom pont neki elmagyarázni, hogy ez a nemzet feladta a minimális önvédelmi reflexeit is, vagy legalábbis eltűri, hogy alaktalan, nyúlós masszává gyúrják, hogy végül valamiféle lábtörölt kreáljanak belőle. Ellenségeink egyelőre úgysem hiszik el, hogy így van, meggyőződésük, hogy ez csak ravasz, körmönfont álca, amit kifelé mutatunk, belül pedig kőkemények vagyunk. Csak a fele igaz lenne! Nem világosítom fel, néhány év múlva úgymint rájön mindenki magától, és a képünkbe röhögnek.

– Hallom, jön hozzátok Draškoviæ... – mondja vagy kérdezi, és most egyesével a szemembe néz. Megpróbálom állni a tekintetét, de nem megy sokáig. Ez nem a kiképzés miatt van: ő egy győztes, uralkodó nemzet büszke fiaként nőtt fel, én meg kisebbségiként. Hamarabb megtanultam a szememet lesütni, mielőtt megérthettem volna, miért teszem. Amikor ott álltunk fehér ingben, piros kendőkkel a nyakunkban és koszorúztuk a nemzetünk felett aratott győzelmek dicsőítésére emelt emlékműveket, idegen nyelven harci dalokat énekeltek, és hosszú beszédeket hallgattunk apáink, nagyapáink gaztetteiről, már nagyon ment ez a szemlesütés. Menekülni, szabadulni akartunk tőle, hálások voltunk a lehetőségért, hogy szavainkban és tudatunkban elhatárolódhattunk szégyenünktől és hagytuk, hogy falat építsenek jelen és múlt között. *Azt hitük, nem kell majd többé lesütni a szemünket, ha mindenestül megtagadjuk*

apáinkat. Én is hittem, legalábbis egy darabig. Persze tévedtünk. A múlt felé emelt falak csak bennünk léteztek, a győztesek nem vettek róla tudomást és a szónokok továbbra is szűrős tekintetüket ránk vetették, amikor szórták az ünnepi átkot és elvárták, hogy továbbra is szégyelljük magunkat. A legbuzgóbb janicsár sem mentesült a szemlesütés reflexétől. Nem is vették volna tőle jó néven.

– Engem még nem értesítettek – nyúlok a söröskorsó után. Szóval, ez a mai ebéd tulajdonképpen fő témája. Tudja, hogy hazudok, de ez most érdektelen. Nem információért jött, üzenni akar. Hosszasan tájékoztat, „óva int” és figyelmeztet, milyen súlyos következményekkel járhat a két ország kapcsolataira nézve, ha az ellenzékkel cimborálunk. Még akkor is, ha értesülései szerint nem a kormány, csupán a kormánypárt vezetősége a meghívó és a vendéglátó. Persze léteznek hatékonyabb és fontosabb csatornák is, de a fiúk alaposak, nem hagyják ki semmilyen lehetőséget. Az aprómunkát is el kell végezni, a háborúnak számtalan csatateret és csatája van, minden lehetőséget ki kell használni.

Már alig figyelek rá. Azt hiszem, ma mégsem fogok Koszovóval előhozakodni. Nagyon beleélte magát az előadásba, és túl nagy pátozzal beszél ahhoz, hogy vitába szálljak. Illedelmesen meg kell hallgatnom, és legfeljebb ilyeneket mondhatok: „Megértem az álláspontodat, de...”, Tiszteletben tartom a véleményedet, habár...”. Ez a maximum. „És köszönöm az ebédet, majd találkozunk”.

*

Draškoviæ harsány és fölényes. Megszokta, hogy ő a figyelem központja, minden szava, minden mozdulata a közönségnek szól. Az, hogy a különben lenézett Magyarországra jött és végeredményben segítséget kérve, remélve, csak fokozza benne a fejedelmi pózt. Vegyes érzelmek kavarnak benne, de a tartás csak jól jöhet, mutassuk meg nekik! Szárnysegédje már óvatlanabb: amikor a Váci utca környékén kiszállunk a kocsiból őszintén megdöbben.

– Odanézz! Hiszen ez maga a Nyugat!

Gazdája vet rá egy szigorú pillantást, mire elhallgat, de a gyermeki ámulat továbbra sem tűnik el a szeméből, amíg a belvárosban sétálgatunk. No mi van, barátom – vigyorgok rá kajánul –, talán nem áll össze a fejedben a kép, valami mást látsz, mint amit az otthoni propaganda duruzsol a füledbe? Látom a szemén, érti mire gondolok, de nem tiltakozik.

Draškoviæ azonban végig megőrzi fejedelmi fölényét, úgy jár-kezel Budapesten, mint valami király, aki távoli provinciáját kegyeskedik meglátogatni. Döbbenettel tapasztalom, hogy ennek megfelelően is fogadják. Itt bejön ez a balkáni büszkeség figura, mert senki nincs rá felkészülve. Az európai protokoll a csendes, visszafogott udvarias magatartást tekinti alapnak, nem tud mit kezdeni a harsány kivagyisággal, következőképpen még fokozottabb udvariassággal reagál, ami már szolgálai hajbókolásnak hat. Ez persze megerősíti a büszkélkedőt stratégiája helyességében, és a nevetségességig fokozza a pöffeszkedést. Otthon persze majd sokszor meg kell hallgatniuk a munkatársaknak és ismerősöknek, hogy a magyarok térden csúsztak előtte, és ha felmordult férfias medvehangján, azt sem tudták, hányfelé szaladjanak. Évekig, valószínűleg haláláig ezt fogja mesélni, és megbecsülni is nehéz, hány hallgatója akad majd,

akik mind ugyanezzel a „magyar-képpel” fognak élni és meghalni. Emlékszem egy kolozsvári román atyafi történetére, aki évtizedekig azt terjesztette, hogy Magyarországon szegénység van, éheznek az emberek, és egyébként is messze elmaradottabb minden, mint Romániában. Egyszer aztán hosszas rábeszélés után a gyerekei elhozták Budapestre. Az öreg szótlánul tűrte, hogy cipeljék mindenfelé, szeme dühösen villogott, utóbb már a fejét sem volt hajlandó odafordítani, hiába mutattak neki bármit. Végül egy mellékutcában, valami kis szabóműhely kirakatában meglátott egy békebeli Singer varrógépet. A fejébe vette, hogy ő azt a gépet meg akarja venni. Közölték vele, hogy az csak kirakati dekoráció és nem eladó, de tessék, vegyen öltönyt, nadrágot, kabátot. Az öreg diadalmasan kivonult, beült az autóba, és attól fogva madarat lehetett vele fogatni. Otthon azután világjárt emberként további évtizedekig okíthatta környezetét, hogy minden úgy van, ahogyan ő mondta, Budapesten csak cifra kirakatok vannak, de semmi nem eladó, a magyarok éheznek és nincs semmiük.

Döbbenetem csak fokozódik, amikor azt tapasztalom, hogy a nagy szerb ellenzéki vezér a tárgyalásokon is ugyanezt a stratégiát követi – sikerrel. Nyilvánvalóan azzal, hogy Budapesten fogadják, politikusként igen jelentős legitimitációt kapott és ettől kicsit államfőnek érzi magát – ez még hagyján. Ezért elvileg meglehetősen hálával tartozna a magyaroknak, elvégre ilyet még egyetlen ország sem tett. Az álmatag, hajbókoló magyar tárgyalási stílustól viszont vérszemet kap, és egy idő után hitetlenkedve pislogok, ki itt a vendég és ki a vendéglátó, ki jött segítséget kérni, és ki tesz szívességet? Másfél nap után lenullázódik a mérlegnek az az oldala, amit a magyar diplomácia haszonként remélhetett az egész hajcihőből: a remény, hogy a legnagyobb szerbiai ellenzéki erő vezetője, majdan talán az új államfő, bármilyen formában támogatja a délvidéki magyarok autonómia törekvéseit, szertefoszlik. A mieink csak hümmögnek és mosolyognak.

Draškovića közös ebédeken, de még a tárgyalásokon is, folyton „madjaricás” viccekkel szórakoztatja a társaságot. Fogcsikorgatva fordítok, mindenki röhög. El kellene magyaráznom, hogy a „*madjarica*” a szerb nyelvben szó szerint „*magyar nő*” jelent, de némi fogalmi többlettartalma is van. Nem, ezt inkább nem magyarázom, őszintén szólva eddig még eszembe sem jutott, hogy ezt magyarázni kell. Fordítok.

„A „*madjarica*” a kerítésen keresztül beszélget szerb szomszédasszonyával. Kicsit még töri a szerb nyelvet...

– *Az én uram nem jól baszni.*

– *Nem jól mondod, szomszédasszony. Az én uram nem jól baszik!*

– *Nem, nem szomszédasszony, a te urad jól baszni. Az én uram nem jól baszni!”*

Sápadok és izzadok. Még jó, hogy rajtam kívül senki délvidéki nincs a teremben, egymás előtt még égetőbb lenne a szégyen. Vuk úr nyilván imponálni akar vendéglátóinak, hogy mennyire járatos a két nép kulturális együttélésének ügyében. Legalábbis ezt szeretném hinni. Ha Vuk úr egyszer eljut a Tisza mentére, és előhozakodik ezekkel az élcekkel, előkerülnek a bicskák. Itt önfelédten röhögnek. És már mondja is a következőt.

A szünetben a főnökömet győzködöm, hogy mentsen fel valahogy a tolmácsi gúzsából, mert a mieink vagy nem olvasták el a háttéranyagot, amit készítettem, vagy teljesen bedőltek ennek a balkáni tarolásnak. Ez az utolsó alkalom, ne engedjük így hazamenni. És hadarom visszafojtott dühvel, hogy tudja-e, mi ez a „madjaricázás”, hogy erről szerb műdal is van, amit folyton fújnak odalent a kocsmákban, és hogy honnan ered? Nem tudja. Ezerkilencszázhusz után a délvidéki magyarság elveszítette teljes értelmiségi, hivatalnoki és birtokosi rétegét. Aki nem ment önként, azt elüldözték, sokakat megöltek. Nem maradtak tanítók, jegyzők, írnokok, orvosok, de még papok is alig. A módosabb magyar gazdák birtokait szétosztották, de magyar paraszt nem kapott földet, minden a *dobrovoljacok* kezébe került. Megkapták a házakat, földet, jószágot, szerszámokat. Ezek az emberek azelőtt sosem láttak vasekét, a gaz verte föl a zsiros bácskai földet, naphosszat a kocsmában ültek, és felélték az ingyen kapott javakat. A vezetőitől megfosztott, végsőkéig megalázott magyar azt sem tudta, mi történik körülötte, és főleg azt, hogy miből éljen meg. Ekkor indultak el tömegesen a magyar lányok Belgrádba és más városokba a „Car Lazar utcát megkeresni”, hogy cselédként elhelyezkedjenek a mindenható új uraknál. A csinos és többnyire iskolázatlan magyar lányok teljesen ki voltak szolgáltatva a számukra idegen világban – hát ezért szól annyi sikamlós történet a „madjaricákról” mind a mai napig. A cselédvilág ugyan letűnt, de a kiszolgáltatottság azért ma is jelen van, ha másmilyen formában is, és a „madjarica” ma is fogalom Szerbiában – csinos, könnyűvérű magyar nő, vagyis kurva!

Szerencsés körülmény, hogy a „legfelsőbb szint” elfoglaltságára hivatkozva korábban távozik, így kapunk még egy esélyt a hamvába hullt tárgyalások felélesztésére. Szembesítjük Vuk urat bizonyos kijelentéseivel, amelyeket különböző szerbiai és külföldi lapokban tett a kisebbségi autonómiákkal kapcsolatban. Ezen meglepődik. (Legalább annyira, mint amennyire én meglepődtem, amikor két napig azt kellett látnom, hogy a mi politikusaink nem teszik, holott fénymásolatban és fordításban is mellékeltem nekik már jó előre.) Ütni kell a vasat, pontosan az ő stílusában, erőszakosan és határozottan. Kitérne, de újabb idézett kijelentésekkel és nyilatkozatokkal kell szembesülnie. Miért is jött? Tudja, nekünk mi a fontos? Egy olyan ország nevében kellene demokratikus engedményeket tennie, amelyet nem is ural, mégis nehezen teszi. Mindent nem dörgölünk az orra alá, de azért nem ártana tudni, hogy semmiről sem feledkezünk meg. (A puhánykodó urak vajon tényleg nem olvasták el a jelentést? Ez is benne volt: Az úgynevezett Jugoszláv Néphadsereg fegyveresen szembeszállt Szlovéniával – bár a belgrádi tervek szerint Szlovéniától ajánlatos megszabadulni. Vuk Drašković egy tömeggyűlésen azt nyilatkozta, hogy a Jugoszláv hadsereg megszegyenítése folyik [a filmfelvételeken a jugoszláv reguláris hadsereg ifjú katonái elanyátlanodva sírtak az erdőben tankjaik mellett, miközben a szlovén területvédelmi egységek egy szál géppisztolyaikkal rendezett sorokban nyomultak buckától buckáig] és azt szorgalmazta: „*olyan szerb hadsereget kell felállítanunk, amely két óra alatt Zágrábban van*”. Azt is mondta, hogy „*csuklóból kell levágni minden albán kezét, amely Koszovóban V jelet mutat.*”)

Alig egy óra elteltével kifejti „leopárdbőr” elméletét, ami a svájcihoz hasonló etnikai szigetek közigazgatási megszervezését tenné lehetővé a Vajdaságban. Ez már valami. Most már csak arra kell ügyelni, hogy ezt a sajtónak is elmondja. Ha nem teszi, elmondjuk mi.

A koronázatlan balkáni király most már hazamehet. A „leopárdbőr” ott van minden újság címdalán, kap is érte otthon a szeme alá...

*

A Szeged-környéki csárda kívülről impozáns, de a téli pusztaság, ami körülveszi, nem sok fogódzót nyújt a szemnek. Csak varjak meg biztonságiak fekéllenek itt-ott. Szóval itt találkozunk.

Alighogy kikászálódunk a kocsiból, máris megérkeznek ők is. Ahogy kiszáll és felegyenesedik, kabátjába nem bújik bele, csak vállára adják, amikor meglátom a szája szegletében azt az alig mosolyt, szinte hangosan elszólom magam:

– Jézusom, még egy király!

Bent már meleg van, de a kabátját nem adja, végigvonul benne, mint egy talárban a hosszú termen, kihúzott, egyenes derékkal. Sokkal magasabb, mint gondoltam, kotrunk utána, mint a pincsikutyák. Végre utolérjük, sikerül megfosztani kabátjától, leülünk, de a felsőbbrendű mosolykezdemény ott marad az arca egyik felén. Éppen a felőlem eső felén.

– Uraim, ha nem segítenek, hamarosan ebben az országban is háború lesz! – nyilatkoztatja ki érces hangon, minden bevezető nélkül.

– Most erre mit kérdezzek: hogy miben segíthetünk, vagy hogy mit kér ebédre? Az utóbbinál maradok, ez még az én asztalom.

– Amióta jártam a háborúban, nekem mindegy, mindent megeszek – szól az újabb kinyilatkoztatás, semmivel sem kevésbé teátrálisan, mint az imént. Akaratlanul is körbepillantok, hol vannak a kamerák. Nincsenek sehol, nekünk játszik. Végigcsinálja, nem hajlandó az étlappal foglalkozni, elfogadja a ház ajánlatát.

Sok pénzt kér egy számítógépes hálózatra. Csak ez menthet meg minket a háborútól. A számítógépekkel megszervezi az ellenállást a Vajdaságban, és minden jóra fordul. Modern hadviselés, modern király.

Nem jutunk túl sokra. Mérget mernék venni rá, hogy a pénzt nem kapja meg. Túl sokat kér és az egész elképzelés valahogy megfoghatatlan. Maradjunk kapcsolatban, majd felküldi a szakértőit Pestre. Nem nagyon tudunk miről beszélni. A háborúról sem kérdezem, mert folyton azt olvastam az újságokban, hogy besorozása után főként különböző kaszárnyák folyosóit meg klotyóit mosatták vele. Persze lehet, hogy ő tudna dicsőbb történetet is. A teremben síri csend, sehol egy vendég. Elvileg ez egy titkos találkozó. Végül egyik same-sza feladja vállára a csaknem földig érő fekete kabátot.

– Ne feledjék, háború lesz! – fenyeget meg bennünket felemelt mutatóujjal, mint a megszeppent gyerekeket, majd Nenad Ćanak – az egyetlen olyan szerb ellenzéki mozgalom vezetője, aki a Vajdaság autonómiájáért szót hajlandó emelni, és azt a maroknyi vajdasági szerbet képviseli, akik a kisebbségeken kívül maguk is így gondolkodnak – méltóságteljesen kivonul és beül a kocsijába.

Aztán Pesten tényleg felkeresnek a szakértői. Nem tudom, miben szakértők, de mindig ugyanoda lyukadunk ki, vagyis hogy kell a rengeteg pénz a számítógépekre. Az egyik itt is el van ájulva Budapest csillogásától, a másik nem. Vagyis hát úgy tesz, mint aki nem. Napokig hurcolászom őket hivatalról-hivatalra s útközben rengeteg hülyeséget kérdeznek. Végre hazafelé készülődnek, amikor az egyik valahol az utcán mutatóujjával a falhoz támaszt és aszongya:

– Ha megtudod, Magyarország pontosan honnan és mennyiért szerzi be a kőolajat, kapsz százezer dollárt.

Ugyan. Így is megkeresem a havi kétszázat!

– Nem vagyok olyan pozícióban, nem férek hozzá ilyen információkhoz – mondom a lehető legbarátságosabban és továbbindulok.

– Jól van, felejtse el – mondja a másik.

– Szívesen.

A metrón hazafelé olyan képzetem támad, hogy figyelnek. Kész röhej. Eszembe jut, hogy akadt már egy olyan kedves jóakaróm, aki azt terjesztette rólam, hogy szerb kém vagyok. Nem is akármilyen helyeken, kis híján az állásomba került. Az illető azt is terjesztette magáról, hogy a csetnikek húszezer márka vérdíjat tűztek ki a fejére. Aztán az összeg egyre nagyobb lett, ahogy csökkent a drámai hatás. És ezt egyesek még most is elhiszik. Meg azt is sokan elhitték, amit rólam mondtam. Emlékszem, Pécssett, amikor friss menekültként segélyért álltunk sorba, drávaszögi ismerősök úgy néztek rám, mintha kísértetet láttak volna.

– Te is itt?! – kérdezte egyikük megrökönyödve. – Hát mi úgy tudtuk...

– Mit tudtatok úgy?

– Hát hogy te...

Többet nem volt hajlandó mondani, én meg egy szót sem értettem. Csak a fejét csóválta, amikor elmeséltem, hogy odaát semmim sem maradt, házamat kirabolták, könyveimet, kézírataimat elégették. Hitte is, nem is. Csak később tudtam meg, hogy befolyásos jóakaróm azt terjesztette rólam, hogy mindig is szerb kém voltam, és ott maradtam kollaboránsként a megszállókkal. Még talán valami magas tisztségbe is kinevezett nagy kegyesen. Nem volt ártatlan tréfa. A szívfacsaró, a nap minden percében makacsul szorító fájdalom az elvesztett otthon miatt, a tehetetlen düh a rabló, gyilkos csőcselékkel szemben, akik mindezt büntetlenül megtehették, és ráadásul ez: a képtelen vád, amit gátlástalanul terjeszt valaki, általam is tisztelt és szeretett emberek körében. Talán soha nem lesz mód, hogy mindenkiben eloszlassam a hazugság nyomait, elviselhetetlen a gondolat, hogy maradhat akár egy ember is, akiben örökös nyomot hagy ennek a kicsinyes, mérhetetlenül gonosz kis provinciális diktátornak a mocskolódása. Semmivel sem szolgáltam rá, soha egyetlen szóval sem bántottam. Még azután se, hogy újra és újra megkeserítette az életemet.

*

Radmila Milentijevia, Miloševia Amerikából importált csodaminisztere. Tájékoztatói miniszter, de igazából az a feladata, hogy mint a Nyugat avatott ismerője, ügyesen megmagyarázza és eladja a világnak a szerb igazságot. A Nagy Szerb Igazságot. A nagyszerb Igazságot. Vagy ahogy tetszik, csak nagy legyen és szerb.

A szokásosnál is jobban kimerítenek az egész napos programok, a tolmácsolás, a kisebb nagyobb vendéglátói bakik parírozása. A miniszter asszony ismeri a protokollt, nem hibázik, viszont minden hibát észrevesz, és leplezetlen gúnyal megmosolyog. Hát igen, nyugati pallérozottság és balkáni felsőbbrendűség. Izzasztó keverék.

Este Óbudára viszem vacsorázni. A bájos környék nem hatja meg, semmitől nincs elájulva – logikus –, hiszen Ámerikából jön, ahol minden van, akár na-

gyobb, eredetibb és régebbi Óbuda is, mint ez a miénk. Tüntető magabiztossággal válogatja ki a rendelt ételekhez illő borokat, sőt még ki is oktat, amiért egyáltalán megkérdeztem, mit inna. Nincs dicsérő szava a minden szempontból kifogástalan vacsorára sem, viszont utána megkérdezi:

– Mondja csak, mikor szándékoznak hazatérni az ötvenhatban Jugoszláviába menekült magyarok?

– Hogy a kicsodák?

– Hát a vajdasági magyarok. Most már nincs semmi veszély, igazán visszatelepedhetnének Magyarországra, nem?

Jó, ezt a hülyeséget eleget hallhattuk Seselj barátunktól, feltételezni lehetett, hogy lenn valahol Dél-Szerbiában, ahol talán még nem is láttak élő magyart, bizonyos műveletlen rétegek egyes korlátozott képviselői hitelt is adnak neki, de hát ez a világjáró úri hölgy, miniszter, és... Hát igen, ez az és a legelképezetöbb... A miniszter asszony ugyanis civilben történész, az Egyesült Államok egyik egyetemén a 20. század történelmére oktatja a hallgatókat! Mély sóhaj és nincs mese, bele kell vágni egy hosszú, kínos magyarázkodásba, hogy a Föld gömbölyű, a csillagok nem ezüst pitykegombok az égtündér szoknyáján, meg ilyenek.

– Tudja, nincsenek ilyen magyarok... – kezdem szégyenlősen.

– Nincsenek?!

– Voltak, akik arrafelé hagyták el az országot, akkor is, később is, de továbbmentek Nyugatra. Néhány beházasuló akad elvétve, de sokkal több a kitelepülő, szóval nincsenek...

Látom rajta, hogy egy szavamat sem hiszi. Még hosszasan magyarázok, saját hangomat is távolról, letompítva hallom. Nincs mit tenni. Amerikai történész hallgatók generációi továbbra is azt tanulják majd azon a bizonyos egyetemen, hogy a vajdasági magyarok ötvenhatban kéredzkedtek be Jugoszláviába és visszaélve a szerbek vendégszeretetével, ott maradtak. Olyan kurva jól érzik magukat azóta is, hogy az istennek sem akarnak végre hazatérni. Taxit rendelek és elkísérem a tudós miniszter asszonyt a szállására.

*

Végül soha nem mondtam meg Milánnak, hogy „*Kosovo ti je završena reèenica*”. 1994 tavaszán még gyakran találkoztunk, de nem adódott megfelelő alkalom.

Megmondtam viszont Jovánnak, aki Djindjiæ a másik szerb ellenzéki vezér embere volt, és valamiféle ifjúsági, meg emberi jogi szervezet aktivistájaként forgolódott Budapesten. Elvörösödött, elsápadt, szóval rendesen begurult.

– Ezt meg hogy érted?! – csattan fel élesen és szeme villámával visszakozásra kényszeríti az éppen közeledő pincért.

Én ülök háttal a lámpának, így hát magabiztosan hajlok előre és mondom az arcába:

– Bele kell nyugodnotok, Koszovó elveszett. Soha többé nem lesz szerb.

Ha most Belgrádban vagyunk, rám borítja az asztalt. Ha Nagybecskerekén, a szomszéd asztalnál ülök is segítenének kidobni az ajtón, ha mondjuk Csúrogon, egy-két bicska is kerül a hátamba, mire kiérek. Egy pillanatig itt Budapesten sem voltam biztos a pusztán verbális folytatásban. Aztán egy pillanat alatt lehiggad:

– Nézd, én is utálok Miloševićet, de Koszovót illetően igaza van. Az a szerb bölcső, annak elvesztésébe egyetlen szerb sem tudna belenyugodni soha. Amíg egyetlen szerb él a Földön...

Keze ökölben, arca már nem haragos, fájdalomtól torz, szeme könnyes. Intek a tisztas távolságból aggódva figyelő pincérnek.

– Bort iszunk, vagy sört?

– Várj – mondja fojtott hangon – neked csak értened kell! Te sem érted?

– Nagyon is értem. Milošević jól elbaltázta a szerbek dolgát. Van egy régi sejtésem: ha először Koszovón gyalogoltok végig a negyven év alatt felhalmozott teljes arzenállal, a Nyugat biztosan veszteg marad. Az újságok mindenfélét írtak volna, az ENSZ is mondott volna egy ejnyebejnét, de valójában nem történt volna semmi. Akkor sem, ha az összes albánt átzavarjátok a határon. De semmiképp nem kellett volna nekiesni Szlovéniának, Horvátországnak és most Boszniának.

– De hiszen Boszniában nincs háború.

– Napok, hetek kérdése.

A fejét rázza.

– Lehet, hogy ezt mind nem kellett volna, de Koszovót nem hagyjuk. Ez a szerb nép szent történelmi jussa.

– Ja, szóval a történelmi elv érvényesítésére gondolsz? Akkor meg kellene beszélnünk Vajdaság kérdését, Erdélyről meg egyebekről nem is szólva...

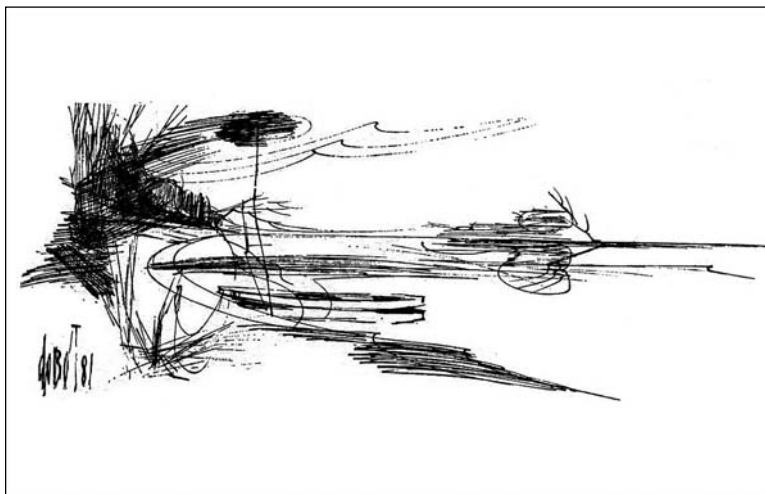
– Te sem gondolsz komolyan, hogy Vajdaságot és a magyarokat egy napon lehetne említeni Koszovóval és a koszovói szerbekkel!

– Te sem gondolsz komolyan, hogy nem lehet!

Végre előttünk a bor. Koccintunk és hosszan nézünk egymás szemébe. Ebben, és egy csomó más dologban sohasem fogunk *egyetérteni*, de pontosan *értjük egymást*. Egyszerre emeljük fel a kezünket, hogy odaintsük a pincért.

– Hozzon egy egész üveggel.

(Részlet)

Dobó Tibamér rajza

A háló

*Jó lett volna, ha kifeszíti
a hálót a pók a kert felett,
megfogna minden éji álom
egy-egy vergődő szellemet.*

*Dermeteg, kerubi szárnyon,
lekötve jól, tova ne szálljon,
függne, hol málló felleg balad,
lobog a kendő, ring a kalap.*

*A tollpibe, ha róka rabol,
a virágszirom mindig, ahol
gyöngyként remeg az éji harmat
– adna a fonálnak hatalmat.*

*Ha védőháló feszülne égen,
megtalálnád, ami már régen,
egy szélviharban elveszett,
ökörnyál vitte lelkedet.*

Kicsinykorában a sátán

*Könnyebb lesz-e a tollnak, ha letetted,
hogy a meleg szél vegye fel, röptesse
helyetted? – tegnap az eszedben ez járt,
s nem tett könnyűvé, hogy papírra vetted,
a borszínű lapra egy poklot megjárt,
megtért, majd eretnek
gyermekangyal hátán,
ki a mondat közepén elszaladt,
rikácsolt, s elbújt bicegőn és sántán,
hogy nézz oda, lám-lám,
toll sincs a kezében;
s való: angyal még kicsinykorában
a sátán.*

A zanya (állom vagy álom?!)

– avagy: Bér(anya) kapar-show! –

*Add nekünk ma
két zöngés névelőnket
s vissza beszédünket
a középzárt ë-set;
nem a slengbe zártat,
sem a mekegőset!*

*A Zanya ment, megyegetett az égbe szép serényen,
s gondoltam: boldoggá avatását is boldogan megérem.
Hogy hogyan? Hát szegényen, kisgyermeki panaszokkal,
egy kérdés-erdőben dagonyázó, polibisztori vakokkal
s hogy csak így meg úgy, hogy csak valabogy ígyúgy,
szélebossza egy, kocka alkatú Zanya álom
csövestől érkező, show-karasó ujdondász tagokkal,
amíg „A” Vajdaság immár egy soha többé ki nem állom!
Apropó! Te, Zanya, ki megyen értem az égbe serényen,
akinek voltál, ujjbegyinyim immár és fakó reményem,
abogy elnézlek Csonkán-, terítve rozsdás ágyútalpon,
mintha engem hoznál épp szájadban által a túlparton,
némi tölteléknak a jövődéből: aknavető-csó mély garatra
szoppintott! Te, Zanya! Mert Doberdónál és látomás Isonzónál,
de ott voltam tábori levelezőn a Don-kanyari szónál,
dalban elbeszélve, hogy föl, föl, vitézek, hétrőfösben!
Kapóra, mondd! Vagy mégse? Csüördögöld inkább Vajdaságot,
blabla szószátyár, most utódaid kenyerét, cirkuszát csinálod
nagy szaporán s nem Csonka- vagy Bér(anya) módra, de
egyesült hatalomra, kosborban születetten a koporsómra?
A Zanya (álom vagy állom?!!) csak egy, szó-dal dekázbatatlan,
kimérni tartását(magatartását) nyugtában és virradatban
annyi lenne A Vajd. Magy. bezdáni embernek is, netán,
mint akasztottnak az ózon, bitangló, nemesi családfán
bimbáltan s altatja vissza történetünkbe a Nemere,
banem amarra, Te! Lelencnek is rossz szerelem-gyereke!
Kitettek, udvarra terítettek, a Nemzet(állom?) virrasztójára,
még a génem se kíváncsi többé e Zanya elkapar-showjára!*

VEREBES ERNŐ

Tönkretett szonett

*Csillámló verspatak gyöngye
tengerbe omlana könnye
oldódna miljárd magába
óceáncseppekre törne*

*morajból dalra fakadna
szárnyaló szókra szakadna
csengene akár az este
csendjébe pottyánó alma*

*halála visszhangja mégis
fiatal marad és szép is
ártatlan gyermekpusztulás*

*terepszín-tarka majális
tönkretett szonett hallgatás
kicsiny sírhalom semmi más*

CORPUS AD NOTAM

*Most vasárnap van. A rejtély,
most ismét a tapinthatóságban.*

*Testetlen biába várnak
Plébkrisztust télvíz havára
Szerelemnek vér az ára
Testvért így kiáltanának*

*

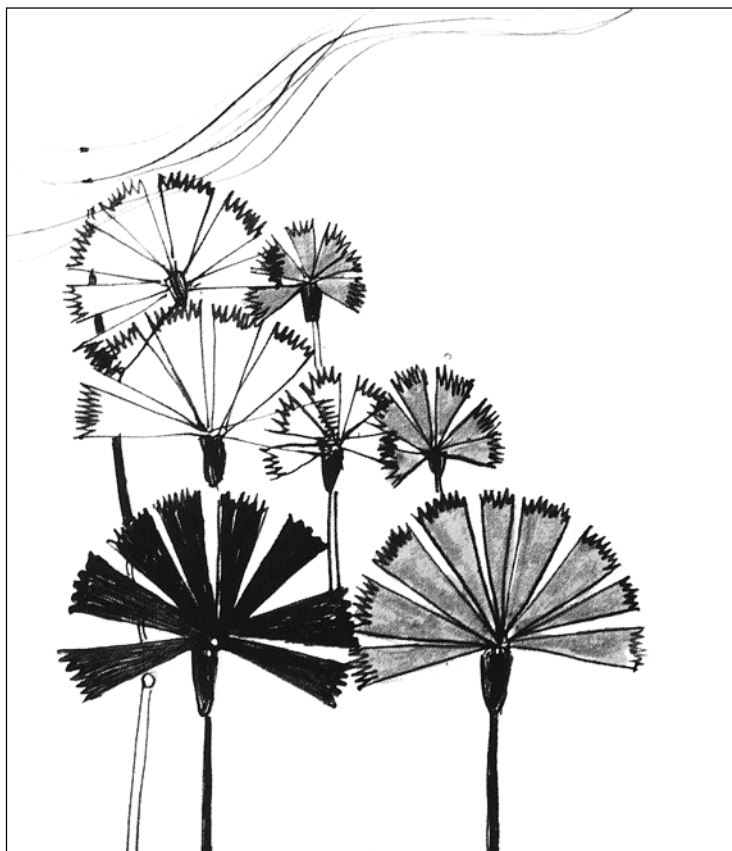
*Meglopott kies oltárról
Langymeleg nyelvekre kerül
Imája csendben szétterül
S hallgat egy üres országról*

*

*Latrokkal táncolni látszott
Hisz csak felszökött s lenézett
Kitalálta az egészet
És harminc ezüstbe játszott*

*

*Vérmezőre terelt ébes
Farkas szaggatta birkanyáj
Megtelt a szerzetispatály
Haldoklásunk ezeréves*

Dobó Tihamér rajza

CSÍK MÓNIKA

Térhatárok

*Ülök a pasztellszín
couleur locale-ban,
mint gyúrt testű elaggott
utcanó bentereg
előttem a tó,
köröttem buján
barokkos díszlet, s
a bőröm rostáján
átbulló csönd szinte
tapintható.*

*Kavicsok magánya,
évek korhadó csöndje,
a tegnapok iszapja
lassan a torkomig ér,
miként falakat bontok le
önmagam keresve,
akképp bantolja ki
diszkrétén neszezve
a Föld megkövült
csontjait a szél.*

*Ottbon-illatú gömb lett
a tér, a horizont csorba
peremén rőt totemként
akad fönn a Nap,*

*mebetnék el,
tebetnék mást,
alkothatnék valami újat,*

*de fogva tart s apránként
old fel magában e
vérszín-szép
bácskai alkonyat.*

Macska

Nem tehettem mást, vissza kellett vinnem. Majd éppen én leszek, aki a világ kimozdult tengelyét egyenesbe rakja. Mennyire legyen bátor az ember ebben a sötétségben? Közeledtek a szavak, közeledtek a sarkon a léptek. A zaj. A hang, ami elárul. Legalább hárman lehettek a plakáttépők. A kecskerágóbokor mögé léptem. Nem akartam találkozni velük. Feltűnhet nekik a csomag, hova, miért cipelem ének idején. Vastag spárgával kötöttem össze a kartondobozt. Letettem magam mellé, és vártam, hogy elhaladjanak mellettem. A buszt szidták, mert nem állt meg, pedig integettek, ordítottak. Üresen robogott el, szélvédőjén kivilágított táblával, amilyen városrész nem is létezett.

Most elkerültem a sarki lámpát, mert olyan volt, mintha hamut szórna. Szürkén szitált valamilyen eldönthetetlen állandó csapadék. Zöld szem izzott a sötétben. Végignyúlt az utcán, mint egy emberi test. Megtorpantam. Léptek közeledtek felém. Csak a körvonalai látszottak, a fejtartásából látszott, hogy kíváncsian tekint felém.

És akkor, abban a pillanatban megmozdult a dobozban.

A kórház előtt álltam. Mintha én tapostam volna az ösvényt, olyan egyhangú lett az ingázás, mintha a pékhez mennék. A kenyérillat, az más. Az első napon kevesebbszer vettem levegőt, a szag miatt. Meghatározott időre alkalmaztak egy ápoló helyett. Ezeket az állásokat már évek óta ideiglenesen töltik be az orvosiról kimaradozó egyetemisták.

Három nyolcágyas egy folyosón.

Megint egy sün, bazmeg, szólt oda a félszakállú a társának. De az befordult az ablak felé, és nem szólt.

Vannak, akik emlékeznek, és vannak, akik ebből tanulnak, mondta a félszakállú. Ő volt az egyetlen beteg, aki lement néha az udvarra.

Eleinte csak éjszaka jártak a plakáttépők. Micsoda sunyiság, morgolódtak reggelente munkába menet. Hosszú távolságok lettek buszjáratlanok, az arc-képfoszlányos papírpernyét sodorta a szél az egyik üres megállótól a másikig. Észrevétlenül harapózott el a szenvedély: látványosan ürítették ki zsebeiket a járókelők, nem várva meg, hogy a lámpavasra szerelt szemeteshez érjenek, ott lökték ki magukból a szemetet, mint valami idegen testet, ahol éppen rájöttek, hogy teherré vált, és amit őrizgetnek, nem ér semmit. A tépés rítusa a becsapottak ösztönösségével terjedt, már akkor is téptek és köptek, amikor nem kellett volna. A szokatlanul meleg és száraz téli időjárás pedig csak szította a szagatókedvet. A havazás vagy egy nehéz eső belemosta volna a betonba a plakátok ritmikusan, más-más színben ismétlődő tekintetét, elfeledtette volna, hogy ugyanezt az arcot más megvilágításban már látták néhány hónappal korábban, csak a festék lett harsányabb, és elszabták a szélét a sietésben.

Az elégedetlenség csendes mutatványába besegített a szél: sosem látott forgószélet penderített a bulvárokra, ellenségesen sziszegett, és kavargottak a röp-

pentyűk, mint a muslincák, könnyű, libegő felhőbe tömörültek az erjedés felett.

Leszállás előtt a helikopter tett egy kört a levegőben. A por szűrős sárrá köpülődött a szemünkben, annál fájdalmasabban, minél gyorsabban akartuk kitörülni.

Odalent, a piacon egy terepszín ruhás állt egy toalettpapírhegy mellett. Arcán őszes borosta. Három lépéssel arrább egy másik csupán kettőt árult, de azt sem adta el, mert valójában dealer volt, csak álcázta magát.

Távolról olyanak látszott a jelenet, mint egy némafilmben.

A vevő az ujjaival mutatott egy számot. Az árus arca rezzenéstelen maradt. A mérges vevő erre belerúgott az egymásra púpozott tojástartókba. A következő pillanatban az orrán lógott a sárgája, mielőtt lecsordult volna, a földhöz csapta, mint a taknyot. Elindult a szennyvízvezetőn a sűrű, sárga láva. A többi gurult az áruspadok alatt százfelé. Jutott a zsebekbe is, csak le kellett érte hajolni. Repült az idő, mint egy nagy, halott madár.

Bent másnap sárgára sült fasírtok lebegtek valami fahéjas főzelék felszínén. Öklömnyi összemorzolt kenyér egy kis hagymával összegyúrva. Egyenletes csámcsogás hullámozott végig a folyosón.

A raccsoló megint eljátszotta az injekciós tűjét, úgy kell lenyeletni vele a napi adagját.

A fürdőszobából dőlt a füst, mert ott szabad volt. Civil alig. A többiek onnan. Helikopterrel hozták a legfrissebbet. A tetőn még nem volt magánál. A bal kezén két sínnel tolták be, összecsavarozva. Mindkét öklén futball-labdányi gipszbunkó volt. Egyszer az egyiket emelte fel, máskor a másikat, mint valami számára is ismeretlen tárgyat, közben beszélt egyfolytában, és folyton ismételte önmagát. Külön-külön elmesélte az állóknak és fekvőknek, holott önkéntelenül is hallották, még a bömbölő hegyi zenén át is.

Hullák másztak folyton a beszédbe, de nem ő ölte meg egyiküket sem, mert akkor gyilkos lenne, a történetek csakis védekezésről szólhatnak, olyan kötelességről, melyben a harc a kölcsönös védekezés eszköze. A kórterem a társas gondolkodás színhelye lett, ahol hihetőbbé vált a hihetetlen, cselszövővé a sebész és cinkosává a műtős, aki ott is vágott, ahol nem kellett volna, merő féltékenységből és rosszindulatból; a takarítónő fájdalomcsillapítókat csempészett, felárral adta tovább az amputáltaknak; hazudni nehezebb, mert azt folyton ki kellett találni.

Hogyan cáfoljam meg, hogy itt nem végzünk transzplantációs kísérleteket a betegeken? Még hogy állatok felhasználásával! Most tegyek közzé egy nyilatkozatot?

Ne csinálj semmit, mondta az osztályvezető főorvos az egyik kollégájának.

Másnap reggel munkába állt egy újonc, állandóan a köpenyével volt elfoglalva, azt igazgatta. Menekült valahonnan.

Megint egy sün, jegyezte meg a félszakállú az új beteghordásra mutatva.

A csavarozott neki is elmesélte, hogy a kezében robbant fel, a földről akarta felemelni, sötét volt, az Isten nem szimmetrikusan büntet: az egyiket elvette mindenestül, a másikon három ujjat hagyott, micsoda ajándék a huszonegyedik születésnapjára.

Akkor is be volt kapcsolva a kórteremben a tévé, ha senki sem nézte. Legtöbbször harcos filmeket sugároztak, sokszor látottakat. Ilyenkor pergett róluk az eső, és fáztak.

Honnan ez a sün, kérdeztem a félszakállút az udvaron, amikor tüzet kért tőlem.

Behúzza a tüskéit, és gurul ide-oda.

Ennyi?

Mafla képe van minden sünnnek.

Közben úgy mért végig, mint egy börtönőrt.

Futótűzként terjedt a hír a betegek között, hogy jönnek!

Az összecsavarozott kezű megint ugyanazzal a lánnyal álmodott, elpihegte neki többször egymás után, hogy emelj magasra, emelj, emelj magasra!

A szőke ápolónő soha nem maradt tovább a kórteremben, csak annyit, amennyi a lázmérők szétosztásához szükséges. Gyorsasága meghazudtolta a cirkusz késdobálóját. Nem érezte magát biztonságban. Annyi kávé kapott, hogy naponta megtelt a zöld táskája. Főleg a személyzeti szobában unatkozott. Sokáig csapkodott az ablak előtt a helikopter, mint valami szitakötő. Be akart jönni.

Morzványit sem hagytak az ebédből. Ilyenkor csetlettek-botlottak a mocsos tényérekkel, de most nem. Baljós csend ülte meg a kórtermet. Még a másnap hazamenők is nyugodtan olvsgattak. Nem heccelték egymást. Rádió, tévé kikapcsolva.

A félszakállú csak akkor szokott elérzékenyülni, ha valaki megkérdezte tőle, mikor/hogyan vesztette el a fél arcát, és erre hetente adódott alkalom, amikor a betegek váltották egymást. És mesélni kezdte, hogy szürkén szitált valamilyen felismerhetetlen állagú csapadék, egy szem zölden izzott a sötétben, végignyúlt az utcán, és akkor érezte először azt a könnyfacsaró szagot.

Az összecsavarozott kezű megint odahívta a szőke ápolónőt, de mikor az ágyához lépett, csak habogott valamit a gipszről, hogy nem kötött meg rendesen, kispórolták belőle a kaolint, meg a géz, a géz is ritka, morzsolódik, hátha nem is három ujjja van benne, csak kettő, szóval becsapták.

Jönnek, cikázott megint a szobában, amire a félszakállú társa is felneszelt, aki két hete befordult az ablaknak, még ő is másik pizsamát kért. Nem jutott mindenkinek tiszta felsőrész.

Agyonfászlitzák, de a szabadon hagyott tenyérnyi darabból is felismertem a tojásárus arcát. Vidoran faggattam, hogy biztosan megint drágán adta a portékáját, és valamelyik feldühödött plakáttépő felaprózta a csontjait. De nem: egy kamion elé lépett az utcasarkon. A jármű szabálytalanul közlekedett, a járdán hajtott végig. A tojásárus pedig meg volt győződve róla, hogy a közeledő valami az országúton halad. Amikor szürkén szitál valamilyen ismeretlen állagú csapadék, folyton összemosódnak a dolgok.

Baljós csend ülte meg a szobát. Vittem be a lázmérőket. És akkor minden kiderült.

Elnyavvantotta magát. Az oda nem illő hang kétszer olyan hangosan szólt a kiváló akusztikai körülmények között. Körbeforogtam a meglepetéstől, hogy honnan jött.

Tévés kapcsolat?

Az összecsavazott felemelte egyetlen kezét a futball-labdányi gipszgömbbel. Nem ököltre, hanem víztoronyra hasonlított.

Ezt hajtogatad egész éjszaka, találj ki valami újat.

Hangot tenni a hangra. Szinkronizálni akarták. Későn jött be az ablaktáblába a helikopter.

A saját hangom a westernfilmek párbajstílusában valahogy így hangzott:

Szóval, hova dugtátok azt a dögöt?

Erre a félszakállú éjjeliszekrényében újra elnyavvantotta magát. Nem lehetett tovább titkolni a bűnt: egyszerűen feljött vele a lépcsőn. Csak ő szokott lejárni az udvarba. Meg lehetett volna vele ijeszteni a szőke ápolónőt. Unalmából kikökkenteni. De mégsem riadt meg, csak szótlanul kiment. A macska pedig maradt, ízlett neki a sárgára sült fasírt. A szekrényben evett, közben dorombolt, be kellett csukni az ajtaját. Alkalmazkodott. Kidugta a fejét. Cirmos.

Mondtam, hogy előbb-utóbb muszáj... Mondtam, hogy hazaviszem. Mérlegelték. Mondtam, hogy elég nagy és huzatos a ház, a szomszéd lakás lomos és üres, alul városi pincével, való a macskáknak, az egerek is sokan mostanában. Sose tartottam állatot. Miegyéb. Hadartam, mintha magamat akartam volna meggyőzni. Mert furcsálltam, ahogyan rejtegették. Jobb, hogy előttem nyávogta el magát, és nem a reggeli viziten, mert az égés lett volna, az állat számára pedig sürgős távozás. Semmi cickamickázás, amióta ilyen szépen folyik a segély.

Akkor belerakom egy nejlonzacskóba, és surranok vele...

Ára van, villant rám a félszakállú. Megállt a kezem a levegőben. A cirmos hol rám, hol pedig a félszakállúra tekintett zöld szemével.

Mert ahol én voltam, ott a macskának is ára volt, fejtette ki, és a szeme egészen sötétre feketedett.

Biztosan félreértettem valamit, meg is kérdeztem hangosan, hogy pénzért adná el?

Ára van.

A többiek már ütemesen röhögni kezdtek. Legyen, gondoltam, és elővettem a zsebemből egy ötvenest.

Nyújtottam.

Nyúlt felé.

De nem engedtem el. Ő sem.

Legyen játék.

Lassan, ahogyan a cipzár nyílik, szélesedett a repedés, szakadt sercenne a papír, az ötös a kezemben maradt, a nulla pedig az övében.

Pontosan ennyibe kerül a macska.

Zengett a kórterem a nevetéstől. Hazavitem.

Bejárta a bérelt lakást meg a mellette levőt, melyet nem lakott senki, bútorok álltak benne feltornyozva, mintha éppen vinni akarnák valahová, de ilyenmire nincs hely, lom és zúvadék, porból a függöny, a macska óvatosan kapaszkodott fel rá, de a harmadik lépés után alászállt egyik hosszúkás darabjával

együtt, lent elhevert a bordó bársonyon, foszlott rojtjával játszott. Mit eszik egy ilyen? Zöldülő szalámit. Ugrott utána, mint egy tigris. Beitta az éjszakát, mint a szivacs.

Másnap reggel megfésülködtek. A körmükre néztek. Sehol egy szétvetett papucs. A félszakállú az ágya fölé rajzszögezte az arcának mindkét felét megörökítő portrét, és idegesen hajtogatta, hogy furcsa szagot érez. Kurvannyát, ez beszart!

Az összecsavározott kezű megint odahívta a szóke ápolónót, de mikor az ágyához lépett, csak arról habogott, hogy hány ujja maradt meg összesen a két kezén a gipsz alatt, mert már nem hisz senkinek.

Mit körülményeskedsz, mondd neki, hogy üljön rá vagy legalább verje ki, kurjantotta oda a tojásárus.

A szóke ápolónő dühöngve viharzott ki a teremből. Az összecsavározott kezű mérgesen felugrott, és a tojásárushoz ment. Akkorát rúgott az ágyába, hogy annak meg kellett fektében kapaszkodnia, közben a kerekek gurulni kezdtek, és az ágy a nyitott ajtó felé tartott.

Rögtön itt lesznek, ti meg itt játszadotok, ordította az ápoló, és a helyére tolt az ágyat.

Látom őket innen, az ablakból, hoznak, hoznak, nyelt hozzá a félszakállú társa, aki azelőtt befelé szokott fordulni, most pedig fel-alá járkált az ablak előtt, mint egy ordas a ketrecében, és hangosan felmondta, amit látott és gondolt. Aki csak járható volt, ott tolongott, a tojásárus a mankójára támaszkodott.

A főnővér visszaparancsolta őket az ágyukba. A lépcső felől harmonikaszó hallatszott. Az osztályvezető főorvos meg a helyettese is katonásan álltak elébük. Az adományozó intézmény frissen tupírozott nagyasszonya ünnepi seilyemben nyújtja át adományát az osztálynak. Az ápoltak méterekre távolabb lesték az aktust; két báláról lerítt, hogy mi lehet benne.

Legyen béke velünk és ellenségeinkkel! Végig ki kell tartani, ez a szentatya üzenete, ne felejtsetek el, mondta a nyakkendő.

Kifeszítette szárnyait a harmonikás, és belefogott egy műnépdalba. Ketten énekelni kezdtek. A raccsoló is belecifrázott a refrénbe. Az ápolónők bontogatni kezdték a csomagokat, és gyorsan megszervezték a szétosztást termenként, dobozos szörp, keksz, két pástétom, egy doboz háromszögsajt és három doboz cigaretta. A vendégek útba ejtették lassú sétával a kórtermet. Kiszállingózott utánuk mindenki a folyosóra. Végigcsúsztak a fekete műmárvány kockákon a harmonika hangjai: beljűk zavarunk, villámlik az ég, előlünk menekül a gyáva népség, pogledaj dom svoj, andjele!

Megszólalt hozzá a betegek kórusa. Az ütem végigpattogott a folyosón, megmozgatta a csíkos pizsamákat, aztán a fehér köpenyeket is. A mankósok sem akartak kimaradni belőle. A félarcú is csatlakozott. Mellette dallamra járt egy összecsavározott kéz. Lassúbb volt ugyan a mozgás az ütemnél, mégis felidézte a táncot, amely végigkigyózott, megmozgatta a létező és hiányzó végtagokat, kioldódott belőlük a fantomfájdalom, párolgott a gyógyszerek hatása, csoszantak egymás után a papucskok; akik csak feküdtek, felülni próbáltak, fényesedtek a szemek; akik már járn tudtak, tánclépéseket tettek, mert az iz-

mok ismerték a dallamot és a feltámadást, képzeletben pedig a koreográfia is megjelent, a tekintetek messze jártak, szétrobbantva a folyosó burkát, és a frissen támadt léken bekéklett az ég.

Kihűlt a tányérokra a fasírt, senki nem gondolt az ebédre, inkább rágyújtottak. Kődnek tűnt a füst, amely álcáz, el lehet bújni benne; zsebembe süllyesztettem két fasírtot, és hátráltam a lépcső felé. Úgysem akadt munka már aznapra.

Előttem a járdán egy nagy barna bogár mászott, a hátára írták a nevét. Fél arc lefeggett a falról letéve.

Elővettem a zsebemből a fasírtot, és egy újságlapon tálaltam a macskának. Teleengedtem vízzel a kádat. Hol sárgább, hol zöldesebb sugárban ömlött, majd vékonyabbra fogta a csobogást. Nyitva hagytam az ajtót.

El lehetett látni az előszobáig. A kádból láttam az órát, sok időt engedélyeztem magamnak. Soha nem gondoltam volna, hogy ilyen gőzös levegőben is megél a pók. Besétált az ajtón dorombolva a macska, tekergőzött fényes szőrével, mint egy kígyó. A hasa felé vékonyodó sávokkal még a mintázata is hasonlított. Figyeltem, ahogy mellső lábaival felágaskodott a vécékagylóra. Egyikkel megtámaszkodott a peremén, a másikat pedig lenyújtotta hirtelen, mintha halat fogott volna a porcelánmederben. Ügyesen kiemelt belőle egy darab szart, amit a lefolyó otffelejtett. A fasírtszerű amorf darab a padlócsempére pottyant. Lilásbarnán várta a fejleményeket.

Gyorsan megtörülköztem, rövid keresgélés után találtam egy kartondobozt. Az állattartás mégsem az én területem. A lépcsőházból folyton kilopják az égőt. De nem: a rézdrót kellett valakinek. A bank előtt már álltak néhányan. A reggeli nyitásra vártak. Kenyérillat ereszkedett lefelé az egyik kitárt ablakból. Háttal álltam az éjszakának, elkerültem a sarki lámpát. Este féltem cipelni valami dobozt az utcán, azt hiszik, hogy szeretetsomagot viszek, élelmet, és leütnek. De folyton ok nélkül aggódom. Hold volt és csillagok.

A kórház előtt álltam, ahol már mindenki jóllakottan aludta csendes álmát. Léptek közeledtek felém. Csak a körvonalait láttam az ellenfényben, de abból is felismertem a portást, aki érdeklődve méregetett, miért tértem vissza egy dobozzal éjnek évadján.

És akkor, abban a pillanatban megmozdult a dobozban.

A kórház macskája, mondtam neki tényszerűen. Elkóborolt, és visszahoztam.

Kibogoztam a csomót, feltártam a doboz tartalmát. Kiugrott belőle, és az udvar felé vette az irányt. Mégsem tűnt el hirtelen a sötétben, ahogyan vártam volna. Körbedorombolta a kukát. Cigarettaival kínált a portás, kapott ő is a segélycsomagból. Kuckójának ajtaja tárva. Nem feledkeztek meg a személyzetről sem, bizony. Ital az asztalon. Üljek csak le. Elővesz egy poharat, mutatja a fény felé emelve, hogy tiszta, és élém teszi.

Útitársam: Zilahy

Amikor a hatvanas évek közepétől akadálytalanná vált a határátkelés, hajnalonta gyakran sínbuszoztam Horgosig, majd pedig cipeltem alkohollal, kávéval, kakaóval és nejloninggel megtömött, súlyos útitáskáimat két kilométeren át, a magyar határról Szegedre tartó autóbuszig, hogy estére fütyülős fazékkal, jénai tállal, téli szalámival és szegedi piros papuccsal térjek haza.

De nem adtam fel; szívósan ábrándoztam költői karrierról, diplomáról, érvényesülésről. Mégis, kellett az a hat év csetlés-botlás, hogy végül – a körülmények kedvező összejárásása folytán: a buszkalauzi tartós munkaviszonyból történt kirugatásom és a '68 telétől őszig lángoló, öröknagy szerelmemet egyetemre és új szeretőre cserélő, frissiben érettségizett kedves hűtlensége nyomán – felvételizzek, és bejussak az újvidéki bölcsészkarra. Aztán tanulmányaim harmadik évében vérszemet kaptam, és beiratkoztam a szegedi egyetemre is. Igaz, lefitymálva előképzettségemet, csak elsősnek vettek föl, de nekem így is elégtétel volt az, hogy a Babbitstól, Juhász Gyulától, József Attilától és Radnóti-tól egykor látogatott falak közé kerülhettem. Ennél többre nem is sarkallt becsvágyam; mindössze két hétig szívtam a patinás tanintézet levegőjét, majd engedve az újvidéki nyárban szárba szökkenő legújabb szerelem készítő hívásának; filmszerű kapkodással táskákba gyömöszöltem valamennyi holmimat, és végleg odahagytam a szegedi diákszobát.

Poggyászom része volt Pataki Ferenc néhány festménye is. A már akkoriban is neves festő olcsón, nekem haveri áron adta képeit. A vámos esetleges akadékoskodásának leszerelésére afféle ajándékozási nyilatkozatot és dedikálást kértem a művésztől... A határon hiába izgultam, motyóimmal mit se törődött a közeg, inkább a mögöttem ülő öregúr olajzöld útlevelét fürkészte hosszasan, majd a buszról le is tessékelte az embert. A koros bácsi fél órányi kínos várokozatás után került elő.

Szabadkán a vasútállomás szomszédságában volt a távolsági buszok megállója. A Szegedről érkezők egy része szétszéledt, míg velem együtt jónéhányan az újvidéki járatra várakoztak. A „szegedi” öregember bizalmas közvetlenséggel megkért, hogy a begördülő járművön neki is fogjak helyet. „Fiatal barátom, maga úgyis olyan fürge...” Bevágtam hát a táskákat a csomagterbe, és festményestől nyomultam fölfele az utasokkal. Amikor útitársam szuszogva mellém telepedett, a tartalomról nem árulkodó, papírral burkolt és madzaggal átkötött táblákra mutatott: „Művész...?” Egy szóból is értettem, mire céloz; a bölcsék tömörségével beszédtakarékosan, szószátyárságmentesen azt firtatja, festő vagyok-e? Mit magyarázkoznak egy idegennek, pláne egy ilyen régi vágásúnak, hogy írónak, nem pedig festőnek készülődök, művészet ez is, az is. A további társalgástól elzárkózó ráhagyással igenelek: „Az.”

„Akkor mi rokonlelkek vagyunk” – mondja az úr kedélyesen.

Magamban akármilyen villámgyorsan is fejtem meg az illető kiletét (zöld útlevel, amerikai..., a határszervek figyelme, élemedett korú művész: ez csakis

Zilahy lehet!), ő nem győzte kivárni elmém megvilágosodását, és mintegy szemrehányó türelmetlenséggel robbantó poénként hatott bemutatkozása:

„Zilahy Lajos vagyok!” – nyújtotta felém a kezét.

Egy élő legenda ül most mellettem az autóbuzsón. Ő volt az első és talán az egyetlen magyar író, akinek a neve elhangzott családjunkban, úgy 1950 táján. Akkor, ötévesen már Shakespeare-ről is hallanom kellett, mivelhogy anyám és a tragikus szerelmi történetekre fogékony barátnői izgatottan küldöztek mozi-jegyért, ha a Rómeó és Júliát, a Hamletet vagy a Halálos tavaszt adták. Mint a szerelemvallás kamasz megszállottja, akár egy verset, betéve tudtam a Halálos Tavasz első bekezdését, hogy illő alkalmakkor idézhessem, s az érzelmes have-rokra is rátukmáltam a könyvet. Én magam nem vettem a fáradságot, hogy Zilahy többi műveivel is megismerkedjek; véletlenszerűen vagy környezeti sugallatra kerültek eléem olvasmányaim. Márpedig a hatvanas évek derekáig Magyarországon annyira agyonhallgatták a hazájukat elhagyó művészeket, hogy az új nemzedék létezésükről sem szerezhetett tudomást. Az olvasók és mozilátogatók korosabb, beavatatlan rétege pedig azt is hihette, hogy már nincs is az élők sorában egyik-másik író, színész és énekes. Óbecse jóérezsű, hálás népe utca elnevezésével ezért is állíthatott emléket a hatvanas években a Valamit visz a víz holtnak hitt szerzőjének. Márpedig ama viharvert utcanévtábla keresztapja életének nyolcvanadik őszén elevenen és határozott tervekkel iparkodott a tartományi székváros felé, az autóbusz velem szomszédos ülésébe süppedve.

Olyan megilletődöttséggel fogadtam ennek a szent öregembernek a jelenését, mintha túlvilági lényként került volna elő. Pedig akkori késő kamasz önteltségemben méla közönnyel viseltettem a másoktól körüllehegett nagyságok – tanárok, politikusok és államférfiak – iránt. Valaki szerettem volna lenni, de tisztában voltam azzal, hogy még semmilyen téren sem sikerült megmutatnom kiválóságomat; négy-öt jó verset sem tudtam megírni odáig. Senkiségemet mások semmibe vételével kárpótoltam, hoztam egyensúlyba. Csakhogy itt azzal a személlyel hozott össze a véletlen, akit már gyerekként csodálni, szeretni, imádni láttam családom és a könnyező, megrikatott moziközönség részéről.

Látva megindultságomat és tartva attól, hogy netán kérdések özönét zúdítom rá, nyomban kikötötte, hogy politikáról ne essék szó közöttünk.

– Talán valami tortúrának vetették alá imént a határon?

– Dehogy! Ellenkezőleg! Felismertek, megvendégeltek és ünnepeltek engem. Talán utál a kormány, de a nép a szívébe zárt.

A magyaron kívül még három kormányt is megemlített, mint amelyekkel pertuban állott volna. („Mondom én az amerikai kormánynak, hogy jó fiú ez a Tito...”) Hát **így** nem politizáltunk a buszozás másfél-két órája alatt. Tágra nyílt szemem biztatására végig ő vitte a szót. Láttam rajta, hogy akkor is egyfolytában beszélne, ha egyáltalán nem szólok közbe. De legalább kétszer félbeszakítottam, és őszinte érdeklődéssel kérdeztem a Halálos tavasz keletkezése felől és arról, hogy ismerte-e Krúdy Gyulát?

– Amióta újságok léteznek, mindig találhatunk bennük pletykákat, kishíreket szerelmi drámákról, öngyilkosságokról. Egy ilyenből kiindulva azzal kezdem a történetet, hogy a férfihős végez magával. Nehéz írói feladatot kellett megoldanom ahhoz, hogy – a tragikus vég előzetes ismertetése után – úgy

alkossam meg az előzményeket, hogy a cselekményszövés feszültségét végig fenntartsam, és már-már elhitesse az olvasóval, hogy még jóra fordulhatnak a dolgok, lehet kedvező megoldás is. Elismerem, hogy szimpla szerelmi sémát regényesítettem, de a modernnek bonyolultsága csak az irodalomtudósok és a lélekbúvárok vékonyka rétegének való. Én a legszélesebb közönséghez akartam szólni. Aki divatos művészeti irányzatokat majmol, az hóbortos. Mire egyik módi eljut hozzánk, addigra újabb keletkezik valahol Nyugaton. Kár az ilyen hullámverésekre figyelmet pazarolni. Első regényem, a Halálos tavasz megírásakor épp annyi idős voltam – kevés híján harminc –, mint Ady és Móricz, amikor ráleltek saját stílusukra, és felfigyelt rájuk a világ. A megfilmesített Elfújta a szél világsikerén felbuzdulva a harmincas években kedvet kaptam a filmcsináláshoz. Eljutottam Amerikába, és megfordultam Hollywoodban is, majd pedig saját vállalkozásba kezdtem itthon; létrehoztam a Pegazus Filmgyártó és Filmkölcsonzó Kft-t, hogy elejétől végig felügyelhesem a mű megszületését. Karády Katalinból is én csináltam filmszínészt. Igaz, hogy írókollégám, Csathó Kálmán és főleg neje, Aczél Ilona ezt a Pygmaliont kikupálta annyira, hogy színpadra kerülhessen, de a nagy sikert és népszerűséget az 1939-ben forgatott Halálos tavasz hozta meg neki. A filmnek nemcsak írója, a rendezője is én voltam. Ha nem jön közbe a háború, Karádyt kiküldöm Hollywoodba, ahol második Greta Garbo válhatott volna belőle. Akivel pedig most készül a Halálos tavasz új változata, annak itt az alkalom, hogy kitörjön az ismeretlenségből. A tehetséges jugoszláv színésznőről, Milena Dravićról van szó. Amerikai partnere lesz... A film ügyében utazok most...

A dívás szókeségnek elragadóan szép pofija van. Tudtommal már rég sztárosodott a partizán giccsfilmekben – ugye, a jó ügyet bájos orcával, gerjesztő idomokkal érdemes reklámozni, akár a mosóport? –, szerintem nem szorul már nagyobb kiugratásra Dravić művésznő, aki talán ez idő tájt (1971-ben) hervadásnak indult. Ezeknek a gondolataimnak nem adtam hangot.

Amikor tehát '71 őszén egymás mellett ülve buszoztunk Zilahyval Újvidék felé, el nem mulaszthattam, hogy megkérdezzem kedvenc írómtól, Krúdy Gyula felől, hisz kortársak voltak, alig tizenhárom év korkülönbséggel. (Tudatában voltam annak, hogy kíváncsiságom netán sértheti útitársam hiúságát, mivel-hogy az alkalmiság folytán illene őt – az égből idecseppent óriást – tekintenem a pillanat főszereplőjének. Látszólag nem zavartatta magát „tapintatlanságomtól”, készséggel válaszolt, de a későbbiekben is minden mondókájába bőségesen beleszótt önmagát.)

– Találkozott is Krúdyval?

– Találkoztam én mindenkivel, aki az irodalomban és a politikában számított. Nagyszalontai születésű lévén már gyerekként bejáratos voltam a Tisza grófok uradalmába. 1912-ben ott voltam a parlamenti karzaton, amikor egy képviselő rálőtt a Ház elnöki székében ülő Tisza Istvánra, ám az sértetlenül és továbbra is higgadtan irányította a vitát. Amikor pedig az őszirózsás zűrzavar idején sehonnai csellengő katonák megölték a villájába visszavonult gróft, kötelességszerűen szereztem neki koporsót (abból is nagy hiány volt!), hálából az egykor általa megkapott ösztöndíjért.

Krúdy írni és élni egyformán tudott. Nála a vendéglők látogatása nem jelentett öncélú dorbézolást. Ha virradatig járta a korcsmákat, rendszerint a pályaudvarok tájékán kötött ki, hogy vidéki pasasérnak adva ki magát, kikérdezhesse a hordárokat és a fiákerosokat Budapest nevezetességei felől. Így tanult meg a köznép szemével is látni.

Szegényt mindig ínség gyötörte, de a tízes években már nagy becsben álló írón segített, aki csak tudott. A pincérek és a szerkesztők hiteleztek neki, az utóbbiak kézirat ellenében azonnal kiutalták a honoráriumot. 1910-től íróként virágkorát élte, számára ez volt a remekművek évtizede, de a könyveit készséggel megjelentető és jól fizető kiadók sem tudták megszabadítani állandósuló pénzzavaraitól. Családja – három gyermeke és felesége – elől menekülve madámok „barátságos házában” tanyázott, vagy bevetette magát az olcsó Meteor szállodába, ahol zavartalan nyugalomban dolgozott legjobb regényein. A háború közepe táján már senkit sem hordoztak tenyerükön a kiadók. Krúdy ezért is tekinthette megmentő szerencséinek az 1916 májusában neki ítélt, igen magas összeggel, kétezer koronával járó Székesfőváros Ferenc József irodalmi díjat. Az odaítélésben döntő szava volt az akkori polgármesternek, Bárczy Istvánnak (aki később az apósom lett). Az átadó ceremónia után az ünnepelt író csakhamar kiosont, nehogy megrohamozzák hitelezői, ám így sem sokáig boldogította a szép summa, mert kártyán még aznap a nyakára hágott. Ennek tanúja voltam az Otthon vendéglőben, és megfigyelhettem, hogy a Tisza grófnál látott hidegvérrel lépett túl a veszteségen.

Én ugyan nem találkoztam vele, de írói berkekben a lényeges dolgokat mindenki tudta céhbeli társairól. Krúdy legendás nyomora szájalmat keltett mindannyiunkban. Így eshetett meg, hogy utolsó, Az élet álom című kötetéért a Kosztolányi irányítása alatt álló Pen Club és a mecénás brit Rothermere lord jóvoltából Krúdy Móriczcal megosztva kapta az „év könyve” díjat.

Csak most visszagondolva restellem, hogy amíg hozzám dőlt a pénz – bár nem érdemtelenül, csak maga a Halálos tavasz százezer dollárt hozott a konyhára –, addig az ország legnagyobb írója nyomorgott, az iskolai zárőnnepélyre készülő Zsófi lányának nem tudott illő ruhát venni, és tartozás miatt az áramot is megvonták lakásától életének utolsó napjaiban.

– Volt oka elhagyni Magyarországot? Amerikában megcsinálta a szerencsés-jét? – tettem fel tájékoztatásom kérdéseit.

– Itthon semmi sem fenyegetett, hacsak nem bizonyos körök rosszálló értetlensége. A háború előtt és alatt is minden oldalról megtapasztalhattam a bizalmatlanság jeleit. Irányomban az oroszok jöttével sem változott meg a hatalmi hozzáállás; ezért is válhatott belőlem a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság elnöke, amiben legfőbb partnerem volt Vorosilov marsall. A kettőnk közötti már-már baráti viszonyt jól szemlélteti, hogy az élc kiérezhető hangsúlyával egyszer felszólítottam: hasson oda, hogy Budapest nevét Zilahygrádra változtassák. Mondom, én 1945-től is szinte kiváltságos helyzetben voltam, ám mégis meglegyintett a készülő új demokratikus rend szele, amelyben már nem kívántam szerepet vállalni. A megszülető politikai rezsim viszont nem hagyta, hogy kívül maradj; páthúséget és örökös színvallást várt el. Én mindig is a világ

baját akartam orvosolni, nem csupán egy nemzetét, és pláne nem egy ideológiához igazodva. Céljaimhoz, igényeimhez Amerika kínálkozott a legmegfelelőbb terepnek. Csakhogy az ötvenes évek ott is a gyanakvás korszaka volt. A német, a magyar, az orosz, majd megint a magyar (Gestapo, ÁK vkf, NKVD, ÁVO-ÁVH) titkosszolgálatok után rám szállt a Szövetségi Nyomozóiroda (FBI). Ellenségnek tekintettek régi és új hazámban is.

Az otthon még magyarul megírt Ararátot két, angol nyelvű kötettel egészítettem ki, így keletkezett a Dukay-család (The Dukays), s az addigi tengődés után a kilencvenezer dollárra megkötött kiadói szerződés kilábalással kecsegtetett az anyagiak terén. Hemingwaynek hatvanezret ígértek az Öreg halász...-ért, de végül csak tizennyolc ezret kapott kézhez. Esetemben se lett semmi a kilencvenezerből, sőt azzal ijesztgettek, hogy meg se jelenik a mű, utóbb be kellett érnem a tizenkét ezerrel.

Többé nem fogtam nagyobb munkába, megéltem az addig írtak jogdíjából, közben feleségem [Bárczy] Piroska sem tétlenkedett; jól menő idősgondozó otthont igazgatott. Több művem tananyagává vált Amerikában, Spanyolországban és Olaszországban. Az említett államokon kívül meghívást kaptam többek között Dél-Koreába, Izraelbe és Svédországba.

Különösek voltak Amerikában az ebédbe torkolló irodalmi matinék. Ezek egyike egy sportpályányi étteremben zajlott. A többszáz fős közönség és a húsz író hosszú, terített asztalnál ült. A mellettem ülő éltes hölgy abroszra helyezett talpas tábláscskáján a Tolsztoj családnév állt. Megkérdeztem, hogy **abból** a famíliából való-e? Megerősítette, hogy igen, ő a nagy író unokája. Amikor megtudta, hogy magyar vagyok, számomra is meglepő vallomást tett arról a családi legendáról, amely szerint Lev Tolsztoj ősei magyaroktól származtatták magukat.

Az asztalszomszéd orosz asszonyság elbeszélte, hogy valamikor a 13. században két magyar szerzetes tűnt föl Moszkva utcáin; az egyik nyurga, a másik köpcös, s a helybeliek ennek az utóbbinak adták a Kövér – azaz oroszul: Tolsztoj – nevet. Persze ahhoz, hogy utódok is örökölhessék az elnevezést, a papocskának egyszer és mindenkorra le kellett vetnie a reverendát, és családot illett alapítania.

A későbbiekben soha semmilyen forrásban nem bukkantam az elmondottakat hitelesítő adatra. Annyit sikerült megtudnom, hogy a Tolsztojak egy német Dick nevű jövevénytől eredeztették magukat, akinek **vastag** jelentésű nevét egyszerűen lefordították. Az Anna Karenina írója sohasem büszkélkedett magyar származással, ugyanakkor meglehetősen rossz véleménye volt a magyarokról, kisebbségpolitikájuk és a vallási szekták állítólagos üldözése miatt. Állapotainkat illetően az a felvidéki Dusan Makovicky háziorvos sugott elfogultan, akinek szavahihetőségét maga az író is kétségbe vonta, amikor megtudta, hogy a doki naplót vezet róla, jórészt magyarul. (Az orvos leszármazottai, rokonai Makoviczky néven megbecsült orvosként, tudósként érvényesülhettek és jól érezték magukat a magyar társadalomban.)

Zilahy, aki utazásunk elején kerülendőnek tartotta politikai témák felvetését, példát mutatott következetlenségéből. Hozsannázva beszélt a titói Jugoszlávia példászerű demokráciájáról, és én nem láttam értelmét annak, hogy az Új

Symposion két számának nyári elkobzásáról és a munkatársak ellen indított bírósági büntetőeljárásról szóljak. Arról, hogy a hintapolitika hírhedten országló nagymestere megannyi testre szabott kirakattal, illetve virgáccsal keltette az alattvalók és a rezsim boldog nyugalmanak, kiegyensúlyozottságának látszatát. „Jöttment” külföldiként Zilahynak nem volt fogalma, rálátása, nyitottsága az itt élők megszenvedett hétköznapijaira. A kivételezett helyzetű vendéglátó újvidéki írók társaságában elköltött szállodai pazar vacsorák közepette, amerikaisága és hírneve védettségében aligha volt képes beleérezni egy fenyegetett kisebbség sorsába. Ő itt a hivatalosság és a kisemberek részéről is figyelemben és szeretetben részesült. Ezt is ő mesélte nekem:

– Könyvkiadási tárgyalás után Montenegróból repültünk Belgrád felé. Felelésem mögöttem ült egy szerb asszony mellett. Beszédbe elegyedtek; honnan, hova, mi járatban...? Szóba került a könyvkiadás, a férj írósága.

– És mi a neve az urának?

– Zilahy Lajos.

– Ugyan ne mondja! – csapta össze kezét az idegen nő álmétködő hitetlenséggel. – Mindent elolvasok tőle. És hol van most a maga embere?

– Itt e! Előttünk ül. – Mire az asszony boldogan szorongatta bemutatkozásra nyújtott kezemet.

Mindig is szerettem ebbe az országba jönni. Itt találkozhattam otthon maradt íróbarátaimmal. 1967-ben Bledben volt a PEN Club Találkozó. Sokáig vezetőségi tagja voltam ennek a nemzetközi írószervezetnek. Akkor, poharazás közben elmondtam a hazámból jött kollégáknak, hogy kettős teher nyomja vállamat; Nyugaton kommunistának, otthon pedig reakciónak bélyegeznek engem. Ez mind baromság.

Az olvasóval szeretnék megosztani még egy olyan dolgot, amelynek csak én vagyok birtokában. Zilahy kérdés nélkül egyfolytában vitte a szót; kisregény terjedelmű mondókájából emlékezetesen kimagaslik az alábbi vallomás:

– Az író táborok Kanizsáját nagyon szeretem. Ha elszánnám magam a végleges hazatérésre, akkor Kanizsán szeretnék letelepedni, és a Liget-soron választanék magamnak házat.

Újvidékre érkezve még egy szívességre kért kedves alkalmi útitársam: rendeljek taxit, és a sofőrrel közöljem az úticélt, a Park szállodát. Abban az irányban laktam én is, így maga mellé ültetett az író, majd a Papp Pál utca sarkán, a tartományi belügyi székház mellett léptem ki a kocsiból. A későbbi hónapokban (években?) még kétszer futottunk össze. Egyszer Újvidék egyik belvárosi gyógyszertárában vásárlók tömege figyelte Zilahy vergődését a kiszolgálóval, aki nem értette az angolt. Közbeléptem, és ráeszméltem az Öreget, hogy egyelőre jobban elboldogul a magyarral... Meglepetésemre bemutatkozott, mintha sose találkoztunk volna. Még egy ilyen eset volt. Ráköszöntem az utcán, mire előkapott egy borotvát, és eligazítást kért: hol vehetne bele élet. Továbbá kért, hogy emlékeztessen, honnan ismerem.

(Részlet)

KÖSZÖNTÉS

POMOGÁTS BÉLA

Kaposvár háromszáz esztendeje

A mai Kaposvár területén háromszáz esztendeje, 1712. december 2-án kapta meg a letelepülési engedélyt az a néhány család, amely az egykor virágzó, majd a török háborúk és a Rákóczi Ferenc által vezetett kuruc szabadságharc véres küzdelmeiben jóformán megsemmisült települést kezdte benépesíteni. A város lakossága korábban szétszéledt, vagy éppen a háborús események áldozatává vált, épületei romhalmazzá lettek, egykori virágzásának még az emléke is a feledés homályába merült. Pedig a községnek ősi múltja volt, az első okleveles adat 1009-ben említi, tehát első királyunk korából (a pécsi püspökség alapítólevelében). Váráról először a tizennegyedik században számolnak be okiratok, 1555-ben a törökök birtokába került, és csak 1686-ban (tehát Budavár visszafoglalásának évében) jutott ismét magyar kézre. A folyamatos háborúk során a város úgyszólván elenyészett, több alkalommal is tűzvészek martaléka lett, egyetlen ház sem maradt meg épségben, korábban híres malmai romba dőltek, szőlőskertjei, szántóföldjei műveletlenek maradtak. A tizennyolcadik század elején mindössze kilenc család élt az elpusztult város helyén. A környéken birtokosos Esterházy hercegeknek volt köszönhető, hogy néhány évtized leforgása során „feltámadt” romjaiból és a feledésből. Néhány évtizeddel később Somogy vármegye székhelye lett, s a tizennyolcadik század végén már a megyei közélet és kulturális élet eleven központja volt. Erről az öröndetes fejlődésről adott színes (és vidám) képet Csokonai Vitéz Mihály *Dorottya* című vígeposza, amely az 1789-es főispáni beiktatás alkalmából 1799-ben született. „Kapos – olvasom Csokonainál –, fővárosa Somogy határának, / S herceg Esterházy dominiumának, / Melly az elmúlt nyáron felette öröndett, / Keblébe fogadván annyi úri rendet, / Kik a nagy Széchényi főispánságának / Hallatlan pompával s fénynyel udvarlának, / Kapos, hol másként is igazságot tenni, / A megye tisztjei öszve szoktak menni, / Kapos volt a vidám Farsangnak is célja; / Hol szállásává lett a herceg kastélya.”

A régi Kaposvár és az Esterházy hercegi familia története ebben az időben, mondhatni, összefonódott: a nemrégiben még szinte elfeledett települést a nádori méltóságot viselő család emelte új fénybe, neki volt köszönhető nemcsak a megyeszékhelyi és bíróságközponti rang, hanem a látványos eredményeket hozó fejlődés is: a városképben, az intézményekben, a középületekben, akár a polgárházakban. Kaposvár így lett a tizennyolcadik század végére a magyar barokk építészet, kultúra és életforma egyik látványos, gazdag és tartalmas központjává. Szekfű Gyula, aki talán a magyar barokk művelődés leginkább tudós, mi több, lelkes híve volt, ebben a barokkban, mindenekelőtt a dunántúli barokkban látta a magyar művelődés történetének egyik legfényesebb korszakát. Voltak ennek a történetnek hasonlóképpen nevezetes korszaka-

kai korábban is: az Árpád-házi királyok román, az Anjou uralkodók gótikus építészeti, művészeti kultúrája vagy éppen Mátyás király reneszánsza, ezeknek eredményeit, értékeit azonban, szomorú módon, tönkretették a folyamatos hadakozások, a kíméletlen török háborúk. A török hódoltság és a kuruc szabadságharc után a régi Magyarország úgyszólván romjaiban hevert, nemcsak a szerencsésebb nyugati országokhoz, a franciákhoz, olaszokhoz, bajorokhoz, hanem a csehekhez, lengyelekhez képest is. Talán csak a török háborúktól nem érintett felvidéki országrészben és Erdélyben maradtak meg a régebbi magyar művelődés építészeti emlékei. A magyar tizenharmadik századnak valójában új országot kellett felépítenie: templomokkal, kastélyokkal, megyei és bírósági épületekkel, udvarházakkal, akár parasztportákkal. És persze be kellett népesítenie ezeket az újjászülető városokat, el kellett helyezni őket a nemzeti élet keretei között – mint a magyar művelődés és közélet műhelyeit. Bizonyára ezért tapasztalhatjuk azt, hogy a „rég Magyarországot” jóformán a „barokk Magyarországgal” azonos – mindez vonatkozik a régi Kaposvárra, a barokk Kaposvárra is.

Szekfű Gyula minderről találó megállapításokat tett nevezetes történeti összefoglalásában: „A barokk az első szellemi mozgalom, melyet a török hódoltságtól okozott hiatus következtében nem tudtunk azonnal, megindulásakor átvenni nyugati szomszédainktól; de bár elkésve jelentkeznek nálunk, mély hatást gyakorol a nemzeti lélekre és önmaga is átalakul speciális magyar kultúrjelenséggé. A magyar barokk minden más barokktól különbözik és lényegében az európai kultúra egy univerzális irányától megtermékenyült formája a nemzeti léleknek.” A „nemzeti léleknek” ezt a „formáját” szemlélhetjük a Dunántúl (vagy éppen az Alföld, a Felvidék és Erdély) barokk templomaiban, kastélyaiban, városközpontjaiban – valóban elmondható, hogy az első építészeti stílus, amely egyértelműen magyar nemzeti jelleget kapott, a barokk városképekben öltött alakot. A magyar barokk a nehéz megpróbáltatások után önmagát (és az európai kultúrában elfoglalható jogos helyét) kereső magyar nemzeti lélek első nagy önkifejezési formája volt (ezt követte később a nemzeti klasszicizmus, majd még később a magyar szecesszió).

A magyarság több mint ezer esztendő történelme során több alkalommal is korszakos változásoknak volt kiszolgáltatva: mindez nyomot hagyott „kollektív egyéniségén”, mondjuk így: „nemzeti lelkületén”. Ennek a történelemnek a mindig mozgalmas, mindig változékony és mindig, bizony, szomorú pusztításokkal együtt járó közel két évszázada után (az 1526-os mohácsi vereség és az 1711-es szatmári béke közé eső két évszázados korszak után) a tizenharmadik század a viszonylagos nyugalom és a békés építkezés korszaka volt. Ennek a korszaknak a ma is látható és tanulmányozható emléke az a magyar barokk kultúra, amely Kaposvár városmagjának az építészetét meghatározta.

Ebben az építészeti, mondhatnám urbánus környezetben volt jelen a kaposvári szellemi élet és irodalmi kultúra is, olyan írókra gondolok, mint az imént idézett Csokonai Vitéz Mihály, a Somogy megyei táblabírói tisztséget viselő Berzsenyi Dániel, aki nemcsak a megyegyűlések szorgalmas résztvevője volt, hanem az 1816-ban alapított megyei könyvtár állandó olvasója is, továbbá a Kaposváron Rippl-Rónai József nevezetes villájában vendégeskedő Ady End-

re és MórícZ Zsigmond, a Somogy című hetilapot 1883-ban megalapító Roboz István, a gyermekkorának éveit itt töltő Fekete István és mindenekelőtt a város, mondhatnám: klasszikus költője és Kaposvár életének elhivatott krónikása: Takáts Gyula, akinek élete és munkássága nemcsak Kaposvár huszadik századi kultúrájának, hanem múltjának is megörökítője volt. Mellettük azután, már a jelenben, számos magyar író, hogy csak néhány nevet említsek: Tornai József, Czigány György, Tüskés Tibor, Ágh István, Albert Gábor, Albert Zsuzsa, Kósa Csaba, Veress Miklós, Varga István, a bácskai Tari István, az erdélyi Kántor Lajos, a felvidéki Koncsol László került bensőséges kapcsolatba Somogyország fővárosával.

A barokk Kaposvárról beszéltem az imént, s hadd hivatkozzam, csak futólagosan, ennek legfontosabb építészeti emlékeire. Ilyen az egykori római katolikus plébániatemplom, ma már csak emlékeiben, minthogy az 1737 és 1744 között létesült építményt 1886-ban neoromán stílusban alakították át (milyen jó volna, ha ma is állna az egykori kéttornyú barokk épület), az 1800-ban későbarokk stílusban épített Dorottya-ház, Csokonai Vitéz Mihály vígeposzána képzeletbeli színhelye, az 1774-ben épült Arany Oroszlán patika, amely arról is nevezetes, hogy itt gyógyszerészkedett egy időben a város nagynevű festője: Rippl-Rónai, és egy sereg polgárház, amely ma is magán viseli a barokk korszak stílusjegyeit. Ezt az építészeti kultúrát egészítették ki később a tizenkilencedik század nemzeti klasszicizmusának stílusjegyeit magukon hordozó további épületek, például az 1828 és 1832 között épült Megyeháza, az 1820 körül épített Rippl-Rónai Múzeum, az 1832-ben épült Kollégium (a Dorottya-ház mellett), majd a későbbi korszakból való, a magyar vidéki városi kultúrára (például Szabadka vagy Nagyvárad építészetére jellemző) szecessziós stílus emlékei, így az 1911-ben felépített Csiky Gergely Színház, az 1903-ban épült Városháza és több hasonló épület. Mindebben Kaposvár: a maga barokk, klasszicista és szecessziós (majd modern és posztmodern) építészeti kultúrájával illeszkedik a magyar vidék városaihoz, emellett vannak jellegzetesen dunántúli és ezen túlmenően egyéni tulajdonságai. Ezek a tulajdonságok alakították ki a ma is tanulmányozható városképet – mondhatnám a város „személyiségét”, „lelkületét”.

Az a három évszázad, amely a város újjáalapítása óta eltelt, igen termékenynek bizonyult Kaposvár kultúrája tekintetében is. Ma Kaposvár – a maga építészeti hagyományaival, kulturális életével és intézményeivel, amelyekhez szervesen hozzátartozik egyetemi, művészeti, színházi, zenei és irodalmi kultúrája is – a magyar kulturális geográfia egyik kitüntetett helye. Magam csak arra biztatnám a háromszáz esztendő városát, hogy őrizze és védje ezt a kulturális rangot, s ha kell (mégpedig manapság kell), akár áldozatokat is hozzon fenntartása érdekében. A mostani Kaposvár tartozik ezzel múltjának és hagyományainak – amit három évszázaddal ezelőtt egy Esterházy herceg vállalt magára, azt ma a polgárok közösségének kell megtennie. Így leszünk a nagyszerű múlt méltó örökösei, akik ezt az örökséget jó lelkiismerettel hagyhatjuk rá a jövődő nemzedékeire.

(Elhangzott a Festők Városa Hangulatfesztiválon, 2012. május 25-én, Kaposváron, a Megyei és Városi Könyvtárban.)